

N Á R O D O P I S N Á

revue

4/2002

NÁRODOPISNÁ REVUE 4/2002, ročník XII

(XXXIX. ročník Národopisných aktualit)

VYDÁVÁ Ústav lidové kultury, 696 62 Strážnice, ČR

REDAKČNÍ RADA: Jan Blahůšek, Hana Dvořáková, Josef Jančář, Richard Jeřábek, Eva Krekovičová, Jan Krist,
Vlasta Ondrušová, Martina Pavlicová, Karel Pavlišťík, Daniela Stavělová, Lucie Uhlíková, Miroslav Válka

Šéfredaktor: Jan Krist

Redaktorka: Martina Pavlicová

Výkonná redaktorka a tajemnice redakce: Lucie Uhlíková

Výtvarná spolupráce: Dana Chatrná

Tisk: LELKA, Dolní Bojanovice

ISSN 0862-8351

N Ā R O D O P I S N Ā

revue

4/2002

OBSAH

Studie a články

Vyprávění ve městě jako specifický druh narace (<i>Marta Šrámková</i>)	195
Dovoľujeme si Vám oznámiť... (K novobým svadobným tradíciám) (<i>Jolana Darulová, Katarína Košťalová</i>)	203
Ústní tradice trochu jinak aneb Jak se Honzík učil latinsky (<i>Dagmar Klímová</i>)	208
Gašparko ešte žije. K tradičnému bábkovému divadlu na Slovensku (<i>Juraj Hamar</i>)	213

Fotografická zastavení

Královničky v podání frekventantek Vesny (<i>Helena Beránková</i>)	218
--	-----

Proměny tradice

O dudáckých muzikách na Chodsku po 2. světové válce (<i>Vladimír Baier</i>)	220
Modrotiskové formy z Holancovy barvírny v Ivanovicích na Hané (<i>Jarmila Pechová</i>)	224

Společenská kronika

Zdravice Josefu Vařekovi (<i>Miroslav Válka</i>)	226
Životní jubileum Ludka Štěpána (<i>Miroslav Válka</i>)	227
Amari Eva (K jubileu Evy Davidové) (<i>Ctibor Nečas</i>)	228
Václav Mañas mladší se potatil (<i>Stanislav Pěnčík</i>)	229

Festivally

Festival Folklore Bizian (<i>Eva Románková</i>)	230
Festival ľudovej kultúry v Kokave nad Rimavicou - Koliesko 2002 (<i>Hana Hlôšková</i>)	230
Strakonice 2002 (<i>Zdeněk Mišurec</i>)	232

Konference

Péče o tradiční lidovou kulturu v České republice (<i>Lucie Uhlíková</i>)	234
---	-----

Zprávy

Málo známé muzeum lidové kultury v Sudetech (<i>Jitka Matuszková</i>)	234
Valné shromáždění Národopisné společnosti 2002 (<i>Miroslav Válka</i>)	235

Recenze

Těšínsko 3 a 4 (<i>Richard Jeřábek</i>)	235
J. Čechurová: Česká politická pravice (<i>Andrea Zobačová</i>)	237
K. Ribenis: Eesti rahvaluule bibliograafia (1993-2000) (<i>Richard Jeřábek</i>)	238
A. Vondrušková: Drátenictví (<i>Josef Jančář</i>)	238
P. Salner: (Môj) židovský humor. (Židovský vtip ako faktor identity) (<i>Bohuslav Beneš</i>)	239
Z Čech do Vídně. Životní vzpomínky kováře Josefa Pšeničky (<i>Daniel Drápala</i>)	240
Na besedě ve Slovákem krúžku (<i>Václav Štěpánek</i>)	241
CD Vlachicka djila (<i>Marta Ulrychová</i>)	243
Teagrass - „Večírek“ (<i>Jaromír Nečas</i>)	244

Polemiky

Na hrubou díru hrubá záplata (<i>Richard Jeřábek</i>)	244
---	-----

Ročníkový obsah

246

Resumé

248

VYPRÁVĚNÍ VE MĚSTĚ JAKO SPECIFICKÝ DRUH NARACE

Marta Šrámková

1. Pod termínem *městské* neboli *urbánní vyprávění* rozumím souhrnné pojmenování repertoáru vyprávění všech žánrů, které kolují v městském prostředí a jsou pro ně svou tematikou i vyprávěcími příležitostmi charakteristické. Z tohoto vymezení nevyplývá, že se některé jeho složky nemohou vyskytovat i jinde mimo městské prostředí.

Vyprávěcí aktivita v městském prostředí nebyla u nás po dlouhou dobu předmětem zájmu folkloristických výzkumů. Městská vyprávění se tématem folkloristických prací stala však už v třicátých letech 20. století, a to nejprve v Německu, kde se pozornost badatelů obrátila k senzačním zprávám uveřejňovaným v novinách. Ty pak kolovaly v ústním podání v městském prostředí jako část jeho vyprávěcího repertoáru (Moser 1985, Schneider 2001). Ujal se pro ně termín *Zeitungssagen* („novinové pověsti“). V archivu folklorních sběrů v Tübingenu se pro ně poprvé pod tímto jménem vedle hesel *pohádky*, *pověsti*, *legendy* vytvořila zvláštní skupina (Schenda 1970). Od šedesátých let 20. století se v západní Evropě začal rozvíjet jejich systematický výzkum, který zahrnuje nejen sběry materiálu pocházejícího z několika zemí (Německo, Anglie, Francie, Finsko, Rakousko, Maďarsko, Polsko aj.), ale i teoretické problémy spojené s vymezením tohoto druhu vyprávění, s jeho srovnáváním, systematikou a klasifikací. Oskar Moser (o. c.) podal obecnou charakteristiku „novinových pověstí“ a poukázal na jejich základní druhové vlastnosti. Na prvním místě stojí tyto příznaky: celospolečenská publicita, tematická aktuálnost, periodicita výskytu a určitý stupeň stability obsahu a formy, k níž autor počítá i vyjádření postoje vyprávěče a stylové vlastnosti textu. Další důležitou typičností „novinových pověstí“ je rychlá reprodukovatelnost pomocí tiskových médií, což vede k jejich okamžitému rozšíření. Moser rovněž upozorňuje na jejich tematickou roznorodost, zahrnující náměty celospolečenské i lokální. Některými obecnějšími aspekty přeměny novinové zprávy v „novinovou pověst“ se obírá Helge Gerndt (1995). Zdůrazňuje zejména to, že se velmi často stávají tematickým východiskem vyprávění nebo vystupují v některých vyprávěních aspoň jako jejich některé motivy. „Novinové pověsti“ mohou také ovlivnit variování běžného vyprávěcího repertoáru tak, že se v něm ob-

jevují nové, nezvyklé, „novinové“ motivy, nebo se v duchu stručnosti novinových zpráv krátí jejich délka. Gerndt se zabývá i otázkami terminologickými.

Úloze studia novinových zpráv a vůbec médií jako pramene pro národopisná bádání je v západoevropské folkloristice v posledních 2-3 desetiletích věnována velká pozornost. Na toto téma bylo v roce 1983 dokonce uspořádáno první mezinárodní sympozium, z něhož vyšel sborník *Methoden der Dokumentation zur Gegenwartsvolkskunde. Die Zeitung als Quelle*. Sympozium uspořádal Institut für Gegenwartsvolkskunde Rakouské akademie věd (Beitel - Kausel 1988). Pokud jde o úlohu médií jako zprostředkovatele folklorních jevů, odkazují zde na sborník věnovaný Rolfu W. Brednichovi k jeho šedesátinám (Lipp 1995). Uveřejňuje stati, které se týkají také problematiky vyprávění, jeho výzkumu, biologie jeho jednotlivých druhů a obecných otázek tradování a transformačních procesů.

Výzkumy „městských“ neboli „současných“, „moderních“ pověstí, které v anglickém nebo německém kontextu bývaly a někde dosud jsou nejednotně označovány jako „Contemporary legends“, „urban legends“, „moderne Sagen“, „Großstadtmythen“, u Brednicha „sagenhafte Geschichten von heute“, ukázaly, že spojujícím znakem mezi nimi a „Zeitungssagen“ je zájem o senzačnost a tendence k vytváření uniformních názorových stereotypů, interpretací a postojů, a proto je v současnosti termín *Zeitungssage* v odborné literatuře na ústupu a badatelé jej užívají méně.

Pro folkloristiku nepředstavoval městský folklor zajímavé téma zejména ze dvou důvodů:

a) Badatelé se orientovali především na tzv. tradiční žánry (tj. na pohádky, pověsti, legendy). Menší pozornost vzbuzovaly humorky a pověrečné povídky, zcela na okraji zájmu stály povídky ze života. Doménou těchto žánrů byl především venkov, kde lidové vyprávění tvořilo jednu z hlavních složek náplně kulturního života. Městské prostředí s jinou skladbou vyprávěcího repertoáru nebylo proto pro badatele nijak přitažlivé

b) Proti celkově jednolitě a tradiční struktuře venkovského obyvatelstva vystupuje město jako sociálně velmi složitý útvar, v němž každá společenská, popř. etnická skupina představuje specifickou jednotku. Ta má svůj zvláštní okruh zájmů, z něhož vyplývají i spe-

cifika vyprávěcích témat a vyprávěcích příležitostí. Čím různorodější je struktura obyvatelských skupin města, tím různorodější a rozsáhlejší je tematika a repertoár vyprávění a jeho disperze.

2. Pokud jde o *žánrovou skladbu* městského vyprávění, jsou ve srovnání s minulostí tzv. tradiční žánry, tj. pohádky, pověsti, legendy, jen jeho malou částí.

Pohádky, a to nejen klasické lidové, se obvykle vyprávějí dětem před spaním, častěji je však děti poslouchají z rádia nebo televize. Rovněž u pověstí je proti dřívějšímu situace jiná: přestaly totiž být aktivní součástí vyprávěcího repertoáru. Všechny věkové skupiny sice v různém rozsahu znají místní pověsti, ale ty tvoří jen latentní část jejich repertoáru. Vyprávějí se proto jen za specifických podmínek, např. cizím návštěvníkům a zájemcům, či jako ilustrace v rámci jiného vlastního vyprávění. Legendy, díky působení komunistické ideologie, která je omezovala jak jen šlo, zná dnes málokdo.

Hlavní složku městského repertoáru dnes představují vyprávění z každodenního života, vzpomínky, vtipy, fámy a senzace a „současné pověsti“ (contemporary legends), tedy vlastně netradiční druhy. Těmi, zvláště *povídkami ze života*, které v městském repertoáru tvoří převážnou část, se badatelé začali obírat hlavně po druhé světové válce, avšak intenzivněji až od šedesátých let. U nás to byli Jaromír Jech, Oldřich Širovátka, Marta Šrámková a Bohuslav Beneš. Jech (1955, 1956) rozděluje vyprávění ze života na tři skupiny:

1. vzpomínky vyprávěčových předků, 2. vzpomínky a líčení z vlastního života, 3. vyprávění aktuálních událostí. Širovátka nejen zpracoval o povídce ze života příslušnou kapitolu do Čs. vlastivědy (1968), kde podal její širokou typologii, ale věnoval se jí i v dalších studiích (1959, 1963, 1975, 1977). Šrámková se zabývala některými tematickým okruhy vyskytujícími se ve vyprávěních ze života se speciálním zaměřením na situaci v městském prostředí (1989, 1993). Beneš si všímá především funkcí vzpomínkového vyprávění v různých prostředích včetně města (1988, 1996).

Výsledky výzkumů západoevropské folkloristiky, týkající se tohoto vyprávěcího druhu, shrnul ve zvláštním hesle *Alltägliches Erzählen* Hermann Bausinger (1977). Západní folkloristé se o žánr vyprávění ze života začali zajímat vlastně později než folkloristé u nás, ale zato daleko intenzivněji a soustavněji. Celkový obraz západoevropského zájmu o tento žánr podává Dietmar Sedlaczek (1997).

Netradiční vyprávěcí druhy stály v centru celožitovních zájmů švýcarského folkloristy Rudolfa Schendy V knize *Von Mund zu Ohr* (1993) velmi podrobně a z různých aspektů rozebírá jak celý proces vyprávění a jeho strukturní složky, tak jeho tematiku a život. Teze dokládá četnými příklady o tom, že vyprávění o každodenních událostech doprovázejí lidskou společnost ode dávna a byla už od raného středověku součástí městského vyprávění. Schenda si všímá hlavních tematických okruhů. Tvoří je vyprávění o nemocích a léčení (zvláště významných osob), o lékařích i pacientech, o jídle a pití, o zvláštních snech, o vojně a jiných tragických událostech a znameních, každého zajímaly různé milostné příhody, ale i zážitky z cest. Tematických skupin je přirozeně více. Vyprávěním z cest jako jednoduše nespostradatelných témat každodenních současných městských vyprávění se věnuje např. Thomas Wittich (2000). Schenda také upozorňuje, že studovat každodenní „povídání a rozhovory“ je důležité proto, že jsou to „vyprávěcí kaménky“, které nesmíme podceňovat, protože z nich vyrůstají motivy a látky povídek ze života. S našimi názory se shoduje v tom, že pohádky a pověsti nikdy netvořily hlavní jádro vyprávění. Protože ostatní druhy vyprávění však literárně orientovaní sběratelé pomíjeli, může se zdát, že právě povídky ze života představují nový žánr.

Celá řada badatelů zdůrazňuje, že z hlediska antropokulturního tvoří každodenní vyprávění jeden ze znaků lidské společnosti, který lze nazvat *potřeba nara-ce*. Kulturní antropologové definují člověka mj. také jako *homo narrans*. Wilhelm F. H. Nicolaisen (1990) formuluje věc tak, že bez příběhů, bez vyprávění příběhů nemůžeme být, byli bychom sociálně dezorientováni, neměli bychom jistotu, kdo jsme, nebo čím bychom mohli být. Vyprávění příběhů patří k jevům, které vytvářejí skupinovou tradici, což je typickým znakem existence folklorních jevů v městském prostředí. Tomuto jevu věnují na Západě pozornost nejen folkloristé, ale také sociologové, psychologové, lingvisté, historici aj. Byly pořádány konference a vydávány sborníky a monografie, které zdůrazňují nejen důležitost studia vzpomínkových vyprávění, ale i jejich vazbu k nejrůznějším stránkám lidského života a historie, jak se to projevuje prostřednictvím každodenního života. Bylo konstatováno, že při studiu vzpomínkových vyprávění je nezbytně potřebná mezioborová spolupráce a uplatnění nových metod bádání. Tyto požadavky se projevíly

i tím, že se začalo užívat termínu „oral history“, který se nejdříve objevil v USA a který uplatňuje interdisciplinární přístup k vyprávěným látkám o průběhu dějinných a životních událostí a jejich reflexi u „prostého“ člověka. Například rakouský historik Michael Mitterauer konstatuje (1985), že oral history znamená zvláště pro výzkum dějin „nový proud“, novou metodologii, jejíž podstata tkví v přihlížení k informacím, sdělovaným ústní komunikací, tj. i vyprávěním. V této souvislosti jsou cenným pramenem vyprávění mající biografické zaměření a tvořící v repertoáru městského vyprávění jeho významnou část. Podle Brednicha poskytují tato vyprávění často doplňující a revidující fakta k dějinám, která se sotva najdou v odborné knize a vůbec už ne ve školních učebnicích. Tuto tezi mohou potvrdit z vlastního výzkumu (i dětských!) vzpomínek na osvobození Brna v r. 1945 (Šrámková 1988). Byl založen i časopis BIOS - Zeitschrift für Biographieforschung und Oral History.

Některá témata povídek ze života jsou společná jak městskému, tak venkovskému prostředí. Ale protože ve městě jsou povídky ze života nejrozšířenějším druhem vyprávění, je jejich tematická šíře daleko rozsáhlejší, neboť odpovídá bohatější a rozmanitější struktuře veřejného i soukromého života ve městě. Tak v 19. a v první polovině 20. století byly např. v Brně námětem vyprávění návštěvy různých slavných osobností, vzpomínky na některé měšťanské rody, na významné slavnosti nebo na zahájení železniční či městské dopravy. Do vyprávěcího repertoáru patřila také tematicky bohatá vyprávění z dělnického života. Dříve i nyní to byla tematika, která měla a má větší společenský dosah, ale zároveň k ní patří i všechny novosti ze života známých osobností politiky, umění (zejména populárního), sportu atd.

Protože tyto každodenní příběhy ze života, ale také fámy a senzace nebyly nikdy soustavně sledovány, zapisovány nebo dokonce vydávány, je badatel při zjišťování dřívějšího repertoáru odkázán na rodinné kroniky, útržkovité zápisy ve spolkových nebo obecních kronikách, různých druhů korespondence apod. Senzační zprávy se objevovaly často i v novinách a staly se vyprávěcí látkou. Tak např. „Truchlivý příběh“ o devíti křížích u Domášova je v Moravských novinách (1927, č. 65. s.7) doprovázen odkazy na varianty ústního vyprávění i na starý zápis ve farní kronice z Ostrovačic. Úlohu lidového zpravodajství o těchto a jim podobných „trudných“ příbězích plnily i kramářské tisky. Hlavním

způsobem jejich předávání však bylo - stejně jako dnes - šíření od úst k ústům.

K takto šířeným příběhům patří v první řadě fáma, kterou lze označit jako typický a frekventovaný druh vyprávění městského prostředí. Jean-Noël Kapferer, který se specializuje na výzkum fám, konstatuje (1992), že fámy nejsou vlastně žádnou záhadou, protože se řídí pevnou logikou, takže je možno určit, jak vznikají, odkud se berou a proč se objevují v určité době, v určité skupině a na určitém místě. Výzkumnou pozornost je třeba obrátit na to, jakou roli hrají fámy v dané společnosti. Podle Kapferera je fáma nejstarším sdělovacím prostředkem. Před vznikem písma byla jediným způsobem předávání zpráv. To potvrzuje i definice fámy ve Slovníku spisovného jazyka českého (sv. 1, 1989, s. 483): je to „zpráva o něčem šířená vypravováním“. Bez zajímavosti není ani původ slova fáma. V řecké mytologii se tak jmenovala dcera bohyně země Terry. Byla to ztělesněná pověst, která mezi lidem spolu s pravdou šířila lež, výmysly, špatné zvěsti, aniž kdo věděl, kde vznikly. Měla podobu opeřené obludy s velkými křídly a rychlými nohama, s mnoha očima, ušima a jazyky a měla schopnost nafouknout se do ohromné velikosti. Podle Vergilia fáma *erescit eundo* = pověst (pomluva) narůstá šířením (Všeobecná encyklopedie v osmi svazcích, sv. 2, 1999, s. 423). Pozoruhodné je to, že popis mytologické Fámy obsahuje znaky, kterými charakterizujeme i dnes obsah slova fáma. Kapferer říká, že fámou označujeme vznik šíření takových informací, které ještě nebyly veřejně potvrzeny, nebo popřeny. Je to novina nebo informace, která vyvolává pragmatický zájem, a proto ji jeden předává druhému, ten ji se zájmem vyslechne a obvykle předá dál. Fáma musí být svým obsahem aktuální, aby se mohla dále šířit. Po určitém čase ztrácí na hodnotě a přitažlivosti, neboť je vystřídána jinou aktuální informací. Charakteristickým znakem fámy je i ta okolnost, že její zdroj má být důvěryhodný. Jestliže šířitel fámy vycítí, že jeho vyprávění vzbuzuje pochybnost, ihned se dovolává pramene nebo povolané osoby. Fáma se stává přesvědčivější, získáváme-li tutéž informaci od vícero osob. Podle Kapferera nemusí být fáma nutně nepravdivá, ale vždycky je neoficiální, čímž popírá oficiální realitu a navrhuje jinou. To je i důvodem, proč sdělovací prostředky fámou nedokáží zlikvidovat. Obecně lze říci, že fámy jsou doplňkovým médiem. Podle zdrojů vzniku stanovuje Kapferer (s. 232) šest druhů fám: 1. vycháze-

jí z určité události, 2. vycházejí jen z určitého detailu, 3. jsou zcela vymyšlené; všechny tyto tři typy mohou vzniknout jak spontánně, tak mohou být vyvolány záměrně.

Za zvláštní typ fámy pokládá Kapferer „městskou legendu“, tj. *vlastně moderní, současnou pověst*. Tím se Kapferer, který je svou vědeckou specializací sociolog, liší od názorů některých folkloristů zabývajících se studiem „současných pověstí“, např. od W. F. H. Nicolaisena (1985, s. 214). R. W. Brednich (1990, s. 23) upozorňuje na názor některých jiných badatelů, podle nichž mohou v určitých případech současné pověsti souviset s fámou nebo klevetou tehdy, jestliže je jejich obsah zaměřen proti určité sociální skupině nebo proti určitému jednotlivci. V takovém případě mají současné pověsti, fáma a klevety stejnou funkci.

Badatelé američtí - a mezi nimi to jako první byla Linda Déghová, která v šedesátých letech 20. století soustavně obracela pozornost na nové náměty ve vyprávěních, především u studentů - i folkloristé západoevropští, kteří si nových vyprávění začali všímat o něco později, se shodují v tom, že moderní pověsti jsou v současnosti nejrozšířenějším druhem vyprávění vůbec. Byly analyzovány nejrůznější stránky vyprávěných příběhů, jejichž námětem jsou mimořádné události, které se však přihodily zcela obyčejným lidem.

Diskuse vzbuzoval i atribut *moderní, městský*. Gillian Bennetová (1984) se tímto problémem zabývala podrobněji a došla k důležitému závěru, který do pochopení žánru moderních pověstí vnáší vývojový (genetický) prvek. Podle jejího mínění není moderní pověst tak *moderní*, jak se původně zdálo. Její témata jsou „věčná, motivy také nejsou vždy nové. Je to však nový vyprávěcí model, a to v tom, že kombinuje - jako žádný jiný žánr - rysy tradičních pověstí, bajky a pohádky s rysy osobního vyprávění. A v této zvláštní syntéze spočívá ona modernost.“ (s. 68).

Pro současné (= moderní) pověsti je charakteristické *ústní šíření*, proto se stávají součástí tzv. orální kultury i folkloru. Na předávání od úst k ústům se však stále více podílejí elektronická média včetně rozhlasu a televize. Značnou úlohu sehrávají knižní vydání. Např. R. W. Brednich vydává od počátku devadesátých let sérii *Sagenhafte Geschichten von heute* (1990, 1991, 1993). První svazek série, který obsahuje 116 vyprávění, vznikl na základě přímých sběrů konaných v letech 1988/89 posluchači Brednichova semináře z univerzity v Göttingenu. Kniha měla takový ohlas, že Brednich

dostával množství písemných reakcí čtenářů, kteří uváděli své osobně prožité příběhy, nebo zasílali výstřižky novinových zpráv. Podobnou situaci popisuje už v roce 1984 americký folklorista Jan Harold Brunvand. Na základě zkušeností získaných při popularizaci svých studií o městských pověstech podrobně rozebírá problematiku jejich tištěných vydání a zpětnou reakci čtenářů, která je užitečná i pro folkloristickou analýzu.

Při studiu tematiky současných pověstí se zdůrazňuje, že jde o „pravdivé události“, které „se skutečně staly“. Napomáhá tomu i obvyklý argument, že se příběhy přihodily „příteli mého přítele“, takže se v německé folkloristice ujalo označení „Geschichten, die der Freund eines Freundes erlebt hat“. Americký výzkum je zná pod zkratkou FOAF-*tales* (psáno též *foaftales*), což má vlastně původ v iniciálovém zkrácení víceslovného obratu *friend of a friend*. Stejný význam má i francouzské označení *adua*. W. F. H. Nicolaisen (1985) k této problematice dodává, že se proto v současných pověstech nevyskytují vstupní fráze typu „říká se“ apod., ale pravdivost se zdůrazňuje obraty jako „Vy tomu nebudete věřit, ale...“, „Ale to se skutečně stalo...“, „Je to neuvěřitelné, ale je to skutečně pravda...“ apod. Tyto formule se mohou také stát formulemi závěrečnými. Podle Nicolaisena musejí mít současné pověsti i svou „specifickou formu“. Jak v struktuře, tak i v obsahu, jazyce a funkci mají mnohem větší podobnost s vyprávěními ze života než s klasickými pověstmi. S nimi však mají společnou monoepičnost látky, schopnost vyskytovat se ve více variantách a snahu obsahem a způsobem podání přesvědčit posluchače. Proto se Nicolaisen domnívá, že současné pověsti mohou být považovány za spojovací žánr mezi pověstmi vůbec a povídkami ze života, takže je nelze zařadit do přesně vymezené kategorie určitého žánru. Rovněž R. W. Brednich (1991, s. 10) se zabývá složitou otázkou vymezení žánru současných pověstí vůči žánrům jiným. Činí to tak, že je srovnává s fámou, povídkou ze života a vtipem. Zatímco fáma sestává obvykle z krátkého sdělení, které může být význačně interpretováno, současná pověst je obsahově i textově strukturována jinak. Její text je vysloveně narativní povahy a má z hlediska kompozice svůj začátek, střed a dramatický konec. Dramatismus současných pověstí a jejich „ich-forma“ se kryjí s těmiž vlastnostmi žánru povídek ze života (memorátů). Ty se proto také mohou stát východiskem současných pověstí. Vztahu současné pověsti a vtipu byla dosud věnována

jen malá pozornost. Brednich ukazuje, že se současná pověst vypráví jako pravdivá událost, což o vtipu nelze říci. Přesto však jsou některé motivy známé ze současných pověstí ztvárněny jako vtíp. Tak např. vyprávění, která jsou v Brednichově sbírce (1993, s. 156-158) uvedena jako *Telefonische Scherze*, zaznamenala jsem u nás jako vtipy. Některé příběhy současných vyprávění bývají komického rázu, a proto Brednich upozorňuje i na jejich spojitost s žánrem humorek.

Folkloristika si u současných pověstí všímá také toho, co lze nazvat jejich *psychologickým pozadím*. Protože tématem valné části pověstí jsou náměty, svázané s pocity strachu, úzkosti a tajemnosti, poskytuje vyprávění možnost „vypovídat se“, „vyříkat se“, a tím se od negativních pocitů a stavů osvobodit. Stejnou úlohu mají také náměty erotické. Vypravováním a zejména jeho opakováním překonává vypravěč bez zábran i jiná tabuizovaná témata, aniž je přitom v rámci dané společenské normy jinými kritizován nebo odsuzován (prostřednictvím vyprávění se totiž vědomě mohou šířit pomluvy, škodolibost, zvědavost, překračuje se hranice intimnosti apod.). Tento aspekt, který podtrhuje též Brednich (1993, s. 8), je také předmětem zájmu moderní psychologie o výpovědní funkci folklorních textů. Nicolaisen (1985, s. 214) k tomu říká, že „v těchto příbězích jsou obsaženy základní lidské ambice a sny.“

Na městských pověstech nelze pominout i jejich *výchovnou funkci*, kterou Dorota Simonidesová, jak je mi známo také z diskusí s ní, řadí mezi základní charakteristiky tohoto vyprávěcího žánru. Mínění Simonidesové se při výčtu funkcí současných pověstí dovolává i Hana Hlůšková (2001, s. 178).

Na základě dostupné odborné literatury je zřejmé, že současná pověst se předmětem zájmu stávaly především na Západě. Brednich tvrdí, že nejde jen o fenomén západní, že se tyto pověsti vyskytovaly i v bývalých tzv. socialistických zemích a dotvrzuje to na příkladu Polska a částečně i NDR. Vidí-li Brednich situaci v socialistických zemích jen prostřednictvím životnosti tohoto žánru v Polsku a NDR, pak není jeho pohled přesný a úplný. V Polsku bylo politické klima odlišné od poměrů jinde a vyznačovalo se jistou mírou svobody která umožňovala přístup k západní literatuře, tisku i televizi. To mělo vliv na bohatší výskyt a na pestřejší repertoár současných vyprávění. Menší ideologická zatíženost vědeckého bádání v Polsku se projevila mj. i tím, že D. Simonidesová mohla už v roce 1969 uve-

řejnit monografii, v níž v rámci popisu současné lidové prózy ve Slezsku zkoumá i „opowieści realistyczne“, mezi něž řadí také útvary dnes nazývané současná pověsti. Tematicky je třídí do následujících skupin: příběhy a) o výhrách v loteriích, b) o lidech zpronevřujících peníze, c) o lidech zahynulých nezvyklým způsobem za války, d) o různých neštěstích, které lidi v běžném životě potkávají. Simonidesová mohla vyprávěcí repertoár analyzovat v celé jeho žánrové a tematické šíři a nebyla nucena omezovat se jen na určená specifická témata, jak to bylo např. u nás při absolutizování tematiky z prostředí „pracujících“. Je proto zcela pochopitelné, že si Simonidesová mohla při výzkumu vyprávěcích aktivit mládeže povšimnout i takové tematiky, která v polských „moderních“ pověstech měla mezinárodní západní paralely (autostopař-fantom, ukradená mrtvá babička, anděl smrti a ďábel na diskotéce atd.). Kromě D. Simonidesové se v Polsku v posledním desetiletí současným pověstem ve městě systematicky věnuje Dionizjusz Czubala (1999).

Také v NDR byla společenská situace specifická, avšak jiným způsobem. Byla zde možnost téměř běžného poslechu západní televize, což přinášelo do tematiky současných pověstí stejné látky, jaké kolovaly v západní polovině Německa. Kromě nich existovaly hojně látky, charakteristické pro tamní politicko-společenskou situaci, a ty se mohly ovšem šířit jen ústní cestou. Brednich (1995) je pojmenovává Hören-Sagen; vedle politických vtípů tvořily důležitou, avšak „nebezpečnou“ součást vyprávěcího repertoáru, neboť se na jejich vyprávění a šíření vztahovaly právní sankce.

V tomto smyslu jsme se mohli setkávat s identickou situací i v bývalém socialistickém Československu, kde specifická politicko-společenská situace po druhé světové válce na dlouhou dobu určovala charakter veřejného i soukromého života. Ta zasáhla i život vyprávění ve městě. Vyprávěla se spousta příběhů, které zobrazovaly nebo odrážely danou politickou situaci. Objevovaly se v podstatě dvě tematická zaměření:

a) První odpovídalo oficiálně šířeným politickým a ideologickým názorům (např. mandelinka, která byla poslána záměrně z USA. aby škodila našemu hospodářství apod.). Tyto látky se vykládaly většinou mezi funkcionáři a občas se vyskytly i v tisku. Jejich frekvence však byla celkem nízká. Je pozoruhodné, že se oficiální verze často proměňovala ve verzi neoficiální, svým účinkem zcela opačnou.

b) Druhé zaměření bylo neoficiální a vyjadřovalo mínění lidí a jejich hodnocení nějaké konkrétní situace. Tak se vyprávěly nejrůznější příhody ze srpna 1968, z pozdějšího styku s vojáky sovětských okupačních vojsk, o životě vysokých stranických funkcionářů, příhody z cestování do zahraničí a zvláště s celníky, bohatou skupinu tvořila vyprávění o úplatcích, o praxi kádrováků apod. Mnoho vyprávění mělo humoristicko-komický nádech, takže se stala přiležitostí ke skrytému vyjádření satiricko-kritického postoje.

Na situaci ve slovenském prostředí upozorňuje H. Hložková (2001).

Požadavek, který vyslovil Brednich (1995), aby se totiž folkloristický výzkum zaměřil na podrobný soupis těchto „socialistických“ látek a jejich vyprávěných podob, se zdá být dnes už nerealizovatelný. Výzkumy, které jsem prováděla, ukázaly, že přesun těchto vyprávění a látek do oblastí vzpomínek zužuje repertoár jejich témat a podstatně snižuje jejich frekvenci a zejména je zbavuje aktuálnosti a tehdejších specifických vyprávěcích okolností. Platí tedy to, co lze říci o fámě nebo o současné pověsti, že totiž pozbudou-li svou aktuálnost, mizejí z repertoáru. Dnes je proto tematika současných pověstí vyprávěných ve městě jiná.

Vedle námětů, které byly typické pro naše prostředí, kolovaly i některé paralely k mezinárodním látkám. Sama si z dětství pamatuji, že na obecné škole za války byl znám příběh, „jak matka přišla najednou o všechny tři děti“ (variant zaznamenává Schneider, 2001, s. 167- 168). Poměrně hodně byly rozšířeny dvě různé verze o babičce, která zemřela v zahraničí, příběhy o záhadných mrtvolách (v Brně se to vztahovalo ke Špilberku). Vyprávění s hororovou tematikou se vyskytovala - stejně jako v jiných zemích - velmi často mezi mládeží. Při výzkumech u dětí na školách v Brně jsem zjistila, že kromě vtipů patřila vyprávění hororových příběhů k nejoblíbenějším tématům.

Současné pověsti nemohly být v sedmdesátých až osmdesátých letech středem badatelských zájmů, a proto je naše folkloristika, pokud je zaznamenala, řadila mezi memoráty, popř. mezi fámy, a neinterpretovala je jako samostatný žánr. (Na tento problém upozorňuje i Czubala 1999.)

Závažnou okolností, o které jsem se zmínila už výše, je to, že *tematiku repertoáru* městských vyprávění intenzivně ovlivňuje konkrétní politická, hospodářská situace a celospolečenské dění. Velmi dobře je to vidět,

srovnáme-li tematiku vyprávění z dob před rokem 1990 s vyprávěními dnešními. Nejmarkantnějším příkladem je repertoár vtipů a jejich celkový výskyt. Tak po roce 1990 zcela zmizely vtipy se skrytým politickým ostrím, určitou dobu bylo i celkové množství obíhajících vtipů nápadně menší. Se společensky vyhocenými situacemi souvisí i rychlá, aktuální vlna jejich zvýšené frekvence. Nejposlednějším dokladem jsou vtipy, které se tematicky váží na katastrofální záplavy v srpnu 2002. Jejich specifikou je způsob šíření: nevyprávějí se jen ústně, ale předávají se také prostřednictvím SMS-zpráv, najdeme je na internetových stránkách, v tisku a v rozhlase. S černým humorem se náměty vtipů dotýkají situací, známých ze současného života,¹ reagují také na politické problémy² a dokonce i na tradiční antagonismus mezi regiony a centrem.³

3. Specificky městskou vlastností vyprávěného repertoáru je to, že se tematicky různí *podle jednotlivých sociálních skupin*. Výraznou společenskou skupinu tvoří dělníci v továrnách, techničtí a administrativní zaměstnanci továren, větších i menších podniků a úřadů. Od padesátých do konce osmdesátých let 20. století vznikly relativně uzavřené kolektivy, které měly svého vypravěče-baviče a svůj specifický repertoár. Ten sestával nejen z vtipů, ale i z vyprávění příhod vztahujících se k životu v podniku. Řada z těchto vyprávění se stala tak známá a přitažlivá, že se pravidelně při každém setkání opakovala. Byla trvalou a neodmyslitelnou součástí zábavy. S obdobnou situací se lze setkat i v jiných společenských okruzích. Tak např. při přátelských setkáních pracovníků vysokých škol se s oblibou vyprávějí zážitky ze studií, historky o profesorech, o koležících apod. Některé z těchto příhod jsou tak živé, že přecházejí i do repertoáru mladších generací, které je tak znají „z druhé ruky“. Svůj vlastní repertoár vyprávění mají studenti. Ten se liší jednak podle stáří, jednak podle typu škol. Jiný je repertoár např. u studentů informatiky, kteří jsou převážně muži, jiný na pedagogické fakultě, kde převažují ženy. Další typicky městskou skupinou, která má své specifické vyprávěcí příležitosti, tvoří ženy stejného věku, spolužačky, okruh přítelkyň. Setkávají se na tzv. „babincích“ v kavárnách, cukrárnách, při vzájemných návštěvách, na společném výletě apod. Vyprávěcí látkou jsou kromě zpráv o aktuálních novostech z rodinného života i hodnocení společenských událostí, a také vyprávění různých příhod, zážitků, fám apod. Muži si svůj specifický repertoár sdělují většinou

v hospodách nebo na různých sportovních akcích. Ve městě jsou častá pravidelná a rozmanitá setkání lidí důchodového věku („seniorů“). Vlastní repertoár vyprávění má okruh rodiny a příbuzných, přátel a známých, lidí stejného profesního a zájmového zaměření apod.

Rovněž *repertoár vyprávěcích příležitostí* má ve městském prostředí svá specifika. Ta jsou v současnosti značně jiná, než byla například v 19. a v 1. polovině 20. století; podrobněji se o tom zmiňuji ve studii z roku 1990. K nejnápadnějším proměnám patří vymizení vyprávění v dělnických koloniích, zvláštní situace je v panelových domech, kde mezi lidmi často neexistují žádné kontakty, a proto se i vzájemně nevypráví. Zmizelo velké množství nejrůznějších spolků, a tím i setkání různého druhu, které spolky pořádaly. Velmi se zredukovaly společné procházky a výlety do městských nebo příměstských lesů a parků, které byly charakteristické pro jednotlivé sociální skupiny obyvatelstva (např. prostory Wilsonova lesa v Brně-Žabovřeskách byly obvyklým cílem celodenních výletů obyvatel z Brna-Husovic). Velmi oblíbenou a vítanou příležitostí byly trhy. Společensky ceněnou vyprávěcí příležitostí byla také brněnská korza, návštěva noblesních kaváren a cukráren a tzv. přijímací dny v rodinách středního a vyššího stavu. Tak např. v Brně byly pověstné přijímací čtvrtky u profesora Masarykovy univerzity Arna Nováka, kde se scházeli lidé z vědeckého, novinářského a uměleckého světa. Často sem byli „do společnosti“ zváni i studenti. Pro širokou veřejnost tvořily vhodnou příležitost k vyprávění hospody.

I dnes zůstaly místem vyprávění hospody, kavárny, cukrárny. Nově se takovým místem staly početné kluby, které jsou určeny především mládeži, ale také

umělcům, seniorům, některým profesím apod. Střediskem se stávají i fitness-centra, sauny, světa žen se týkají kosmetické a kadeřnické salony. Pro město je typické setkávání u příležitosti pořádání různých kulturních akcí, např. vernisáží výstav, koncertů, divadel, přednášek apod. Rozšířené jsou záměrné, pravidelné schůzky přátel.

4. Vyprávění vyrůstá z obvyklé lidské potřeby něco sdělit a sdílet. V městském prostředí představuje vyprávění nepostradatelnou součást jeho sociálních a kulturních charakteristik a norem. W. F. H. Nicolaisen (1990) dává potřebě narace obecné dimenze: vyprávíme-li povídky, příběhy, různé osobní zážitky, ztvárňujeme minulost jak v čase, tak v prostoru a tím zakomponováváme sebe do příběhů jiných i do příběhů z minulosti a ztotožňujeme se s nimi. Vytváříme tak často iluzi skutečnosti, která ovšem nikdy nemusela být.

Vyprávění patří k jevům vytvářejícím skupinovou tradici. Pro ústní způsob předávání je důležitý kreativní přístup a vytváření pout mezi vyprávěčem a posluchači. Je přirozenou vlastností člověka, že jako *homo narrans* projevuje hlad po kreativitě, která mu působí radost z vyprávění. Osobní angažovanost, tvůrčí schopnost a radost z vyprávění jsou navzájem neodmyslitelné.

Konrad Ehlich (1980, s. 18-19) vidí ve vyprávění aktivní element našeho každodenního života, který má velký podíl na našem „každodenním vědění“, na „vědění o každodennosti“. Vyprávění jako „komunikační činnost“ je jeden z příznaků společenské hodnoty každodennosti, která buduje na osobní zkušenosti, na osobních znalostech a na jejich předávání jiným. A to se zprostředkovává také narativní činností člověka. Vyprávění ve městě je toho i dnes pěkným příkladem.

Poznámky:

1. Inzerát: *Prodám chatu. K vidění na Karlově mostě, tekoucí voda, plouvoucí podlaha, vodní postel, s lachtanem na zahradě.* Zn. *Spěchá.* Variant: *Prodám dřevěnou chatu. K vidění v 10. hod. v Písku, v 11. hod. na Slapech, ve 12. hod. v Praze, ve 13. hod. na Mělniku, večer v Drážďanech.* Variantů typu *Prodám chatu...je větší množství.* Bohatý okruh tipů se vztahuje k zatopenému pražskému metru.

2. *Vzkaz Sudeťákům: vracíme vám vaše chaty i domy. - Vzkaz do Německa: zatopenému Sasku posíláme humanitární pomoc - ledničky, mrazničky, skříně i chaty. Způsob dopravy: po vodě.*
3. *Od revoluce se nic nezměnilo: Ostraváci dřou a Pražáci se válejí u vody. - Pozvánka: Srdečně vás zveme na tradiční soutěž na Mělník s názvem Vylov si svého Pražáka.*

Literatura:

- Bausinger, H. 1977: *Alltägliches Erzählen*. In: Enzyklopädie des Märchens. Sv. I, s. 323-330. Berlin - New York.
- Beitel, K. - Kausel, E. 1988: *Methoden der Dokumentation zur Gegenwartsvolkskunde. Die Zeitung als Quelle*. Wien.
- Beneš, B. 1988: *Tradiční a netradiční slovesná komunikace v městském prostředí*. In: Lidová kultura současnosti, s. 63-79. Roztoky u Prahy.
- Beneš, B. 1996: *Oral history a lidová tradice*. Etnologické rozpravy 1, s. 14-23.
- Bennett, G. 1984: *What's modern about the modern urban legend?* Viz: Kvideland, R. - Selberg, T. (edit.) 1984, s. 65-70.
- Bennett, G. 1985: *What's 'Modern' about the Modern Legend?* Fabula, 26, s. 219-229.
- Brednich, R. W. 1990: *Die Spinne in der Yucca-Palme. Sagenhafte Geschichten von heute*. München.
- Brednich, R. W. 1991: *Die Maus im Jumbo-Jet. Neue sagenhafte Geschichten von heute*. München.
- Brednich, R. W. 1993: *Das Huhn mit dem Gipsbein. Neueste sagenhafte Geschichten von heute*. München.
- Brednich, R. W. 1995: *Über Hören-Sagen in der früheren DDR*. In: Brunold-Bigler, U. et al. (Hg.): Baustein zu einer Geschichte der kommunikativen Kultur. Festschrift für Rudolf Schenda zum 65. Geburtstag. s. 69-83. Bern.
- Brunvand, J. H. 1984: *Popular scholarship and the urban legend*. Viz: R. Kvideland - T. Selberg (edit.) 1984, s. 89-92.
- Brunvand, J. H. 1984: *The international character of „American“ urban legend*. Viz: R. Kvideland - T. Selberg (edit.) 1984, s. 93-102.
- Czubala, D. 1999: *„Legendy miejskie“ czy „legendy końca XX wieku“?* In: K. D. Kadlubiec (red.): Folklorystyka na przełomie wieków, s. 190-196. Cieszyn.
- Ehlich, K. 1980: *Der Alltag des Erzählens*. In: K. Ehlich (Hg.): Erzählen im Alltag, s. 11 sl. Frankfurt am Main.
- Gerndt, H. 1995: *Vermischtes. Die Zeitungsnachricht als Sage*. In: C. Lipp (edit.): Medien populäre Kultur. Erzählung, Bild und Objekt in der volkskundlichen Forschung, R. W. Brednich zum 60. Geburtstag. s. 48-59. Frankfurt - New York.
- Hložková, H. 2001: *Moderné povesti - k doterajším výsledkom ich štúdia v zahraničnej folkloristike*. Slovenský národopis 49, s. 174-184.
- Jech, J. 1956: *Vyprávění ze života*. Československá etnografie 4, č. 2, s. 201-202.
- Jech, J. - Rychnová, D. 1955: *Předvýzkum lidové prózy ve východní polovině Čech*. Český lid 42, č. 4, s. 161-169.
- Kvideland R. - Selberg, T. 1984 (edit.): *Papers I. The 8th Congress for the International Society of Folk Narrative Research*. Bergen. Několik referátů týkajících se tématu naší studie.
- Lipp, C. (Hg.) 1995: *Medien populärer Kultur. Erzählung, Bild und Objekt in der volkskundlichen Forschung*. Rolf Wilhelm Brednich zum 60. Geburtstag 1995. Frankfurt - New York.
- Nicolaisen, W. F. H. 1985: *Perspectives on Contemporary Legends*. Fabula 26, s. 213-218.
- Nicolaisen, W. F. H. 1987: *The Linguistic Structure of Legends*. In: G. Bennett et al.: *Perspectives on Contemporary Legends*. Vol. 2, s. 61-76. Sheffield.
- Nicolaisen, W. F. H. 1990: *Why Tell Stories?* Fabula 31, s. 5-10.
- Meurger, M. 1985: *Zur Diskussion des Begriffs 'modern legend' am Beispiel der 'Airships' von 1896-97*. Fabula 26, s. 254-273.
- Mitterauer, M. 1985: *Neue Wege der Alltagsgeschichte zwischen Quantifizieren und oral history*. In: Polleros, F. B. (Hg.): *Kamptal-Studien*, sv. 5, s. 193-214. Gars am Kamp.
- Moser, O. 1985: *Zeitungssage - Volksage*. In: K. Beittl (edit.): *Probleme der Gegenwartsvolkskunde*. s. 127-151. Wien.
- Sedlaczek, D. 1997: *Von der Erzählpersönlichkeiten zum Alltäglichen Erzähler. Stationen der volkskundlicher Erzählforschung*. Fabula 38, s. 82-100.
- Schenda, R. 1970: *Die Zeitung als Quelle volkskundlicher Forschung*. In: *Württembergisches Jahrbuch für Volkskunde*, s. 156-168 (citováno podle Gerndt, H. 1995).
- Schenda, R. 1993: *Von Mund zu Ohr. Bausteine zu einer Kulturgeschichte volkstümlichen Erzählens in Europa*. Göttingen.
- Schneider, I. 2001: *„Contemporary legends“ medzi mýtom a realitou*. Slovenský národopis 49, s. 163-171.
- Simonides, D. 1969: *Współczesna śląska proza ludowa*. Opole.
- Sirovátka, O. 1959: *Vzpomínkové vyprávění a jeho místo ve folklóru*. Československá etnografie 7, č. 3, s. 308-314.
- Sirovátka, O. 1963: *Vzpomínkové vyprávění jako druh lidové prózy*. Český lid 50, č. 2, s. 114-120.
- Sirovátka, O. 1968: *Povídky ze života*. In: *Československá vlastivěda*, díl III. Lidová kultura, kap. VI., s. 280-281. Praha.
- Sirovátka, O. 1977: *Vzpomínkové vyprávění v dnešním vyprávěčském podání*. In: *Premeny ľudových tradícií v súčasnosti*. Díl I. Československo, s. 261-272. Bratislava.
- Šrámková, M. 1988: *Okupace a osvobození Brna ve vzpomínkách a vyprávění dětí*. Vlastivědný věstník moravský 40, s. 21-30.
- Šrámková, M. 1989: *Vyprávění ve velkoměstském prostředí*. Český lid 75, č. 2, s. 85-89.
- Šrámková, M. 1990: *Kdy a kde se v Brně vyprávělo*. In: Tonciová, M. (red.): *Národopisné studie o Brně*, s. 152-171. Brno.
- Šrámková, M. 1993: *Vyprávění a pověsti*. In: O. Sirovátka a kol.: *Město pod Špilberkem. O lidové kultuře, tradicích a životě lidí v Brně a okolí*, s. 177-185. Brno.
- Virtanen, L. 1980: *Contemporary Responses to Legends and Memorats*. In: N. Burlakoff, C. Lindahl et al. (edit.): *Folklore on Two Continents. Essays in Honor of Linda Dégh*, s. 65-70. Indiana.
- Wittich, T. 2000: *Reisegefahren und Urlaubsängste als Gegenstand narrativer Darstellungen*. Fabula 41, 3/4, s. 269-277.

DOVOĽUJEME SI VÁM OZNÁMIŤ... (K NOVODOBÝM SVADOBNÝM TRADÍCIÁM)

Jolana Darulová - Katarína Košťalová

V súčasnosti tvoria svadobné oznámenia a blaho-
prajné telegramy súčasť svadobných obradov. Nahradili
zvyk ústneho pozývania na svadbu - teda funkciu
zväčša ako aj mnohých vinšov, ktoré tvorili súčasť sva-
dobných rečí svadobných funkcionárov. V dnešnej do-
be patria k základným symbolom svadobných príprav i
samotného svadobného obradu.

Problematikou svadobných rečí a vinšov sa bližšie
zaoberali Milan Leščák (1989, 2001) a Zuzana Profan-
tová (1989). No spracovanie súčasných svadobných
oznámení a telegramov sa doteraz do centra záujmu
slovenských folkloristov nedostalo.¹

V príspevku sa snažíme poukázať na tento, v sú-
časnej dobe, výrazný, obľúbený i hojne sa vyskytujúci
fenomén. Robíme tak na základe historických mate-
riálov z prostredia mesta Banská Bystrica, ktoré sme
mali k dispozícii, a z poznania súčasného stavu.

V problematike, ktorú budeme prezentovať v tejto
štúdii, sa spájajú dva dôležité komponenty: „folklór“,
viazaný na určitý obrad, a ďalej jeho písomná forma
- teda polofolklórna tvorba. Za polofolklórnu tvorbu
môžeme považovať individuálne prejavy, ktoré sa do-
posiaľ nestali tradíciou, ale z nej námetovo, obsaho-
vo i spoločensky vychádzajú. Tradícia, variabilita a syn-
kretickosť tradičného folklórneho materiálu je v polo-
folklórnej tvorbe rozšírená o vlastný autorov záujem,
prínos, skúsenosti i poznania (Beneš 1972).

Svadobné oznámenia

Informácie o meste Banská Bystrica od jeho zalo-
ženia po 19. storočie získavame okrem iného z historic-
kého prameňa *Besztercebánya szabad királyi város mo-
nográfiaja*. Monografia dejín slobodného kráľovské-
ho mesta Banská Bystrica od Emila Jurkovicha. Z nej
máme možnosť dozvedieť sa o živote v tomto banskom
meste s jeho presne stanovenými právami a povinnos-
ťami, medzi ktoré patrili aj pravidlá týkajúce sa pozva-
nia na svadobný obrad a k svadobnému stolu.

Napríklad v roku 1550 mestská rada v Banskej
Bystrici vydala predpis, ktorý sa týkal svadobného po-
zvania, svadobného sprievodu i svadobnej hostiny, kto-
rej sa mohlo zúčastniť iba toľko osôb, koľko sa zmestilo
pri piatich stoloch.

Základnou etickou normou bolo aj pozvanie sva-
dobných hostí. Pred uvedením spomínaného nariade-
nia bolo pozývanie na svadbu hlasné, veselé, sprevá-
zané bubeníkmi a trúbkarmi, ktorí oznamovali danú
skutočnosť aj širšej verejnosti. Na základe spomí-
naného predpisu muselo byť pozvanie hostí kľudné,
nehluché a len deň pred svadbou. Pozvaní museli
ihneď odpovedať, či pozvanie prijímajú alebo nie.
Okrem osobného pozvania sa používali aj svadobné
pozvánky s vyberaným, úslužným textom, ktoré neraz
obsahovali aj program pripravujúcej sa rodinnej slávn-
osti (Košťalová, 2000:114).

*Presná kópia pozvánky pána Žigmunda, vynikajú-
ceho člena rodiny Géczyovcov z Hronseka, ktorá je jed-
nou z vážených rodín našej župy.*

*Vznešení, šľachetní, múdri a obozretní páni, ktorí
ste v mojej najväčšej úcte. Pozdravujem Vás a venujem
Vám neustálu pripravenosť mojich služieb. Podľa múd-
reho nariadenia Jeho svätej výsosti, nášho Boha a po-
dlá dávneho a chvályhodného zvyku Svätej cirkvi, našej
kresťanskej matky, chcúc prispieť k obľube mojich do-
brotvivých Pánov a synov môjho otca, som sa zasnúbil
s Evou Zolnayovou s milou dcérou vznešeného a rytier-
skeho pána Františka Zolnayho tak, že sa stane mojou
budúcou večnou manželskou družkou. Solennitas (veľký
sviatok) našej počestnej hostiny bude 6. Január nasle-
dujúceho roku 1675 v Dolných Rakytovciach. Kvôli tejto
príčine láskavo prosím Vaše Milosti ako aj dobrotvivých
pánov, aby im nebolo na obtiaž compareovať na večerí,
v hore uvedený deň a mieste o jednej hodine popoludní.
A zostať aj na obed nasledujúceho dňa, a tak poctiť
Vašou čestnou prítomnosťou Deň našej Počestnej Hos-
tiny. Túto Vašu dobrotu sa vynasnažím počas svojho
Bohom daného života odslúžiť. Nech Vaše milosti udržia
a Boh dlho v dobrom zdraví.*

*Dané vo Vlkanej dňa 22. decembra roku 1674.
Priateľ Vašich Urodzeností a najochotnejší služobník
Žigmund Géczy. (Jurkovich - Nagy, 1997, s. 345-346).*

Okrem cirkevného oznámenia (ohlášky),² ktoré sa
v kostole opakovalo počas troch nediel, sa aj z medzi-
vojnového obdobia často vyskytujú informácie o zasnú-
bení, prípadne o uskutočnení sobáša aj v dobovej re-
gionálnej tlači. Išlo o sociálne a spoločensky význam-

nejšie rodiny v rámci lokálneho mestského spoločenstva. Predovšetkým mestskú elitu z radov obchodníkov, podnikateľov a o inteligenciu (notári, lekári, stredoškolskí profesori).

Zasnúbenie. Eluška Zátrochová a Ľudevít Brodnianský, správca - učiteľ oznamujú svoje zasnúbenie

(Stredoslovenské noviny, č. 49, 1937, s. 4).

K etickej norme súvisiacej so svadobnými obradmi patrí v súčasnosti okrem iného aj rozposlanie svadobných oznámení. Posiela sa podľa výberu mladého páru i rodičov. Svadobné oznámenia sú zasielané rodine, priateľom, známym, kamarátom, spolužiakom, susedom, kolegom. Plnili a aj plnia informatívnu, estetickú i etickú funkciu. Obdrží ich širšie spoločenstvo bez ohľadu, či sú pozvaní na svadobnú hostinu, k svadobnému stolu. Tí, ktorí sa majú zúčastniť aj na svadobnej hostine, sú pozvaní osobne, telefonicky, prípadne vložením kartičky k svadobnému oznámeniu. Text oznámenia býva väčšinou formálny a ceremoniálny:

- *Zároveň Vás pozývame k svadobnému stolu.*

- *Budeme poctení Vašou účasťou pri svadobnej hostine.*

Svadobné oznámenia obsahujú mená sobášiacich sa, termín, miesto a čas konania sobášneho aktu. Niektoré sú doplnené aj najrozmanitejšími grafickými výtvormi, od decentného, vkusného, naivného, recesného, humorného umenia, až po gýč. Obohatené sú aj o ľúbostnú poéziu, citáty z literatúry, citáty známych osobností, texty piesní, v ktorých sa vyskytujú metaforické vyznania lásky, trvácnosť a vernosť vzťahu.

Samotné texty svadobných oznámení sme rozdelili do niekoľkých tematických skupín. Najfrekvencovanejšími sú formulácie:

- *Dovoľujeme (dovoľujú) si Vám oznámiť,*

- *Vám s radosťou oznamujeme,*

- *Dávame (dávajú) na známosť svojim rodinám, priateľom a známym, že...*

- *Svoje áno si povieme 20. septembra 2000 o 16.00 hodine v Zlatej sále Bojnického zámku...*

Vyskytuje sa aj náboženská tematika demonštrujúca vzťah budúcich mladomanželov k viere, pričom sa metaforicky prirovnáva láska k Bohu k láske medzi mladými a zdôrazňuje sa posvätnosť manželstva.

Táto forma môže byť vyjadrená aj moderným chápaním i postojom mladých k Bohu a cirkvi:

- *Tato Nebeský to už vedia, dovoľujeme si to oznámiť aj Vám....*

Časté zastúpenie majú aj humoristicky ladené texty:

- *Eva Kamenská, slobodná deva doteraz,
Michal Kulich, to osud jej odteraz*

- *Keď áno, tak áno*

Si povieme my dvaja:

- *Čo už, keď už dňa ... uzavrieme manželstvo*

V súčasnosti sa v mnohých svadobných oznámeniach vyskytuje forma, v ktorej rodičia oznamujú, že sa sobášia ich deti:

*Viera Ondrejková a Alena Baníková
Dušan Ondrejka a Vladimír Baník
Dovoľujú si Vám oznámiť, že
Ľubica a Rastislav
dňa.....*

*Andrea Radimáková
Stanislav Palic*

*dovoľujú si Vám oznámiť,
že uzavriú manželstvo
dňa 24. novembra 1990 o 16 h
na ObNV Bratislava IV*

Po roku 1989 sa rozšírila možnosť využívať pri prípravách i organizovaní svadobného obradu profesionálne komerčné služby. Vznikli svadobné salóny, firmy (väčšinou grafické) ponúkajúce služby špeciálne zamerané na výrobu a tlač oznámení. Disponujú katalógmi, akousi vzorkou svadobných oznámení, na základe ktorých si okrem výberu papiera a potlače záujemcovia môžu vybrať text, citát, či prípadné výtvarné doplnenie svadobného oznámenia.

V mnohých prípadoch si však mladí svoje oznámenia vymýšľajú sami, alebo sú inšpirovaní oznámeniami, ktoré niekedy dostali.

Z formálneho hľadiska nimi možno demonštrovať aj súčasnú svadobnú symboliku, ktorú dešifrujeme na základe výtvarného stvárnenia oznámení. Dominujú najmä motívy srdca, prsteňa, obrúčok, holúbkov, svadobného koča, či svadobnej kytice. Vyskytuje sa aj figurálne alebo portrétové stvárnenie dvojice, prípadne fotografia budúcich manželov zobrazených v civilných šatách, v kroji (obvykle ide o členov folklórnych kolektívov).

Svadobné telegramy a blahopriania

Svadobný obrad prešiel mnohými premenami. Zmenila sa dĺžka trvania, samotná štruktúra svadby, svadobná hostina, svadobní funkcionári a podobne. Týmto zmenám sa nevyhol ani svadobný obradový folklór: piesne, tance, dramatické výstupy a samozrejme aj svadobné reči a vinše.

Významnou súčasťou obradovej poézie bola a naďalej aj ostáva jej emocionálna a estetická platnosť. Svadobný obrad ňou dostáva zvláštnu pôsobnosť - folklórne, ale aj polofolklórne prejavy v ňom zhŕňujú citovú atmosféru a závažnosť toho, na čom sa jeho účastníci podieľajú (Leščák, Sirovátka, 1982). To je asi aj dôvod, prečo sa čítanie telegramov stalo súčasťou svadobných obradov. Dialo sa tak na svadobnej hostine okolo polnoci najčastejšie po preoblečení sa mladého páru - „po začepčení nevesty”. Funkciou čítania svadobných telegramov bol poverený starejší, niektorý člen rodiny, alebo mladý pár zúčastnený na svadbe. V poslednej dobe sa od tohoto aktu upúšťa a ich texty sa čoraz častejšie stávajú súčasťou rodinných archívov. Spolu so svadobnými fotkami a najnovšie aj videozáznamami tvoria súčasť zhmotnených spomienok na jednu z najvýznamnejších okamihov jednotlivca.

Svadobných telegramov je síce nepreberné množstvo, ale dajú sa tematicky členiť do niekoľkých základných skupín.

Najzaužívavejšie sú formulácie typu:

- *Na spoločnej ceste životom...*
- *K uzavretiu manželstva srdečne blahoželáme, prajeme...*
- *Do nového života veľa...*
- *Svetlo lásky a porozumenia nech Vás sprevádza na spoločnej ceste...*

Súčasťou tradičnej svadby bývali erotické a lascívne motívy vyskytujúce sa napríklad v piesňach, dramatických výstupoch či hrách. Erotická symbolika bola aj súčasťou obradových jedál. Na sexualitu a zabezpečenie budúceho potomstva poukazujú aj mnohé magické praktiky vyskytujúce sa v predsvadobných, svadobných i posvadobných úkonoch. Na túto magickú plodonosnú a ľúbostnú funkciu v súčasnosti nadväzujú aj niektoré texty svadobných telegramov.

- *Teraz si už môžeš od srdca zaspievať „Do jednej postele podme spať, podme spať”.*
- *Už si Peter, už si v tom, už nemusíš pod plotom.*
- *Žíte pekne vo spolok, Evka patrí na spodok. Peter musí zadkom kývať, len sa nesmie svokra dívať.*
- *...netreba už tých slov toľko, šťastia veľa, lásky viac a sexu...*

Z erotických textov počtom vynikajú prania potomka (zabezpečenie potomstva):

- *Všetko najlepšie Vám dvom do roka trom ak sa Vám to bude páčiť, pokračujte v tom.*
- *V plnej miere plnú mieru, najprv syna potom dcéru a pre šťastie babyčky, môžu byť dve dievčičky.*

**ZÁROVEŇ VÁS POZÝVAME
K SVADOBNÉMU STOLU**

- *Veľa lásky mladému páru, nebudte dlho bez kočiara. Od bociana nič nečakajte, sami sa o to postarajte.*
- *Do Vozárov dobrú nevestu, do Kováčov dobrého zaťa, aby narobil deti ako obuv Baťa.*
- *Trochu lásky trochu vína, najprv dcéru potom syna.*
- *V telegrame je vždy psina, každý Vám hneď želá syna. My budeme výnimka, nech to bude dcérenka.*
- *Nech Vám život v šťastí letí, nech Vám jasné slnko svieti, nech Vám Vašu lásku splatí, zlatý hlások Vašich detí.*
- *Riad umývaj s horlivosťou, to je Tvoja povinnosť, aby si mal najprv syna, nezabudni poslať vína!*

Mnohé telegramy sú tematicky nevyhranené a obsahujú rôzne veršované i neveršované podoby prianí a často upozorňujú na individualitu odosielateľa i charakteristik samotného mladomanželského páru a nerieдка i mládežníckej skupiny, do ktorej patrili.

- *Teším sa z vášho spoločného šťastie a želám Vám zo srdca to najväčšie bohatstvo - lásku a vzájomné porozumenie.*
- *Aby len šťastie osud Vám prial. Poznajcie lásku, nikdy nie žiaľ. Budte si verní v každý čas, nech láska a šťastie sprievádza Vás.*
- *Veľa svetla a humoru vo Vašom manželstve vám želá...*
- *Vy, ktorí ste si slovo dali, Vám patrí šťastná budúcnosť plná lásky, tolerance, porozumenia. Medové týždne pominú ale život pôjde ďalej tak, ako ste si ho vysnívali.*
- *Prajeme Vám iba jedno: Kráčajte vždy v láske vedno!*

Istá skupina textov má sentimentálny tón:

- *Keď organy Vám tichú pieseň budú hrať a zaznie „áno“ oboch Vás, my budeme, hoci neprítomní Vám samé šťastie priať.*

Telegramy s textami scén z manželského života majú obvykle humoristický tón:

- *Mladej neveste sto ruží, ženíchovi nič. Dostal ružu najkrajšiu, šťastný môže byť.*
- *Veľa lásky... PS: Zuzi, drž sa!!!*
- *Lucka: Keď Ti z hlavy zložia veniec, nasadia Ti dáky čepiec, podľa zvyku starých cností, donútia Ťa k poslušnosti: Manželovi neodvrávať, na pivo mu prachy dávať. Nepýtať sa, kde bol zase, veď to ženám škodí krásne.*
- *Martin: Sloboda je veru fuč, preto z týchto rád sa uč: Ráno, večer ženu bozkať, keď robí krik vonku postáť. Keď sa náhli z cesty uhnúť, keď sa vadí ani mrknúť. Keď chce šaty, povedz „áno“, obed chváľ až do neba, dobrý manžel bude z Teba.*
- *Milá Evka: Prajem Ti muža múdreho, láskavého, milujúceho, prajného, veselého, Milý Peter: Prajem Ti Evku!*
- *Prajem Ti len šťastnú plavbu v manželskom živote. Veľa zdravia, lásky.*
- *Držím Vám palce!*

Niektoré prízvukujú výnimočnosť a symboliku svadobného dňa:

- *Svadobný prsteň je kruh bez začiatku a konca. Prajem Vám aby aj Vaše šťastie bolo nekončené.*
- *Tak ako tento deň, nech sú všetky dni Vášho života...*
- *Nech sú všetky dni Vášho života také šťastné ako tento svadobný.*

Mnohé svadobné telegramy svedčia aj o tom, že sa inšpirovali výrokmí slávnych osobností, prípadne všeobecne rozšírenými sentenciami charakterizujúcimi vzťah muža a ženy, ich spoločného života a lásky.

- *Vo Vašom krásnom manželskom zvätku poznajte len samé šťastie a lásku. Aby raz, keď vlasy Vám postriebi čas, povedali ste si: „Bolo to krásne, vzali by sme sa zas“.*
- *Až keď sme našli lásku vieme, čo nám v živote chýbalo.*

Záverom pripomínáme, že svadobné telegramy možno zaradiť do spoločnej skupiny folklórnych textov

- ako sú svadobné popevky, piesne, balady, riekanky, predslovy, lebo tak isto vyjadrujú novú životnú situáciu,

ktorá sa mladému páru svadbou otvára. Vysvetľujú zmenu oproti minulosti, vyjadrujú žiaľ lúčenia so slobodou, rodičmi, domovom, priateľmi, naznačujú výhľady ďalšieho osudu a života. Folklorne prejavy tak rozmnožujú, umocňujú a sceľujú obradnú činnosť jej zmysel časovo a priestorovo.

Písanú formu telegramov možno vzhľadom na ich obsahovú stránku a funkcie voľne zaradiť k obradovému slovesnému folklóru. Tradičný obradový folklór charakterizuje silne štylizovaná dikcia, pevná, pravidelná organizácia formy, ktoré sa využívajú v rýme a v asonancii, v symetrickom rytmickom a eufonyckom pôdoryse, v poetických figúrach a metaforách atď (Leščák, Sirovátka 1982). Z uvedeného vyplýva, že naznačená tematika nie je ukončená, ide o širokú problematiku, ktorú možno skúmať z viacerých hľadísk, prinajmenšom z poetickej, estetickéj, jazykovo-štylistickej, kompozičnej a iných.

Poznámky:

1. Odhliadnuc od práce V. Oberta: K interpretácii textu, medzitextových vzťahov a štýlu svadobných telegramov. *Slavica slovenská* 11, 1976, s. 369 - 377.
2. Ohlášky - zaviedla katolícka cirkev v roku 1215 ako povinnosť zverejniť zamýšľaný sobáš, s cieľom zistiť prípadné manželské prekážky. Zanikli v roku 1977, odkedy sa podľa nových cirkevných predpisov nevyžadujú (ELKS 1995).

Prameny a literatúra:

- Beneš, B., 1972: *Stará a nová tradície* Slovenský národopis 20, 1972, č. 2, s. 209-214.
- Jurkovich, E., - Nagy, I., 1997: *Príbehy z minulosti Banskej Bystrice*. Banská Bystrica: Štátna vedecká knižnica 1997.
- Jurkovich, E., 1922: *Besztercebánya szabad királyi város monográphiája*. (Rkp.) Preklad E. Augustínová.

V príspevku sme sa nezaoberali ani písomnými prejavmi, akými sú poďakovania za obdržané svadobné dary, telegramy a blahopriania, ktoré by taktiež mali tvoriť súčasť budúcich výskumov a analýz súčasnej svadby.

Tento písomný prejav, v ktorom boli sústredené oznámenia o konaní svadby, pozývanie k svadobnému stolu, blahoprajné texty, ktoré boli súčasťou svadobného obradu boli pôvodne rozšírené v mestskom prostredí. Absencia písomných pozvánok a telegramov v tradičnej vidieckej svadbe, tak ako nás na to upozorňuje odborná etnografická literatúra, nám umožňuje domnievať sa, že ide o fenomén, ktorý sa z mestského prostredia dostal, udomácnil a aj pretrváva v súčasnom vidieckom lokálnom spoločenstve. Dokonca ide o jeden z výrazných, významných i žiadaných súčastí predsvadobného, svadobného a posvadobného obradu. Prenikol sem zo stredných a vyšších meštianskych vrstiev a stal sa celospoločenskou normou svadobných tradícií.

- Košťalová, K., 2000: *Obyčaje životného cyklu*. In: A. Bitušiková (ed.): Banská Bystrica. Historicko - etnologické štúdie I. Banská Bystrica: Inštitút sociálnych a kultúrnych štúdií, FHV UMB 2000, s. 112-123.
- Leščák, M. - Sirovátka, O., 1982: *Folklór a folkloristika*. Bratislava: Smena 1982.
- Leščák, M., 1989: *Svadobné verše a vinše*. Slovenský národopis 37, 1989, č. 1-2, s. 149-157.
- Leščák, M., 2001: *O asimilácii folklórnej a literárnej komunikácie*. Bratislava: Ústav etnológie SAV, Prebudená pieseň - Združenie 2001.
- Profantová, Z., 1989: *Biblické motívy v svadobných rečiach*. Slovenský národopis 37, 1989, č. 1-2, s. 158-162.
- Stredoslovenské noviny 1937, č. 49, ŠOKA Ostrá Lúka.

Práca vznikla ako výsledok grantového projektu 1/8187/01.

ÚSTNÍ TRADICE TROCHU JINAK ANEB JAK SE HONZÍK UČIL LATINSKY

Dagmar Klímová

Dosáhnout vzdělání v českých zemích znamenalo po dlouhá staletí především ovládnout jazyk vzdělanců - latinu. Od dob josefínských reforem šlo i o úřední jazyk mocnářství, kam jsme politicky náleželi - němčinu. Obojí se odrazilo v jazykovém povědomí a svým způsobem přímo v lidové vypravěčské tradici. Ustálená rčení a termíny, často společné i jiným národům Evropy, a charakteristické formy společenské zábavy zná každý z nás, co žijeme ve městě, ne-li z přímé zkušenosti, alespoň z doslechu. Tu a tam vzbudily tyto jevy pozornost odborníků, soustavně sledované však dosud nebyly. Já osobně mám dosud v živé paměti, jak mne hned na začátku působení v nově zřízeném pracovišti (1953 Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV) udivilo, že anglický odborný časopis *Folklore*, který k nám začal docházet výměnou za naši časopiseckou produkci, celé jedno číslo věnoval popisu a rozboru „čajů o páté“.

U nás bylo hlavní příčinou nezájmu o určité netradiční soudobé jevy, že jsme byli tak trochu zhyčkáni charakterem našeho „národopisného terénu“, v němž bylo stále ještě možné bez obtíží nalézt vypravěče ustálených typů pohádek, pověstí a žertovných příběhů ze života obce téměř kdekoli, kde jsme se při svých sondážních výzkumech ocitli. Zřetelně to ukázala i jedna z prvních akcí nově se rozvíjejícího folkloristického oddělení, kdy nám byl z prezidia ČSAV dán na několik týdnů k dispozici automobil a výzkumná dvojice, vybavená tehdejší technickou novinkou - nahrávacím přístrojem (šlo o tzv. „drátůfon“ z dovozu), získala bez obtíží relativně bohatou žně textů v nahodile vybrané síti obcí.¹ Jakoby stále ještě pokračovala éra feudalismu, zrušená už před 150 lety, s rody usedlými na zděděné půdě po dlouhé generace a se stylem života, umožňujícím nepřerušenu, z generace na generaci předávanou ústní tradici.

Neuvědomili jsme si tehdy, že je to stav velmi vratké rovnováhy, která mohla být - a také byla - v krátké době porušena důsledným prováděním vládní politiky, jež vyvolalo kromě jiného i stále mohutnější proud odcházení obyvatel do městských průmyslových center. I doma na vesnici se mnohé změnilo. Plošně zakládání zemědělských družstev a státních statků právě odstartovalo. Změnil se pracovní rytmus a měnilo se i samo složení společnosti. Lidé pracovali s pevnou pracovní

dobou (bez zimní přestávky tradičního hospodaření), postupující mechanizace vystačila s menším počtem pracovních sil, odliv do průmyslu (a vhodných kádrů do škol) byl stále masivnější.

Zároveň nastala i větší přístupnost masové pasivní zábavy. V hornáckém Javorníku, který jsem sledovala s přestávkami přes třicet let, dorůstající syn u Kudělků s elementárními znalostmi elektrikáře rozvedl po domě, stálých i stodole vedení k amplionům, aby všichni mohli sledovat rozhlasové pořady i při krmení, úklidu a dojení. O málo let později, v době mé přípravy kandidátské práce, pro niž bylo třeba zdokumentovat místní tradice historické, se mi během jednoho zájezdu nepodařilo u spřátelených rodin zapsat cokoliv z tradičního folkloru, poněvadž i nejstarší generace napjatě sledovala v televizi právě probíhající soutěž v krasobruslení.

Věnujme se však našemu tématu. Byla to právě latina, co charakterizovalo městské vrstvy vzdělanců a jejich způsob vyjadřování a stávalo se symbolem dosaženého „vyššího“ vzdělání. Blýsknout se několika latinskými floskullemi, rčeními, si neodpustil při líčení epizody, kdy dojde v podkrkonošském městě k soudu s údajným lupičem, Johann Karl August Musäus, autor německých pohádek a „legend“ o Krakonošovi vydávaných od roku 1782. Musäus postupně vkládá do textu termíny *ex officio*, *brevi manu* a *corpus delicti*. Zřetelné stopy tohoto pojetí vzdělanosti nalezneme i v mnoha českých ustálených rčeních. Náleží sem pojem „latinské školy“, výrazy „sekat latinu“, „číst někomu latinu“, „mít laudamus“, „vzít někoho na examen“ či „mít pré“.²

Slůvko „*pré*“ (*prae*, *prā*) se vyskytuje v obrazné mluvě několika evropských jazyků. Podle Slovníku spisovného jazyka českého se uvádí ve spojení mít pré, obecně mít volnost, zvůli; kluci budou mít o prázdninách pré; mít u holek pré; v pořekadle když kocour není doma, myši mají pré. Podle Zaorálka mítí pré = mítí se dobře; mítí volnost; všude chce mítí pré = všude chce být první, podobně také u Jungmanna a Machka.³ Röhrichův lexikon příslovecných rčení *prä* rovněž podchytil s významem: mít přednost, hrát první housle. Zjistil, že *prä* je starý karetní výraz a předpokládá jeho převzetí do obrazné mluvy právě odtud.⁴

Zatím se stále pohybujeme na okraji zájmů folkloristiky, v oblasti, kterou do své pozornosti zahrnu

etnolingvistika. Klasický repertoár folklorní dosud v řadě zemí - a také v české a moravské vypravěčské tradici - traduje několik příbuzných vyprávění, která pocházejí ze starého studentského žertu o mládenci, který se vrátil ze studií a předstírá, že hovoří už pouze latinsky. Texty jsou v jednotlivých verzích různě kombinovány a modifikovány. Aarne-Thompsonův katalog je registruje pod čísly 1628, 1628^x a 1562 A. Už to samo o sobě napovídá, že došlo ke značnému variačnímu procesu.

Detailní pozornost této vypravěčské látce věnoval už v roce 1905 Jiří Polívka, jehož práce je ocitována i v AaTh, avšak bez uvedení autora, jen zkratkou časopisu, v níž byla studie publikována.⁵ Je příznačné, že se nám tyto sto let staré studie vytrácejí z povědomí. Trochu kuriózně jsem přesnou citaci našla u Krzyzanowského, který ji zná díky recenzi v časopise Lud.⁶ Polívka byl také Krzanowskému zřejmě inspirací při volbě hesla: „Lacina zakowska“, k začlenění však zvolil - a je třeba říci, že logicky - samostatné číslo, od AaTh odlišné 2099. (Pod číslo 2100 a 2101 pak další dvě drobnosti s motivem „latina“). Podobně počítával nutnost samostatně a od AaTh odlišně začlenit ruskou verzi také autor prvního ruského soupisu lidových textů podle Aarneho systému N. P. Andrejev⁷: zvolil odlišné číslo: 2082. Podle ruské verze učený syn mluví pouze latinsky, dokud se neudeří o hrábě, pak vykřikne v mateřštině: *Proklatyje grablji!*

Polívka věnoval této staré žakovské anekdotě relativně značný prostor v komentáři k edici pohádek pro školní četbu, která už rovněž neprávem upadla do zapomnutí, třebaže za mých studijních let tzv. „Polívka-Satranský“ bylo pojmem. Jen šťastnou náhodou jsem jeden výstik zdánlivě skromné brožurky objevila kdysi v antikvariátě.⁸ Mezi texty nechybí nejznámější a dosud v obecném vědomí populární text Boženy Němcové *Jak se Honzík učil latinsky*, s charakteristickým ústředním motivem rychle drmolené „latiny“: *Sud kulatý rys tu pije tu je kára ten tu ryje*.

Polívka v literatuře nalezl jako nejstarší doklad německý text ze 16.-17. století, kde latinu nahrazuje úryvek věty o nahazování hnoje vidlemi: *gabelinum mistelinum wagelinum*. Z Krakova ze 17. století pochází polská verze, kde ústřední motiv je jen přeložením německé verze do polštiny: *widlatus gnojatus wozatus*. K oběma uvádí Polívka vtipnou verzi moravskou, která už je

volnější adaptací tohoto principu. „Latinsky“ se tu líčí, že zloděj ukradl sekeru: *Sekrátum vzátum pod halenu dátum*.

České texty s tímto ústředním motivem jsou jen velmi nedostatečně evidovány v AaTh, ač třetí vydání už soustavně odkazuje na Tilleho Soupis českých pohádek. W. Anderson, který začlenění Tilleho katalogu do systému AaTh ve své recenzi provedl, si povšiml až textu v dodatcích (Tille II/2, 448). Je ze sbírky Menšíkovy, který však slova opatřená latinskou koncovkou -um vydává za němčinu! Text se stále tradičně drží popisu činnosti pacholka, která se stará o voly: *Kdátum maštalum volátum vodátum a senátum dávátum študátum*. Do lidového textu se tak promítá životní realie: ten, kdo odchází do města do škol v současné době - tj. v průběhu 19. století - musí zvládnout němčinu, která je vyučovacím jazykem všech vyšších typů škol až do poloviny let osmdesátých. V AaTh je odkaz na tento text uváděn po č. 1562 A. Také polské variace na tento námět, které Krzyzanowski zařadil pod původní číslo AaTh 1628 (Učený syn a zapomenutý - rozuměj rodný - jazyk) tu hovoří o němčině, tentokrát logicky spojené se službou ve vojsku. Příběh se stal vojenskému vysloužilci a v té době pro komunikaci ve vojsku byla povinně zavedena němčina.

Trochu odbočíme a povíme si něco o jiném studentském žertu, který využívá obou vzdělanci potřebných jazyků. Je to rodinný žert a pochází od mého tchána Aloise Klímy, který studoval v Praze v polovině let osmdesátých 19. století (tedy v oné dnes legendární době, kdy se podařilo českým politickým kruhům docílit, aby se i na gymnáziích stala vyučovacím jazykem čeština). Podle něj nápis na pražském znaku *Praga caput regni* (Praha, hlava království) není latinský, ale německý a znamená, že Praha je zničená deštěm. Vtip použil principu homonymie: vojenský výraz kdysi francouzského původu, který údajně pronikl do němčiny v průběhu třicetileté války - „kaputt“ - znamená „zničení“. Latinský výraz *regnum* (království) na téměř principu se spojilo s německým výrazem pro „pršet“ - „regen“.

O německé komunikaci ve vojsku přináší četná svědectví Haškův voják Švejk a využívá je k mnoha žertům. Na drobnosti mohl sběratel narazit i terénu ještě v letech sedmdesátých 20. století, kdy dožívala generace, která byla odvedena k vojsku za časů Rakousko-Uherska. A tak jako součást hostitelského ritu-

álu, když jsem krátkým odskokem z brněnské pracovní porady navštívila na jediný večer spřátelenou rodinu na Horňácku, pozval mne Martin Kudělka k pohostění slovy: *Esn, esn a co neesn do kapse štesn*. Tvar „štesn“ prozrazuje zároveň, že se jedná o rakouskou němčinu. Atributem „němčiny“ je tu zvolená koncovka „-n“ a skutečně ji nacházíme v Kubínové variantu (Podkrkonoší I, č. 101), kde hrdina říká „německy“: *Pod jedlej seřatn a buchty jedatn*.

Opět otočme list a podívejme se tentokrát přímo do městského prostředí nedávné současnosti, v němž jsem se i já sama pohybovala. Zvolený příznak - znalost latiny a případně dalších cizích jazyků - se mi v paměti vybavuje v mnoha charakteristických detailech. Náležím ještě ke generaci, která prošla poměrně dobrou průpravou v latině, v programu „reálného gymnasia“ byla od terciie. V kvintě se začínalo s četbou klasiků a patřilo k tomu naučit se vybrané úseky hexametru nazpaměť. Latinář netušil, k čemu je nakonec použijeme. A právě vzpomínka na tento „úlet“ způsobila, že si jeden úryvek ještě dodnes pamatuji. Počátek Aeneidy „*Aurea prima sata'st aetas que vindice nullo...*“ nám o školní přestávce posloužil místo doprovodné hudby k tomu, abychom v rytmu hexametru naučily - my dívky, které měly privilegium navštěvovat taneční kurzy o rok dřív než chlapci - zakázaný a tím spíše mimo přímý dohled tanečního mistra provozovaný „nejmodernější“ americký tanec „boogy-woogy“. Není divu, že byl zakázán - Amerika se právě zapojila do války proti Německu a my žili v Protektorátu.

Zvláště silné tradice byly přičítány právníckým kruhům - ty se bez latinských floskulí neobešly. Už jsme se zmínili, jak „vyšperkoval“ svůj sloh při vyprávění o Krakonošovi J. K. A. Musäus. Bylo mu to blízké - sám v takovém prostředí vyrostl, jeho otec byl zemský soudce. V Musäusově souboru pohádek, hned v první „legendě“ o Krakonošovi, jak je sám nazývá, jsem narazila na rčení *Zu Olim's Zeiten*. Snad vzniklo obměnou výrazu *Zu Noah's Zeiten*, který nám podchytil jako méně užívanou variantu Röhrichův Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten. Rčení *Za časů Olimových* je „otroc-kým“ překladem rčení německého *Zu Olim's Zeiten*. Z kontextu je zřejmé, že jeho význam je „za pradáv-ných časů“, avšak zmylilo mne velké písmeno, jakoby se opravdu jednalo o osobu, jakou je i Noe, použitý v alternativním znění. Právě toto spojení a možná i po-

dobnost k jednomu z germánských bohů, zv. Odin, se postaraly o to, aby se žertovné rčení, jehož autorem byl někdo, kdo ovládal latinu, od roku 1618 udrželo do dnešních časů. Podnes nechybí v žádném německém výkladovém slovníku. Při pátrání po souvislostech jsem si - a nebylo to poprvé - uvědomila, jak všestrannými znalostmi disponovala redakce Ottova slovníku naučného. Nejen že je tu výraz „*olim*“ správně určen jako příslovce, v latině znamenající naše „kdysi“, ale autor hesla ví, že význam Olim označoval ve starší době ve Francii odložené právní případy (které se u nás podle římskoprávní terminologie označují jako *Ditilla*), jak nám o tom podává zprávu i výkladový slovník francouzský - „*Petit Robert*“⁹.

Studentské spolky v Německu se podnes vyznačují velmi silnou „latinskou“ tradicí. Tak autor vydání studentských písní¹⁰ jako ilustraci k titulní písni, která je také u nás jakousi studentskou hymnou, kterou při mé promoci hrály varhany v promoční síni jako vstupní pochod, zvolil jako ilustraci vyobrazení z roku 1898, nad nímž je na ozdobné stuze nápis *Vivat, crescat, floreat!*. Tuto známou oslavnou floskuli parodoval při mé promoci rodinný přítel, soudce v Hradci Králové, který na ozdobném blanketu poslal „blahopřání“ tohoto znění: *Vivat, crescat, defloreat* (přál mi tedy žertem, aby mě někdo připravil o věnec; ještě, že moje matka neuměla latinsky, pro ni by ten žert byl nepřijatelný).

Když už jsme se zmínili o německých tradicích, nebude od věci uvést si i lexikon studentských zvyků,¹¹ který vlastně shrnuje jednotlivosti, jimž se věnoval časopis *Wingolfsblätter* (vycházel od roku 1875, v roce 1936 byl nacisty zakázán, obnoven až v roce 1975. - *Wingolf* je slavnostní síň ve Valhale, *Klopstock* ji nazval „chrámem přítelství“.)

V lexikonu se vysvětlují výrazy tradičního studentského oblečení i původ frazeologie. Uvedme si ale spoň jeden příklad: *Cerevis*, pokrývka hlavy, pojem zavedený v roce 1850, původně s významem „pivo“: *Cerevisiam bibunt homines animalis cetera fortes*. Říci něco „na *cerevis*“ znamenalo ve studentské mluvě „dát čestné slovo.“

Jak už bylo řečeno, tradice být dobrým znalcem latiny platila u nás pro intelektuály vůbec a především pro právnícké kruhy a nebyla to jen lichá pověst, což jsem poznala, když jsem se po provdání za právního historika pro třicet let v těchto kruzích sama pohybo-

vala. Při přátelských setkáních se uplatnilo mnoho hříček s latinou. Někteří - včetně mého manžela - citovali značný díl úvodní kapitoly Haškova Švejka v klasické školní latině, za použití gerundia hned v první větě: *Ferdinandum occisum esse dicuntur, domina Müllerová dicit.* - *Qualem Ferdinandum, cognosco Ferdinandos duos...*“ (Já jako jen průměrný „latiník“ si text dál už nepamatuji.) Vzorou pohotovosti překládat do latiny tak, aby se to i rýmovalo, proslul ordinarius římského práva Miroslav Boháček. Jeho překlad *Andulko šafářova, hušičky nemáš doma...*“ otiskl ve vzpomínkové knize její hlavní pořadatel Dušan Straňák.¹²

*Anaela vicarii
anserens non sunt domi.
Anseres pascuntur
damna oriuntur.
Anseres expelle mox
ante quam extinxit nox.*

Záliba v žertovných překladech známých popěvků do cizích jazyků se uplatnila i v případě písničky *Jaká rozkoš / jaká rozkoš / jaká láska / je s dceruškou pastora.* / Ó, jak je krásná / ta dceruška pastora.

Latinsky: *Quae voluptas / quae voluptas / est amare / cum filia pastoris. / O mirabunda / o mirabunda / est filia pastoris.*

Pak se pokračovala ve staré řečtině a v němčině. Jednou do rozjařené společnosti zaměstnanců Orientálního ústavu zavítal i jeho ředitel chinolog Průšek. Na jeho „počest“ někdo rychle zorganizoval „čínskou“ verzi popěvku: *Čimboraso, čimboraso čingetája, čimboraso čingetaj. O, čingetája, O, Himalája, čimboraso čingetaj.* Ukázalo se, že - jako většina lidí s důležitou funkcí - prof. Průšek smysl pro humor nemá, „čínská“ píseň ho urazila. V Orientálním ústavu vznikaly individuální hříčky se známými floskulemi. Po jakési bouřlivé odborné debatě kdosi vymyslel - podezřívám, že to byl přímo můj manžel - pro neústupného debatéra Zgustu tuto charakteristiku: *De gustibus et cum Zgustibus non est disputandi.* (Asi znáte vulgární obměnu této floskule: Proti gustu žádný dišputát.)

Vraťme se ještě k latinským překladům „národních“ písní. Je to v intelektuálním prostředí zábava stále živá. Nejnovějším přírůstkem do mé knihovničky žertovných kuriozit je „pamětní spis“ absolventů gymnázia v Kralupech (maturitní ročník 1941), kdy pro jubilejní schůzku připravil jeden ze spolužáků zpěvník, opatřený i notovou přílohou, aby se písně daly zpívat při ky-

taře. Je v něm uvedeno 14 písní s latinským překladem a úvodem naopak známá studentská latinská v českém překladu: *Gaudeamus igitur.*

1. *Jaké je to hezké dva kováři v městě*
(*Quanta polchritudo ferarii duo*)
2. *Holka modrooká neseďavaj u potoka*
(*Virgo oculis nigris ad torrentem nor sederis*)¹³
3. *Na tý louce zelený pasou se tam jeleni*
(*In gramine viridi pascuntur ibi cervi*)
4. *Podle mlejnem, nade mlejnem husy se pasou*
(*Infra molam supra molam pugna anserum*)
5. *Pod našima okny teče vodička*
(*Sub nostris fenestris fluat aquula*)
6. *Když jsem šel od vás, byl překrásný čas*
(*Cum ibam ad vos erat tempus ad deos*)
7. *Aby nás Pán Bůh miloval, miloval*
(*Deus nos omnes diligat, diligat*)
8. *Muziky, muziky, vy pěkně hrajete*
(*Musicae, musicae, vos bene luditis*)
9. *Když jsem já šel tou Putimskou branou*
(*Porte Putinensi cum vadebam*)
10. *Praha je krásná, když se den rozednívá*
(*Est Praga pulchranunc cum dilucescit*)
11. *Ach, synku, synku, doma-li jsi*
(*O fili fili domum pete*)
12. *Sem vložena „stará středověká latinská“*
Amavi te puella iam te habet collega
13. *Žadnej neví, co sou Domažlice*
(*Nemo novit quidnam Domažlice*)
14. *Ach, není tu, není, co by mě těšilo*
Nihil me delectat, nihil me delectat.
nihil me delectat, nil mi prodest.
Quod me delectavit
agua deportavit.
Nihil me delectat, nil mi prodest.

Do kategorie parodií na latinu náleží i jedno dílo literární. Kdo se s ním seznámil, některé vtipné pasáže cituje zpaměti. Jde o *Jesuitský marš*, 9. zpěv satirické básně *Křest sv. Vladimíra*, kterou Karel Havlíček-Borovský složil ve svém exilu v Brixenu. Jesuitský operuje s latinskými texty, používanými při katolické slavnostní zpívané mši. Mé generaci jsou ještě běžně známé, avšak já se s nimi zvlášť dobře seznámila v průběhu svého působení v komorním pěveckém souboru studentů střední školy v Praze na Štrosmajerově náměstí, který se vystupování při velké mši speciálně věnoval. V době německé okupace to byla jedna z mála činností, která byla studentům nacistickými úřady po-

volena. Uvedme z Havlíčkovy skladby, která má celkem 29 veršů, na ilustraci alespoň tento charakteristický úryvek:

/14/ *Veni, Sancte Spiritus -
postěhujeme se do Rus,
/15/ exaudi nos, Domine -
ať nás to tam nemine,
/16/ pleni sunt coeli -
abysme se tam dobře měli.
/17/ aequum et salutare -
počkej, ty kaviáre!
/18/ Salvátor mundi -
to budou jundy!
/19/ In te, Domine, speravi -
žaludek nám dobře tráví.
/20/ Libera nos a malo -
sedum liber masa málo.
/21/ Exaudi, Domine, orationem meam -
sním jelito, když šunku nemám.
/22/ Ex profundis clamavi ad te, Domine -
když jsem byl ve sklepech na víně.*

Na závěr jeden ze zbytků latinského povědomí v naší městské společnosti nedávných let: oblíbený a v mnoha verzích šířený politický vtíp, jehož pozorou-

hodností je i údajná přesná lokalizace, kde vznikl. Stalo prý se to v kuloárech na jedné z pravidelně pořádaných vědeckých konferencí, zvaných „Václavkova Olomouc“. Někdo tehdy vymyslel deset pádů skloňování, v některých verzích (které už si nikdo nepamatoval, byly opisovány) se pády rozrostly na šestnáct. Nové české skloňování ten, kdo je přednášel, odříkával monotónně, tak jak to bývalo zvykem při zkoušení ve škole:

1. pád *nominativ*: kdo, co
2. pád *genitiv*: koho, čeho
3. pád *dativ*: komu, čemu
4. pád *akuzativ*: koho, co
5. pád *vokativ*: oslovujeme, voláme
6. pád *vokál*: o kom, o čem
7. pád *instrumental*: s kým, s čím
8. pád *korytativ*: kdo s koho
9. pád *buzerativ*: kdo koho
10. pád *koitativ* neboli *sexuál*: kdo s kým

Co k tomu dodat? Snad jen to, že vznikl-li vtíp opravdu tak, jak se traduje, na konferenci „marxisticky kovaných“ vědců Václavkovy Olomouce, je to dokladem starého úsloví, že pod svícnem bývá tma.

Poznámky:

1. J. Jech - D. Rychnová: *Předvýzkum lidové prózy ve východní polovině Čech*. Český lid 42, 1955, s. 161-169 (s připojenou mapkou navštívených obcí).
2. J. Zaorálek: *ludová rčení*. 1947, cituji podle Praha 21963, s. 203, 87, 316.
3. J. Zaorálek, c. d., s. 284; *Slovník spisovného jazyka českého*. Praha 1989, sv. IV, s. 405; J. Jungmann: *Slovník česko-německý*. Díl 3, P - R. Praha 1990, s. 453; V. Machek: *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha 1968, s. 483.
4. Poslední rozšířené pětisvazkové vydání vyšlo v Herder spektrum Freiburg-Basel-Wien v roce 2001.
5. *Eine alte Schulanekdote und ähnliche Volksgeschichten*. Zeitschrift für oesterreichische Volkskunde 11, 1905, s. 158-165.
6. *Polska bajka ludowa w ukladzie systematycznym*. Wroclaw 1963.
7. *Ukazatel skazočnych sjužetov po sisteme Aarne*. Leningrad 1929.
8. *Národní pohádky*. Za školní četbu vybral J. Satranský. Výkladem doprovází J. Polívka. Praha 1911.

9. *Le petit Robert. Dictionnaire alphabetique et analogique de la langue francaise par Paul Robert*. Paris 1972, s. 1185. K výrazu Olim cituji Registre de parlement de Paris 1254-1318.
10. R. Lebek: *Gaudeamus igitur. Die bibliophilen Taschenbücher*. Dortmund 1980, 21988.
11. O. Böcher: *Kleines Lexikon des studentischen Brauchtums*. 1985.
12. *Život a působení profesora Miroslava Boháčka*. Memorabilia iuridica, sv. 4. Praha 2000, s. 12.
13. Zde překladatel, snad žertem, přeložil „holku modrookou“ jako „černoookou“.

Další literatura:

- A. Aarne - S. Thompson: *The types of the Folktale*. FF Communications Nr. 184. Helsinki 1961.
- V. Tille: *Soupis českých pohádek*. Rozpravy české akademie věd a umění tř. III., č. 66, 72, 74. Praha 1929, 1934, 1937.

GAŠPARKO EŠTE ŽIJE. K TRADIČNÉMU BÁBKOVÉMU DIVADLU NA SLOVENSKU

Juraj Hamar

Ľudové bábkové divadlo na Slovensku patrí k najmenej prebádaným oblastiam tradičnej duchovnej i umeleckej kultúry Slovákov. Pritom ho obsahovo i formálne môžeme zaradiť k pomerne starým umeleckým prejavom, ktoré neskôr našli svoje uplatnenie nielen v ľudovej tvorbe, ale aj pri vzniku a rozvoji slovenského ochotníckeho i profesionálneho bábkového divadla.

Už koncom 16. a začiatkom 17. storočia prichádzajú do Čiech a neskôr i na Slovensko, ktoré bolo súčasťou Rakúsko-Uhorskej monarchie, divadelné kočovné spoločnosti najmä z Talianska, Nemecka a Anglicka. Títo komedianti, potulní muzikanti, herci, speváci, kúzelníci, povrazolezci a žongléri prinášajú so svojimi pútovými atrakciami okrem iného aj bábkky, ktoré najmä v čase hmotnej núdze „zaskakovali“ živých hercov z činoherných predstavení. Neskôr sa z divadelných spoločností oddelia skupiny hercov, ktoré pokračujú vo svojom putovaní samostatne so svojimi bábkami.

Bábkari okrem repertoáru, ktorý prebrali z hereckého divadla, účinkujú aj pri rôznych cirkevných podujatiach. V Trnave sa napríklad našla báбка - marioneta Krista, ktorá pochádzala z druhej polovice 17. storočia a ktorá slúžila pravdepodobne ako žehnajúca socha pri cirkevných obradoch. Rozšírené boli aj pohyblivé betlehemy, ktoré nachádzame v 18. storočí vo františkánskych kostoloch.

Prvé zmienky o účinkovaní kočovných bábkarov na Slovensku sú z mestského prostredia - z Bratislavy z rokov 1609 a 1750-1770. Záznam o účinkovaní nemeckého bábkara Alberta Bienfaita z roku 1785 pochádza z Košíc. V tom čase však ešte nemôžeme v pravom slova zmysle hovoriť o domácej bábkohereckej tradícii. Môžeme však predpokladať infiltráciu mnohých domácich jazykových i tematických prvkov do „cudzokrajného“ repertoáru.

Najväčší význam pre slovenskú tradíciu majú od začiatku 19. storočia čoraz častejšie návštevy moravských a českých bábkarov, ktorí putujú po slovenských mestách a dedinách. Ich vystúpenia sa stávajú každoročne vyhľadávanou atrakciou.

Celé 19. storočie bolo na Slovensku poznačené násilnou maďarizáciou, ktorá bola výrazom oficiálnej politiky Rakúsko-Uhorskej monarchie voči Slovensku. So vznikom prvého samostatného štátu Čechov a Slová-

kov v roku 1918 sa začali naplňovať aj emancipačné snahy slovenských intelektuálov, ktorí sa okrem iného snažili v divadlách uvádzať vlastný - slovenský a český repertoár. Národnoobrodenecké hnutie sa tak prejavilo aj v hrách bábkových divadiel, ktoré začínajú vznikať pri rôznych kultúrnych spolkoch (napr. Sokol, Živena, Matica slovenská, YMCA a ďalších). Tie uvádzajú napríklad upravené hry Ferka Urbánka, Josefa Kajetána Tyla a pod.

Za prvého slovenského bábkara je považovaný Ján Stražan (1856-1939), ktorý sa zaučal u českého bábkara Homolku. Neskôr sa vracia na Slovensko. So svojím divadlom, v ktorom boli bábkohercami členovia jeho rodiny, Stražan po prvý raz vystúpil v roku 1878 vo Vysokej nad Kysucou. Čoskoro sa Stražanove divadielko, ktoré malo výrazne ľudový a národný charakter, stane veľmi populárnym po celom Slovensku i na Morave. V rodinnej tradícii Stražanovcov neskôr pokračovali aj synovia: Viliam Stražan (1882-1934), Ján Stražan (1888-1939), Anton Stražan (1900-1948), Jozef Stražan (1902-1959) a Ladislav Stražan (1926). Do prvej polovice 20. storočia na Slovensku ešte stále hrávajú aj českí a moravskí bábkari. Viliam Stražan, ktorého možno považovať za najvýraznejšieho pokračovateľa rodinnej tradície Stražanovcov, prichádza po vzniku Československej republiky v roku 1921 do Bratislavy, kde na jej vtedajšom okraji - časti zvanej „Fíršnál“, postaví svoj stan, ktorý sa tak stane prvou stálou bábkarskou divadelnou scénou.

V období medzi dvoma vojnami bola veľmi populárna rodina Anderlovcov z Radvane. Neskôr zohrala v dejinách tradičného bábkového divadla na Slovensku významnú úlohu. Rodinnú tradíciu tejto „dynastie“ ľudových bábkarov založila Eva rodená Kouřilová (1880-1969), ktorá vyrastala ako sirota v rodine spomínaného bábkara Jána Stražana. Tu sa priučila aj bábkarskému remeslu. V roku 1909 sa zosobášila s Michalom Václavom Anderlom (1878-1935). Do začiatkov ich spoločného života však zasiahla prvá svetová vojna. Michal narukoval, Eva si zaobstarala kolotoč a začala putovať so Stražanovým divadlom. Po návrate Michala z vojny Eva Anderlová kúpila od Stražana staršie bábkky a začala sa spolu so svojim mužom venovať bábkarstvu. Už v roku 1919 hrali Anderlovci svoje prvé bábkové

predstavenie. V rodinnej tradícii pokračovali aj ich deti Bohuslav Anderle (1913-1976) a Jaroslav Anderle (1916-1982), a napokon aj Bohuslavov syn Anton Anderle (1944), ktorý je v súčasnosti nielen posledným pokračovateľom rodinnej tradície, ale v podstate aj posledným ľudovým bábkárom na Slovensku.

Komunistický režim nemilosrdne zasiahol aj do života „drevených človečikov“. Po komunistickom prevrate v roku 1950 usporiadalo Povereníctvo kultúry v Bratislave skúšky, ktorých sa zúčastnilo celkom 27 bábkarov. Naďalej mohli svoje divadlo hrať len desiat z nich, ktorí museli byť pod stálou kontrolou štátnych orgánov. O niekoľko rokov v roku 1955 však zakázali činnosť aj im. To bol v podstate koniec tradičného bábkového divadla, ktoré sa prakticky až do politických zmien v našej spoločnosti v roku 1989 takmer vytratilo

Anton Anderle (vľavo) a Juraj Hamar. Foto H. Bakaljarová.

nielen zo slovenských mestečiek a dedín, ale čo je horšie, aj z vedomia ľudí, vrátane umeleckých a intelektuálnych elít národa.

Po roku 1989 sa Anton Anderle vracia k oživeniu rodinnej tradície. Začína hrať tradičný repertoár a čoskoro si získa mimoriadnu popularitu a uznanie nielen doma, ale aj vo svete. Spolu so svojimi bábkovými predstaveniami, ktoré hráva v niekoľkých rečiach, prezentuje aj výsledky svojho mimoriadneho zberateľského úsilia. V nedobrovoľnej izolácii od verejnosti Anton opatroval nielen bábkky, rekvizity a dekorácie z rodinného divadla Anderlovcov, ale systematicky budoval tiež archív textov, písomných i obrazových dokumentov, ako aj svoje vlastné múzeum bábok, ktoré sám majstrovsky reštauroval a vyrábal. Anton Anderle žije a tvorí v Banskej Bystrici, v mestskej časti Radvaň. Riadením osudu sa nielen bábkky, ale aj posledná generácia bábkarov Anderlovcov vrátila na miesto, odkiaľ pred mnohými rokmi vyrážali v maringotkách, alebo neskôr len tak - na bicykli s divadielkom poskladaným v drevenej bedničke na chrbte, na svoje „umelecké turné“. Aj keď starý dom už nestojí, Gašparko sa udomácnil v paneláku. Spolu s ním aj niekoľko stoviek bábok. Anton tam našiel miesto nielen pre svoju dielňu, ale aj improvizovanú výstavnú sieň, knižnicu, archív a samozrejme aj malé divadielko. Pred dvomi rokmi dokonca Anton Anderle zorganizoval festival, a tak sa do Radvane zišli vynikajúci tradiční bábkari z Talianska, Maďarska, Anglicka, Nemecka a Rakúska. Akoby sa Pulcinella, Vítěz László, Mr. Punch, Kasperl resp. Kasperle prišli pozrieť, či ten ich kamarát Gašparko po tristo rokoch ešte žije.

Povedzme si ešte niečo o samotnom tradičnom bábkovom divadle. Najrozšírenejším typom bábok, ktoré používali ľudoví bábkari na Slovensku, boli marionety - bábkky vyrezané z dreva s pohyblivými kĺbami zaviesené na drôte a ovládané niťami. Najčastejšie si ich zhotovovali samotní bábkari, ale najmä hlavičky, ktoré boli technicky náročnejšie, vyrábali ľudoví rezbári. Bol to v podstate napodobneniny živých ľudí, čomu sa prispôbovali aj ich rekvizity a kostýmy.

Len veľmi skromné zmienky nachádzame o tzv. maňuškách - bábkach, ktoré sa navliekali na ruky ako rukavice, pričom telo bábkky bolo z látky a slúžilo zároveň ako kostým postavičky. Hlavička a ruky boli vyrezané z dreva. Tieto bábkky sa používali v predstaveniach tzv. rakvičkového divadla.

Na severnom slovenskú v obci Lendak sa zachovala pod názvom *Džafkulina* aj veľmi zaujímavá ľudová bábková vianočná hra, ktorá sa hrá s javajkami - bábkami vyrezanými z dreva, ktoré boli pripevnené na drevenej tyči odspodu a mali len veľmi obmedzený pohyb v priestore dreveného Betlehema, ktorý tvoril celok ich scény.

Repertoár tradičného bábkového divadla vychádzal z dramatickej tvorby nemeckých, anglických, francúzskych a neskôr aj českých a slovenských autorov. Cud-zokrajní kočovní bábkari však prinášali na Slovensko aj svoj domáci tradičný materiál, ktorého pôvod je veľmi ťažké zistiť. Najväčšie bábkarske osobnosti často ovládali 40 až 50 hier, ktoré hrávali spravidla z pamäti, pričom jedno predstavenie mohlo trvať aj dve hodiny. K najobľúbenejším hrám patrili tzv. veľké témy alebo hry vysokého štýlu. V nich sa inscenovali veľké historické témy, alebo hrdinské príbehy z národnej histórie. Takou bola napríklad hra o Johannovi doktorovi Faustovi, ktorá patrila viac ako dve storočia k najobľúbenejším a najhrávanejším predstaveniam. Na naše územie sa príbehy o Faustovi dostávajú pravdepodobne prostredníctvom knížiek ľudového čítania, ktoré vychádzali od sklonku 16. storočia v Nemecku. Práve v tomto období prichádzajú do strednej Európy aj kočovné divadelné spoločnosti z Talianska a Anglicka. Môžeme sa teda domnievať, že práve anglickí komedianti prinášajú na kontinent aj hru o doktorovi Faustovi od Christophera Marlowa. Legenda o Faustovi sa však tradovala najmä prostredníctvom ústneho podania. Bábkové divadelné spoločnosti už v 18. storočí uvádzajú hru o Faustovi ako pevnú súčasť svojho repertoáru.

Popri Johannesovi Doktorovi Faustovi je ďalšou, mimoriadne obľúbenou hrou ľudových bábkarov Don Juan, v ľudovom prostredí známa aj pod názvami, Don Žan, Don Jan, Don Cuan, Don Žuan, ale najčastejšie Don Šajn. Táto postava sa dostáva do literatúry prostredníctvom Španiela Tirsa de Molinua, ktorý na základe starých španielskych legend vytvára Dona Juana ako protagonistu svojej drámy, ktorej najstaršie dochované vydanie je datované rokom 1630 pod názvom *Zvodca sevillašský a kamenný host*. Hra sa ešte v 17. storočí rýchlo rozšírila cez Taliansko (tu okrem iného inšpiruje *commedia dell'arte*) do celej Európy. V tomto období vznikajú aj prvé opisy Molinovho „zvodcu sevillašského“, ktoré opäť do Čiech i na Slovensko prinášajú kočovné divadelné spoločnosti. Najstaršia česká

verzia Dona Juana vyšla v roku 1770 pod názvom *Strassliwi Hodowani nebo Don Jean, mordirz sweho Pana Bratra Don Carlos v 3 dílech*. Bábkar Girolamo Rizzi ponúka v Prahe v roku 1777 túto hru pod názvom *Kamenná hostina*. Až o desať rokov neskôr, v roku 1787, sa potom v Prahe uskutoční aj svetová premiéra Mozartovej opery *Don Giovanni*.

K ďalším obľúbeným hrám patrila *Jenovefa* (o živote sv. Genovévy), *Herkules* (na motívy z antickej mytológie), *Jánošík* (o ľudovom hrdinovi), *Falošný gróf Belengardo*, *Knieža Maximilián*, *O kráľovi Ahasverovi* a ďalšie.

Bez ohľadu na vznešenosť, alebo tragickosť témy ľudovej bábkovej hry, ani v jednom predstavení nechýbal Gašparko. Táto figúrka v červenom habite so špicatou čiapkou a roľníkmi je najvýraznejšou komickou postavou tradičného bábkového divadla na Slovensku. Gašparko je typickým reprezentantom archetypu kaukliara, žartovníka a šibala, ktorého nachádzame v tradičnom bábkovom divadle po celej Európe. V Anglicku je to Mr. Punch, v Taliansku Pulcinella, v Holandsku Jan Klaasen, v Maďarsku Vitéz László, v Rusku Petruška, vo Francúzsku Polichinelle, v Turecku Karagöz, v Nemecku Kasperl, v Čechách Kašpárek a pod. V každej ľudovej hre vyznieva Gašparko nielen ako komický, ale aj ako kladný hrdina, a to aj napriek tomu, že má množstvo negatívnych vlastností. Gašparko často vystupuje v úlohe dobrovoľného sluha, ktorý slúži záporným postavám. Napriek tomu, že vie o svojom pánovi, že je lo-

tor, vrah, zlodej, alebo zbojník, pôsobí mu neskrývanú rozkoš podieľať sa na jeho aktivitách. Uvedomuje si, že za vinou nasleduje trest a svojimi ironickými, drzými a nebojácnymi sentenciami na to upozorňuje aj pána, ktorý však zostáva voči jeho varovaniam hluchý. Gašparko často komolí slová, prevracia ich zmysel, využíva groteskne deformované ľudové príslovia a porekadlá, majstrovsky pracuje so slovnými hračkami. Robí sa nedoslýchavý, hlúpy a je ochotný urobiť všetko pre svoj prospech. Napriek tomu je sympatický celému publiku.

K ďalším typickým postavám slovenského tradičného bábkového divadla patrí napríklad sedliak Škrhola a jeho kmotor Trčko, ktorí takisto účinkujú vo viacerých predstaveniach. Sú to reprezentanti širokých ľudových vrstiev (vox populi) a nositelia množstva príznačných folklórnych prvkov. Aj prostredníctvom týchto postáv dostávajú mnohé bábkové hry značný národný kolorit (dialekt, ľudová reč, kroj, hrdinské skutky charakteristické pre postavy z čarodejných rozprávok atď.). Sú trochu jednoduchí, nie však hlúpi, majú dobré srdce, veľkú silu a odvahu.

Ďalšími obľúbenými a pomerne frekventovanými postavami sú čerti, s ktorými bábkár rozohráva smiešne bitkárské scény tak dlho, pokiaľ sa obecenstvo zabáva. Zručnejší bábkari tieto scény predvádzali s dvoma, trohmi i viac čertami naraz.

Napokon sú to tzv. veľké a vážne postavy kráľov a panovníkov, princov a rytierov, učencov a mudrcov, ale aj hrdinov z národnej alebo svetovej mytológie. Tieto postavy bábkár interpretuje s pátosom vo vznešenom štýle, pričom sa snaží dodržiavať vysoký jazykový úzus s využitím množstva cudzojazyčných, najmä latinských slov, citátov a múdrosloví.

Tradičný bábkár dokázal zahrať celý svoj repertoár s jednou sadou, ktorú tvorilo asi 20 bábok. V prípade potreby niektoré bábkы prezliekal do iných kostýmov, ale z ekonomického i praktického hľadiska (transport, skladovanie a pod.) to bolo nevyhnutné.

Každá hra tradičného bábkového divadla je poznačená individuálnou osobnosťou herca, ktorý pôvodný text často inovuje, aktualizuje, dopĺňa a pomocou improvizácie ho pretvára do takej podoby, ktorá je od pôvodnej predlohy často veľmi vzdialená. Ľudový bábkár v jednotlivých hrách mieša motívy z rôznych prameňov, využíva ustálené dialógy, slovné repliky, i väčšie celky vo viacerých hrách.

Scéna z hry *Don Šajn*. Foto H. Bakaljarová.

Improvizácia sa vo veľkej miere uplatňovala aj v tradičnom tzv. rakvičkovom divadle, o ktorom bohužiaľ nachádzame na Slovensku v porovnaní so západnou Európou podstatne menej zmienok, aj keď môžeme spoľahlivo hovoriť v minulých storočiach o jeho rozšírení a veľkej obľube po celom Slovensku. Boli to komické výstupy s maňuškami, ktorým často asistoval aj živý králik zakomponovaný ako živá rekvizita do scény. Aj pri tomto druhu tradičného bábkového divadla bol hlavným protagonistom Gašparko. Zápleтка bola vždy veľmi jednoduchá, dej sa rozvíjal podľa ustálenej osnovy, ktorá mala charakter kánonu. Predstavenia pôsobili takmer ako pantomíma s bábkami, pretože dialógy boli len veľmi skromné, takmer žiadne. Úvod predstavenia bol spojený s príchodom Gašparka na scénu. Ten sa nechal niekoľkokrát od publika prosiť, aby vystúpil. Obyčajne hneď na začiatku sa Gašparko dostal do konfliktu s ďalšou postavou. Nasledovala hádka a vzápätí bitka, pri ktorej Gašparko najmä vďaka svojej neodmysliteľnej rekvizite - paličke, získal rýchlo prevahu (obyčajne svojho súpera ubil na smrť). Potom priniesol bez rozpakov rakvu (odtiaľ aj ľudový názov „rakvičkové divadlo“), do ktorej sa snažil svoju obeť ukryť. Vzápätí prišiel na scénu napríklad policajt, ktorý vyčítal Gašparkovi jeho čin. Gašparko zabil aj jeho. Potom jeden po druhom, sprevádzaní veľkým rachotom, prišli čerti, ktorých stihol rovnaký osud ako predchádzajúcich protagonistov. Napokon prišla smrť, ktorú tiež Gašparko prekabátil obyčajne tak, že skončila na šibenici na mieste Gašparka. Nasledovalo poďakovanie divákom a Gašparko, za veľkého potlesku a dupotu detí i dospelých divákov, zo scény odišiel. Na prvý pohľad vidíme, že tento druh tradičného divadla je preplnený motívmi drastickosti, brutality a násillia. Tieto prvky mali však podobne ako aj v iných prejavoch tradičnej duchovnej

kultúry svoje významné a nezastupiteľné miesto. Neporozumenie širších súvislostí motívov drastickosti, brutality, ale aj erotiky, sexu, naturalizmu, alebo vo všeobecnosti karnevalizovaných obrazov jedenia, pitia a celej ľudskej existencie v tradičnom bábkovom divadle môže znamenať aj neporozumenie jeho estetiky, poetiky, alebo celkovému zmyslu.

Tradícia ľudového bábkarstva na Slovensku bola takmer na štyri desaťročia násilne prerušená. Kde-tu nájdeme ešte pamätníkov, ktorí si živo spomínajú na veselé vystúpenia s maličkým Gašparkom. V meste je však takmer zabudnutý. Ak aj deti uvidia obrázok, hračku, alebo bábkú maličkého Gašparka, skôr ho nazvú „šašom“ ako vlastným menom. Je naivné domnievať sa, že popri súčasnom rozvoji masovokomunikačných prostriedkov, v prostredí konzumnej spoločnosti ovplyvnenej globalizáciou a rôznymi multikultúrnymi vplyvmi, dokáže táto významná časť nášho - v podstate môžeme povedať celého európskeho kultúrneho dedičstva, vstať ako bájný Fénix z popola a prihovoriť sa svojmu publiku s takou silou, ako pred dvoma storočiami. Píšem však prvé roky tretieho tisícročia a na bábkových scénach po celej Európe oživa v podaní tradičného bábkového divadla Antona Anderleho slovenský Doktor Faust, Don Šajn i nesmrteľný Gašparko. Možno práve preto nemusíme urobiť nič. Stačí, ak budeme vďační diváci, ak budeme pozorne počúvať a pozerat' a napokon silno tleskať.

Literatúra:

Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska. Bratislava 1995.
Luther, Daniel: *Welt der Puppen*. Kitsee - Bratislava 1993.
Veselý, Jindřich: *Z historie loutek Evropských*. Praha 1913.

Královničky v podání frekventantek Vesny, kolem roku 1890.

Královničky, obřadní obchůzkový tanec, v Ořechově u Brna zapsala a publikováním i praktickým vedením nácviků zpopularizovala Lucie Bakešová. Brněnský spolek Vesna se z původního pěveckého sdružení (zal. 1870) rozrostl v instituci s mnohovrstevnou působností, jejímž základním zaměřením bylo a zůstalo „vychovávat vzdělanou a pokrokovou ženu, která je nutným předpokladem rozvoje národa“. Vesna ještě před oficiálním ustavením svého národopisného odboru (1892) vyvíjela aktivity především na poli sběratelském - výšivky z lidových krojů sloužily jako vzorníky pro vlastní práce chovanek. Neuvěřitelně agilní jednatelka Vesny Eliška Machová (1858-1926, jednatelka Vesny 1885-1902) se zasadila i o praktický nácvik lidových tanců - a vzhledem k jejímu přátelství s Lucií Bakešovou byly královničky z Ořechova mezi prvními. Poprvé tento tanec předvedly žákyně Vesny 15. července 1888 v Ořechovičkách, kde Lucie Bakešová žila se svým manželem a kam právě zavítali na zájezd i členové olomouckého muzejního spolku.

Fotografie byla zhotovena v jednom z nejvýznamnějších brněnských ateliérů Rafael a kromě společného živého obrazu se dívky nechaly vyfotografovat i po dvojicích. Fotografie pochází z majetku blízké příbuzné Lucie Bakešové a do sbírek Etnografického ústavu byla získána oklikou přes brněnskou Moravskou galerii.

Dívky na snímku jsou oblečeny v krojových součástech velmi nesourodého původu - některé byly nasbírány přímo v terénu moravském i slovenském, jiné představují „ohlasovou“ tvorbu samotných chovanek Vesny. (Vesna předala všechny své sbírky národopisné povahy do fondu Etnografického ústavu MZM v Brně v roce 1950.)

K dalšímu čtení:

Bakešová, L.: *Královničky*. Obzor 1889, s. 180.

Fialová, V.: *Brněnská Vesna a Její význam v moravském národopise*. Časopis Moravského muzea 35, 1950, s. 333-355.

Jelínková, Z.: *Lidový tanec na Brněnsku v zrcadle dobových dokumentů*. Brno, nedat.

FOTOGRAFICKÁ ZASTAVENÍ

Fotografická sbírka Etnografického ústavu MZM v Brně, inv. č. F 4759. Původní pozitiv formátu 23,5 x 18 cm je nalepen na kartonu, negativ ve sbírkách EÚ není. Do sbírek EÚ MZM získáno převodem z Moravské galerie v roce 1989.

O DUDÁCKÝCH MUZIKÁCH NA CHODSKU PO 2. SVĚTOVÉ VÁLCE

Lidové dudácké muziky nenávratně zmizely z vesnických tancovaček, zvyků i obřadů Chodska po 1. světové válce. Zůstalo jen několik malých dudáckých skupin, které nacházely uplatnění především na pódiích a jevištích při nepříliš četných národních a národopisných slavnostech.

Do doby po skončení 2. světové války přetrvaly jen tři. Svačinova z Domažlic, Kajerova z Postřekova a Tomajerova ze Kdyně. V roce 1946 se k nim přidala studentská dudácká muzika, založená k doprovázení domažlického sokolského folklorního souboru. Tyto muziky hrávaly ve složení Es a B^b klarinety, melodie hrající housle a jedno nebo dvojce dudy Es¹. Muzikanti hráli variačně zpracované nápěvy lidových písní a jednoduché dohrávky z paměti, na základě přecházející domluvy. Es klarine-

tista hrál první hlas nápěvu, B^b klarinetista se mu snažil souběžně vedeným druhým hlasem (v terciích či sextách) přizpůsobit. Houslista se někam „trefoval“, protože koncem 19. století do dudáckých skupin zaváděných B^b klarinet mu sebral možnost hrát druhý hlas. Většinou hrál totéž, co Es klarinet, ale někdy se „spustil“ o oktávu níž, čímž přinutil dudáka „přeskočit“ na druhý hlas pod něj. Houslisté si při dohrávkách i zakontrovali. Mírně rozdílným hraním všech byla ještě (do určité míry) uchována ona lidová polyfonie, kdysi charakteristická pro souznění tzv. malých selckých muzik, složených z Es klarinetu, houslí a dud.

Vedoucím Svačinovy dudácké muziky byl houdek Rudolf Svačina (1900-1997) z Domažlic. Kapela těžila především z kvalitní hry dudáků Stanislava Svačiny (1898-1994), žijícího v Praze, Bohumila Krause (1908-1986) z Domažlic, po roce 1946 i Jakuba Jahna (1902-1978) ze Zdanova a staňkovské-

ho Es klarinetisty Jana Mestla (1879-1949). Toho v roce 1947 nahradil Domažličák Josef Bauer (1927-1986). Oba „piskači“ se výrazně podíleli na vymýšlení variací k jednotlivým písním, hravým převážně z paměti. Na B^b klarinet se v kapele vystřídal několik průměrných lidových muzikantů.

Po událostech roku 1948 upadl vedoucí muziky, povoláním učitel, v nemilost u tehdejší politické garnitury okresu a muzika se v důsledku toho rozpadla. V roce 1968 se ji Rudolf Svačina pokoušel obnovit, což se mu nepodařilo. Po dalších dvou letech však nahráli, v původním obsazení, několik písní na nepřilíh vydařené gramodesky s názvem *Antologie chodské lidové hudby*. To již bylo jen labutí písní o někdejších věhlasu Svačinovců.

V roce 1932 založil do Postřekova příněný poběžovický učitel a dudák Jiří Kajer (1904-1969), spolu s výbornými trhanovskými klarinetisty, bratry Karlem (1888-1959) a Jiřím (1896-1977) Frišholcovými, dudáckou muziku. Na housle je doplnil Postřekovák Oldřich Královec (1915-1967). Často se k nim přidával i pražský dudák Irén Ossendorf. Tvůrčí osobností se stal Es klarinetista Karel Frišholc, známý v regionu i jako autor skladeb pro dechovky.

V roce 1935 se J. Kajer odstěhoval do Plzně, a tak postupně (zejména pak po válce) ztrácel kontakt s chodskými muzikanty. Koncem čtyřicátých let se vedení kapely ujali bratři Frišholcové a vyhrávali s ní až do roku 1958. Dudákem se stal již dříve zmiňovaný Jakub Jahn ze Zdanova. K němu se pravidelně přidával domažlický „puklař“ František Wimmer (1890-1981). Na housle hrál Josef März (1912-1981) z Klenčí pod Čerchovem, později František Říha (1921) z Domažlic.

Studentskou dudáckou muziku, hojně působící v letech 1947-1953, tvořili domažličtí klarinetisté Václav Johánek (1932) a stejně starý Vladimír Baier. Na housle střídavě hráli Václav Konáš (1931-1981) z Havlovic a Jiří Baier

Dudácká muzika Domu osvěty z Horšovského Týna, kolem roku 1960. Zleva: F. Schejbal, J. Stodola, K. Lang, H. Menza a J. Šimák.

PROMĚNY TRADICE

(1934). Na dudy kraloval Václav Cibulka (1934). Oba poslední jmenovaní byli z Domažlic. V roce 1951 vystřídal V. Johánka Milan Hach (1933) z Klenčí a kapelu rozšířil začínající dudák Antonín Konrády (1931) z Domažlic. Styl hraní této muziky nejvýrazněji ovlivňoval Es klarinetista V. Baier.

Nejméně problémů s hudebními tradicemi regionu si dělala kdyňská dudácká muzika, která vznikla ke konci 2. světové války. Její členové byli hudebníky amatérské dechovky a hrávali poměrně jednoduché variace. V repertoáru měli i šlágry z oblasti lidovky. Vedoucím byl Es klarinetista Michal Tomajer (1901-1960), od poloviny padesátých let jeho syn Jan (1920), hrající na stejný nástroj. Na B^b klarinet hrál František Halada (1907-1987), na housle Bohumil Ludvík (1898-1969) a na dudy Karel Polanský (1906-1977). Všichni byli ze Kdyně. Kapela příliš často nevystupovala a počátkem sedmdesátých let se jaksí vytratila.

Poslední chodskou dudáckou muzikou hrající bez basy, doprovodných houslí a zpaměti byla pětičlenná kapela Domu osvěty z Horšovského Týna. Vznikla na začátku padesátých let z chodských dosídlenců kdysi převážně německého Horšovskotýnska a vedl ji osvračinský dudák Heřman Menza (1926-1975). Dalším dudákem a spoluzakladatelem byl meclvský učitel Jaroslav Hvězda (1920). Na housle hrál zdatný instrumentalista Karel Lang (1917) z Křenov. Během jejího desíťletého působení se v ní vystříдалo několik průměrných klarinetistů. Hudebně příliš nevyvíkala.

V roce 1955 založil dudák Antonín Konrády za podpory hudebního redaktora plzeňského rozhlasového studia a dudáka Zdeňka Bláhy (1929) muziku, které dal své jméno. Po začátečních proměnách začal hrát na Es klarinet V. Baier, na B^b klarinet František Pikhart (1931), na doprovodné housle Antonín Konrády st. (1907-1988) a na dudy Z. Bláha. Antonín Konrády ml. zařadil

do tohoto seskupení kontrabas, na nějž zpočátku sám hrával. V šedesátých až sedmdesátých letech se u něj střídali Jaroslav Krček (1939) se Stanislavem Tomalou (1936). Koncem zmiňovaného období přestal hrát A. Konrády st., a tak se houslí ujal S. Tomala, který na ně absolvoval studia na konzervatoři. Od této doby hraje na basu Z. Bláha. K nahrávkám na zvukové nosiče byl zjednáván koncertní mistr plzeňského rozhlasového orchestru Vilém Štadher (1940). V polovině sedmdesátých let začal s Konrádyho muzikou hrát plzeňský dudák Václav Švík (1946). O deset let později vyměnil vedoucí kapely F. Pikharta za svého hudebně vzdělaného syna Vlastimila (1961). Počátkem devadesátých let pak V. Baiera nahradil absolvent konzervatoře Roman Kaas (1973), pocházející z Domažlic. Konrádyho dudácká muzika trvalým zavedením kontrbasu a doprovodných houslí potlačila původní hudební folklor regionu. Veškerý repertoár je hrán z předem

napsaných hudebních úprav. Muzika vytvořila styl, který ovlivnil téměř všechny později vzniklé dudácké muziky, ale také bohužel posluchače. Ti dnes nechtějí slyšet nic jiného, než onu „dudáckou dechovku“, často doplňovanou zpěvem „daremných“ písniček a vyprávěním vtipů bodrými „stryčky“ - tzv. lidovými vypravěči.

V roce 1960 se z popudu Čs. rozhlasu, který vyhlásil soutěž pro začínající lidové kapely, ustavila v Postřekově dudácká muzika. Do jejího čela se postavil místní Es klarinetista Jaroslav Kuželka (1929-1999), na B^b klarinet se postupně prosadil Jan Kuželka (1923) z Klenčí a na variace hrající housle Josef Kopic (1926) z Postřekova-Mlýnce. Doprovodných houslí se ujal rovněž postřekovský občan Štěpán Královec (1920), na basu hrál Jindřich Šimek (1923) z nedaleké Šitboře, na dudy pak osvědčený J. Jahn ze Zdanova. K němu se přidal další Postřekovák Jindřich Šleis (1933).

Dudácká muzika z Domažlic, 2001. Zleva: J. Stočes, J. Gabriel, J. Kuneš, M. Johánková, K. Jindřich, J. Petržík a J. Lstibůrek.

PROMĚNY TRADICE

Muzika sice po vzoru Konrádyovců zařadila do sestavy basu a kontrující housle, hrála však většinu repertoáru z paměti, bez nastudovaných úprav. Mírné intonační nedostatky, nepatrné rytmické nepřesnosti, neprofesionální tvoření tónů klarinetisty a melodie hrané houslemi alespoň částečně vyvolávaly představu o někdejším lidovém muzicírování na Chodsku. V roce 1988 kapela „pověsila řemeslo na hřebík“. Od té doby se jejich následovníci, vedení zdatným dudákem Richardem Víznerem (1973), snaží dosáhnout dobré úrovně i popularity svých předchůdců. V kapele se však střídají přespolní hudebníci, což k její souhře nepřispívá.

Od poloviny padesátých let 20. století působily při domažlické Základní umělecké škole (dříve LŠU) také četné dětské dudácké muziky. Podílel se na tom učitel školy Jiří Konrády (1906–1982), po něm její ředitel S. Tomala a od konce osmdesátých let hudební pedagog Vlastimil Konrády.

V šedesátých letech rovněž vznikaly dudácké muziky při regionálních dechovkách. Bylo to u Šumavanky, Čerchovanky, Chodovanky a rovněž u domažlické posádkové hudby. O tuto konjunkturu dudáckých skupin se zasloužil Čedok Praha, který začal na Chodsko vysílat skupiny tzv. devizových turistů a objednával pro ně veselice při takto orientovaných kapelách. Ze stejného důvodu také vznikla v polovině šedesátých let v Klenčí dudácká muzika vedená Františkem Danihelkou (1947). Tento dudák v sedmdesátých letech sestával a vedl, coby důstojník Pohraniční stráže, dudácké muziky, složené převážně z vojáků základní služby, sloužících u útvaru v Domažlicích.

Balzámem pro uši a duše milovníků někdejšího hudebního folkloru Chodska byla hra instrumentálního dua, vzniklého počátkem sedmdesátých let a působícího pod OB v Klenčí. Tvořili je dudák Bohumil Kraus („korunovaný“ v roce 1970 v rozhlasové soutěži na

krále českých dudáků) a mladý houdek i dudák Miloš Černý (1957). Po několika zdárných letech však jejich činnost ustala.

Od počátku sedmdesátých do počátku devadesátých let také občas na dobré úrovni a bez not vyhrávala tzv. malá selcká muzika, vedená dudákem a ninéristou Z. Bláhou. Na housle (a dudy) v ní hrál V. Švík a na Es klarinet (a dudy) V. Baier. Koncem sedmdesátých let začala veřejně působit i jakási odnož Konrádyho dudácké muziky – Dudácká muzika Chodovanka, v níž kapelník S. Tomala nahradil kontrabas B tubou.

V roce 1978 vznikla dudácká muzika při folklorním souboru v Mrákově. Kapelníkem se stal hudebně nadaný Václav Kuplík (1946–2001) ze Spáňova, hrající na Es klarinet. Na B^b klarinet hrál Václav Perník (1953–1992) z Černíkova, po něm Karel Volf (1972) z Domažlic, na housle (a dudy) Karel Franěk (1962) z Mrákova, na dudy domažlický Vlastimil Dřímál (1961) a na kontrabas Josef Tejml (1945) ze Kdyně. Na postech basy a houslí se vystřídalo více hudebníků, z nichž je nutno připomenout sourozence Ladislava a Tomáše Kulhánkovy (1968) a jejich otce Ladislava (1935) z Domažlic. Kapela má dobrou úroveň, většinu jejího repertoáru ovšem tvoří napsané úpravy písní.

V roce 1982 vznikla v Postřekově z iniciativy V. Baiera „malá selcká muzika“, která si říkala Drancalové. Jejími dalšími členy byli manželé Holoubkovi – Jiřina (1957), která hrála na housle a Jan (1958), hrající na dudy. Kromě uvedených hudebních nástrojů zařazovali do sestavy i kolovratec (niněra), diatonický xylofon, používaný v dřívějších dobách německými kapelami v příhraničí Chodska), baset, trumšajt, malý cimbál, kytaru a další instrumenty. Podle potřeby obsazení rozšiřovali o trhanovského dudáka Jiřího Sauera (1958) a někdejšího klarinetistu Konrádyovců F. Pikharta. Po téměř deseti-

Konrádyho dudácká muzika, 1980. Zleva: Z. Bláha, S. Tomala, V. Švík, V. Bláhová (Rozsypalová), A. Konrády, V. Konrády, F. Pikhart a V. Baier.

PROMĚNY TRADICE

letém usilování o „něco jiného“ se však hudebníci rozešli.

V letech 1992-1997 působila pod vedením Mgr. Jany Eksteinové (1958) tzv. malá selcká muzika, sestavená ze studentů domažlického gymnázia. Měla dobrou úroveň, její repertoár tvořily především napsané úpravy písní. Od počátku devadesátých let funguje v Mrákově další, tzv. „mladá“ dudácká muzika. Jejími členy jsou klarinetisté Václav Kupilík (1976) ze Spáňova a Tomáš Johánek (1980) z Mrákova, dudák a vedoucí Jiří Kupilík (1977) ze Spáňova, houslek Pavel Ježek (1984) z Domažlic a basista Petr Němec (1980) z Mrákova. Muzika při svých vystoupeních využívá zejména upravované písně z repertoáru někdejší „staré“ kapely, vzniklé v roce 1978.

V roce 1994 založil hudebně nadaný domažlický dudák (a také klarinetista a basista) Josef Kuneš (1978) kapelu, která nese název Dudácká muzika z Domažlic. Na Es klarinet zde hraje Josef Stočes (1974), na B[♭] klarinet Jaroslav Gabriel (1979), na housle stejně starý Josef Petržík a na basu Jan Lstibůrek (1983). Kromě pasečnického basisty jsou všichni z Domažlic. Muzika také navázala na styl hry svých předchůdců, i když se snahou posměňovat variační zpracování náplně písní a charakter úprav. Také oni jsou ovšem závislí na notách z pera svého vedoucího.

A tak u starého chodského pořekadla *Bulí sme ha burem* zůstane v budoucnosti pro chodskou lidovou muziku platit asi jen jeho první část...

Uváděná historie dudáckých muzik i s určitým hodnocením jejich úrovně byla zpracována jednak na základě poznámek, které jsem si pořizoval od roku 1947, jednak podle korespondence s muzikanty i jinými pamětníky. Nejdůležitějším pramenem však byl pravidelný přátelský styk s nimi, včetně vyhrávání a poslouchání jejich hudebních výkonů.

Vladimír Baier

Mrákovská dudácká muzika, kolem roku 1990. Zleva: V. Kupilík, V. Perník, V. Dřimal, K. Franěk, K. Mařík, I. Krínesová, J. Kupilík, L. Kulhánek, T. Kulhánek.

Dudácká muzika Pohraniční stráž. 1978. Uprostřed dudák F. Danihelka.

MODROTISKOVÉ FORMY Z HOLANCOVY BARVÍRNY V IVANOVICÍCH NA HANÉ

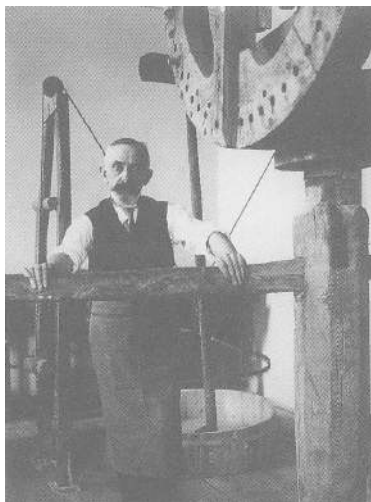
Etnografický ústav Moravského zemského muzea v Brně vlastní obsáhlou kolekcí modrotiskových forem (463 ks), užívaných při rezerváčním tisku na látku. Jsou to dřevěné čtvercové, obdélníkové či oválné matrice o velikosti cca 20x20 cm s raznicí zhotovenou nejčastěji z hruškového, někdy též zimostrážového, ořechového nebo jeřábového dřeva, k níž je přibita destička stejné velikosti z měkkého, méně kvalitního dřeva, opatřená vydlabanými úchytkami, zvaná *grif*. Většina forem byla určena k tisku na ploše, existovaly však také užívané formy *bordurové*, jimiž se tiskl odlišný, obvykle výraznější vzor po obvodu látky, a formy *rohové* oválného či trojúhelníkového tvaru. Nejstarší známé formy jsou celodřevěné se vzorem provedeným reliéfní řezbou. U mladších fo-

rem je dřevořezba kombinována s kovovými (mosaznými) plíšky a hřebíčky, nejmladší mají už z kovu vytvořený celý vzor raznice. Každá barvírna měla zásobu forem na modrotisk, které pro barvíře zhotovovali profesionální městští výrobci, *formstěchři*.

Vedle souborů forem z barvíren ve Velké Bíteši (33 ks), v Lošticích (54 ks), Banské Štiavnici (28 ks), Veselí nad Moravou (57 ks) a jednotlivých forem neznámého původu pochází největší soubor modrotiskových forem ve fondu Etnografického ústavu z Ivanovic na Hané. Je součástí vybavení „starohánácké“ barvírny, které Moravské zemské muzeum získalo koupí v roce 1924, kdy dílna zanikla. Důvodem likvidace barvírny byl úpadek domácí výroby plátna, související se zánikem pěstování textilních plodin. Poslední majitel barvírny Rudolf Holanec žil v letech 1865 - 1939, pocházel z rodiny krupaře a obchodníka v Dobrušce v Čechách.

Barvírnu v Ivanovicích na Hané získal prostřednictvím své ženy Boženy roz. Matouškové z Doloplaz, které po sňatku s barvířským tovaryšem Holancem roku 1891 koupili dům s barvírnou v Ivanovicích č. 151 její rodiče. Dům byl později asanován a spojen s domem č. 463 v Přemyslově ulici. Holanec provozoval barvířskou živnost v tomto domě a současně i v Havlíčkově ulici č. 399, kde s rodinou bydlel. Zřejmě v roce 1923 dům v Přemyslově ulici prodal a v Havlíčkově ulici si po roce 1924 jeho syn Rudolf otevřel zámečnickou dílnu. Nejstarší z Holancových pěti dětí, Anežka (nar. 1892), se stala významnou kulturní a pedagogickou pracovnící, ředitelkou odborných škol pro ženskou povolání nejprve ve Vyškově, později v Brně a v Praze.

Z ivanovické barvírny se v Etnografickém ústavu dochovalo 180 forem, z toho 16 desek je součástí osmi dvoj-
dílných forem a tři desky součástí troj-

Barvířský mistr Rudolf Holanec. Ivanovice na Hané, 1924. Fotoarchiv EÚ MZM Brno.

Dvůr Holancovy barvírny. Ivanovice na Hané, 1924. Fotoarchiv EÚ MZM Brno.

PROMĚNY TRADICE

dílné formy (vícedílné formy se používaly pro vícebarevné vzory), celkem se tedy jedná o 170 inventárních čísel. Čtyři formy jsou neúplné s vzorem pouze pro jednu barvu. Většina forem (147 ks) má kovový vzor z drátů a plíšků, jen 27 forem je kombinovaných, 7 celodřevěných. Kombinace dřeva s kovem byla užita zejména u forem dvojdílných (4 ks) a bordurových (18 ks). Také celodřevěné formy byly většinou užívány jako okrajové, nebo jsou součástí dvojdílných forem.

Motivicky zahrnuje ivanovická kolekce široké spektrum vzorů, jež by se daly řadit do několika tematických skupin. Část forem pro tisk na plochu tvoří matrice s geometrickými ornamenty, a to buď jednoduchými vzory z jednotlivých motivů, tvořených tečkami a čárkami (37 ks), nebo složitějšími geometrickými vzory s motivy uspořádanými do pásů, kár, šachovnic, obrazců z protínajících se kruhů, s rozměrnějšími stáčenými vlnovkami a klikatinami (30 ks). Přechod mezi geometrickými a rostlinnými motivy tvoří jednoduché stylizované rostlinné náměty z geometrických prvků – např. čar, teček, obloučků (22 ks). Matrice s rostlinnými motivy obsahují buď rostlinné vzory z realisticky pojatých jednotlivých květů, listů a větviček (8 ks), nebo složitější rostlinné kompozice z rozměrných ratolestí s listy a květy, úponků, vlnitých stonků apod. (21 ks), popřípadě jeden velký květinový motiv zaujímající plochu celé formy (6 ks, z toho dvě rohové). Kombinace geometrických a rostlinných motivů se vyskytuje na čtyřech formách.

Bordurové formy s geometrickým vzorem jsou zdobeny obvykle zoubkováním nebo křížícími se vlnovkami (6 ks, ve čtyřech případech doplněno i drobnými rostlinnými motivy). Rostlinné motivy jsou buď jednotlivé (13 ks, z toho 5x kytice), nebo vzor tvoří provázaná kompozice z rostlinných motivů (16 ks). Část forem má na sobě nános barvy, z něhož se dá vzdáleně usuzovat na oblíbenou barevnost vzorů. Nejvíce

forem (25) nese stopy žluté barvy, poměrně často je zastoupena také barva červená či oranžová (17).

Zásoba matric v jednotlivých barviřských dílnách byla obvykle dosti velká. Jak se ukázalo, Moravské zemské muzeum nezískalo kompletní fond ivanovických modrotiskových forem, ale část zůstala v majetku rodiny a v padesátých letech byla Holancovým synem Rudolfem darována Muzeu Vyškovska ve Vyškově. Soubor tvoří 35 inventárních čísel. Kromě toho vlastní Muzeum Vyškovska i matrice z Vyškova (19 ks), Habrovan (1 ks) a kolekci forem neznámého původu (18 ks). Všechny ivanovické formy jsou celokovové, tedy mladší, vzor raznice tvoří drátky a plíšky. Třináct forem je čtvercových určených pro tisk na plochu, zbývající formy jsou obdélníkové, oválné, hruškovitého či nepravidelného tvaru.

Vzor čtvercových forem je většinou velmi jednoduchý, tvořený drobnými geometrickými či rostlinnými motivy uspořádanými střídavě nad sebou (teč-

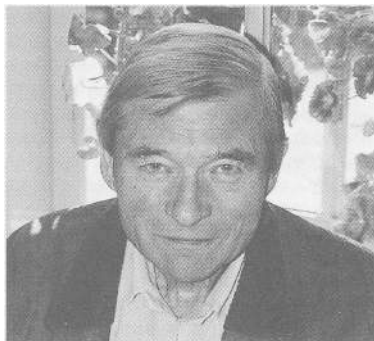
ky, větrníčky, obrazce z trojúhelníků, kvítky). Pouze tři formy mají složitější rostlinný ornament, ve dvou případech z úponků s drobnými kvítky, v jednom případě z pravidelně uspořádaných trojlístků proložených vlnovkami. Bordurové formy mají většinou ornament z květů a listů, jedna z obdélníkových forem je dvoudílná. Část menších matric nepravidelného tvaru sloužila vzhledem k motivům sestaveným z kovových kroužků zřejmě spíše k předtisku na plátno pro dírkovou výšivku, nikoliv jako formy na modrotisk. Vzory forem ve fondu Muzea Vyškovska nejsou nikterak výrazné a pro dílnu R. Holance charakteristické, jako je tomu u některých forem ve fondu Etnografického ústavu MZM v Brně. Z toho usuzuji, že již ve dvacátých letech 20. století při převzetí zařízení dílny Moravským zemským muzeem došlo k výběru a byly zakoupeny pouze formy výtvarně zajímavější. Část forem z Holancovy barvírny je k vidění v expozici Muzea Vyškovska.

Jarmila Pechová

Formy z barvírny R. Holance v expozici Muzea Vyškovska. Foto J. Pechová, 2002.

ZDRAVICE JOSEFU VAŘEKOVÍ

V letošním roce se dožil významného životního jubilea PhDr. Josef Vařeka DrSc., vědecký pracovník Etnologického ústavu AV ČR. Moravský rodák (nar. 5. července 1927 ve Valašském Meziříčí) po studiích národopisu a slovenské filologie na Karlově univerzitě zakotvil natrvalo v Čechách, nejdříve jako středoškolský pedagog v Teplicích, od roku 1963 jako vědecký pracovník v pražském Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV. Na Moravu a také do Slezska se však vracel za svými odbornými zájmy, podloženými celou řadou delších terénních výzkumů, a tak se mu jako jednomu z mála českých národopisců podařilo poznat a obsáhnout lidovou hmotnou kulturu všech tří historických zemí dnešní České republiky.

I když u prof. K. Chotka získal především tradiční národopisné vzdělání, reflektoval ve své badatelské práci markantní společenské změny, k nimž docházelo ve druhé polovině 20. století a s nimiž se setkal během svých terénních výzkumů ve vysídlených pohraničních regionech, ať už to bylo na Osoblažsku, na Chebsku nebo v Podkrusnohoří, kde působil. Pokud to tehdejší politické poměry dovolily, konal výzku-

my i v zahraničí, v českých osadách bývalé Jugoslávie. Častým cílem jeho krátkodobých nebo stacionárních pobytů bylo také Slovensko, kde stále udržuje vědecké i přátelské kontakty s řadou slovenských kolegů.

Za rozsáhlé badatelské dílo se Josefu Vařekovi dostalo ocenění vědeckou komunitou. Vedle jubilejních článků v oborových periodikách mu bylo k jeho sedmdesátinám dedikováno celé číslo Českého lidu (1998, č. 1) a strážnický Ústav lidové kultury vydal Vařekovu personální bibliografii (Bibl. příloha NR č. 12). Obě tiskoviny svým způsobem kompletují a sumarizují poznatky o jeho rozsáhlém vědeckém díle. Dominují v něm venkovská sídla, lidová architektura a bydlení v celé šíři problematiky, vedle toho dále otázky etnokartografie a muzeí v přírodě, dějiny oboru, pramenná základna ad. Z odborného hlediska lze označit za formu nejvyššího ocenění jeho členství v mezinárodním autorském kolektivu, který připravil celosvětové kompendium *Encyclopedia of Vernacular Architecture of the World 1-3* (ed. P. Oliver, Cambridge 1997).

Před pěti lety autoři jubilejních článků konstatovali, že vědecké dílo J. Vařeky není zdaleka uzavřené a že jubilar bude jistě ve své vědecké práci pokračovat. Jak ukazuje soupis publikovaných prací za toto pětiletí, jde o pěknou řádku titulů, které pokračují v intencích předchozího díla. Mezi samostatnými knižními pracemi lze uvést spoluautorství na *Lidové architektuře v severních Čechách* (1999, s B. Vojtíškem), kde obecně pojednal o stavebním vývoji lidového domu v českých zemích. Dominující zájem o lidovou architekturu vedl k soubornému zpracování historiografie jejího základního i aplikovaného výzkumu v České republice (sb. *Lidová kultura v kulturním vývoji ČR*, Strážnice 1999). S aktivní pravidelnou účastí na seminářích Státního ústavu památkové péče souvisejí publikované referáty o stavební a sociální vývoji české

vesnice v druhé polovině 20. století (1999) a o hrázdném domu na Chebsku (2000). Tomuto regionu věnoval ještě etnokartografickou studii vymezující oblast na základě znaků lidové kultury (*Sborník Chebského muzea*, 2000). Zabýval se také problematikou fotodokumentace lidové architektury včetně jejího elektronického zpracování (sb. *Studie k lid. stavitelství IV*, 1999, s M. Dohnalem).

Etnokartografie i nadále patří k jubilarovým životním tématům. Je členem mezinárodního atlasového kolektivu a pravidelně se účastní jedním z hlavních referátů jeho zasedání, z nichž jedno v roce 1996 jako sekretář organizoval v západomoravské Třešti. Poslední jednání proběhla v polském Těšíně (1998) a Komárně na Slovensku (2000). Organizuje i domácí atlasové práce a v rámci nich se podílel na vydání III. svazku *Etnografického atlasu Čech, Moravy a Slezska*, věnovaného řemeslné, domácí a manufakturní výrobě a obchodu v Čechách v letech 1752-1756 (Praha 2000, autor Z. Martinek). O etnokartografickém výzkumu na svém pracovišti referoval na konferenci *Česká etnologie 2000* a publikoval několik dílčích etnokartografických příspěvků (domácká výroba, betlémy). Podíl D. Stránské na českých atlasových pracích zhodnotil v Národopisném věstníku 1999.

Vařekovy kontakty s evropskou vědou dokládají studie v jubilejních sbornících, věnovaných K. Beitolovi (Wien 1999) a H. L. Coxovi (Köln - Weimar - Wien 2000) nebo S. Kovačevičové (Bratislava 2001) o přerušené tradici lidových zvyků a slavností v českých zemích po roce 1948, o františkánské slavnosti porciunkule a o roubené sakrální architektuře v Čechách na Moravě a ve Slezsku (vesměs s A. Plešingerovou). O osudech Národopisné společnosti čsl. s přihlédnutím k česko-polským vztahům hovořil na konferenci krakovské pobočky Polské národopisné

společnosti v roce 1998 (sb. *Przed 100 laty i dzisiaj*, Krakow 1999). Národopisné výzkumy v česko-německém pohraničí ukázala studie ve sborníku *Alltagskulturen in Grenzräumen* (Frankfurt a. M. 2002)

Vedle zpráv o výstavách a konferencích je také rozsáhlá Vařekova recenzní činnost, zaměřující se na knižní práce domácí i zahraniční, hlavně z německé a polské jazykové oblasti. Jubilejní pozdravy věnoval J. Štikovi a L. Petráňové. V nekrologích zhodnotil dílo dvou vynikajících rakouských odborníků, profesorů E. Burgstallera a K. liga a především odkaz svého dlouholetého přítele a výtečného etnografa a dokumentátora řady národopisných prací J. V. Scheybala (ČL 2002).

Nelze opomenout ani jubilantovu úzkou spolupráci s muzei v přírodě, zejména odborné i přátelské kontakty s pracovníky Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm a s kolegy ze Souboru lidových staveb Vysočina na Veselém Kopci a v Hlinsku. Když toto muzeum slavilo v roce 1997 čtvrt století od svého založení, pronesl J. Vařeka laudatio, v němž vyzdvihl podíl této instituce, a zvláště jejího zakladatele L. Štěpána, na záchraně lidového domu v oblasti Českomoravské vrchoviny a Železných hor a zhodnotil čilé metodické kontakty se spřízněnými zařízeními nejen v České republice (sb. *25 let Souboru lid. staveb Vysočina*, Hlinsko 1998).

Náš výčet jubilantovy činnosti je jistě bohatý, ale zdaleka ne úplný. Nelze se alespoň ve stručnosti nezmínit o jeho přednáškové činnosti na univerzitách v Ústí nad Labem a v Plzni, o práci konzultantské a opoientské, o spolupráci se zahraničními institucemi a aktivní účasti na zahraničních konferencích.

Stále invenčnímu jubilantovi přejeme jménem národopisné obce *Ad multos annos!*

Miroslav Válka

ŽIVOTNÍ JUBILEUM LUĐKA ŠTĚPÁNA

Jméno jubilanta je dobře známo všem, kteří se věnují problematice lidového stavitelství nebo vernakulární architektury, použijeme-li novou terminologii, která se snaží tradiční lidový dům včlenit do širších kulturních souvislostí. Luděk Štěpán (*19. 8. 1932 Nasavrky, okr. Chrudim) svou odbornou erudici uplatnil jak na poli památkové péče a záchrany lidových staveb, tak v oblasti badatelské svými články a knihami, které posunuly naše vědění kupředu. V centru jeho zájmu jsou stavby technické. V tomto oboru získal i středoškolské vzdělání (Vyšší odborná škola vodotechnická), pracoval jako vedoucí stavebního střediska n. p. Silnice, ale vedle toho jako okresní konzervátor památkové péče prováděl archivní a terénní výzkum, ve-

doucí k založení souboru lidových staveb Vysočina na Veselém Kopci a okolních osadách. V roce 1982, po ustavení profesionální správy, se stal vedoucím tohoto muzejních zařízení, jež skloubilo památkovou ochranu staveb v původním prostředí s transfery ohrožených objektů z oblasti Vysočiny a Železných hor.

O jeho životní dráze, včetně vzpomínek na ty, kteří jeho osobnost nějakým způsobem formovali, podrobně hovoří článek v Českém lidu (80, 1993) u příležitosti jeho šedesátin. Josef Vařeka zde zhodnotil dosavadní jubilantovu práci, tlumočil poděkování národopisné obce za vykonané dílo a vyslovil přání, aby pokračoval ve své odborné práci dál. Můžeme konstatovat, že L. Štěpán nesořil ruce v klín, jak o tom svědčí několik kvalitních publikací a úspěšných aktivit, na které bychom chtěli zejména upozornit.

L. Štěpán se členy Národopisné společnosti na Dlaskově statku v Dolánkách u Turnova.
Foto M. Válka 2002.

Když si v roce 1997 Soubor lidových staveb Vysočina připomínal 25 let od založení, uvedl J. Vařeka ve svém laudatio nesnadně začátky muzea a mnohé překážky, s nimiž se L. Štěpán musel potýkat. Jubilantovu detailní znalost regionu mohli poznat účastníci odborné exkurze, kterou po památkách kraje L. Štěpán vedl. Na konferenci, která byla součástí oslav, informoval o technických památkách v ratibořickém Babiččině údolí, konkrétně o problematické obnově mlýna, známého z díla B. Němcové, o rekonstrukci panského manufakturního mandlu z roku 1825, kterou provedl Památkový ústav v Pardubicích s metodickou pomocí jubilanta a o další technické památce, lučních hřbetinových závlahách.

L. Štěpán pokračoval intenzivně i ve své badatelské práci. Tiskem vyšel II. díl *Lidového stavitelství ve stavebních plánech a mapách východočeských archívů* (Zámorsk 1995), přinášející důležitý materiál k poznání vesnického domu a technických staveb. Shromážděný materiál ukazuje na vazby mezi stylovou a lidovou architekturou a na podíl školených stavitelů při formování tradičního stavitelství (recenze v Českém lidu 83, 1996). Další kniha *Dílo a život mlynářů a sekerníků v Čechách* (Praha 2000, spolu s M. Křivanovou) vyplnila citelnou mezeru v české národopisné produkci, kde souborné zpracování problematiky doposud chybělo. Publikace přináší množství instruktážního obrazového materiálu, názorných technických nákrešů, všimá si historie i sociálních otázek a hodnotí současný stav. Litujeme jen, že obdobně nebyl zpracován materiál z Moravy a Slezska. *Lidové stavitelství východních Čech* (Hradec Králové 2001, spolu s M. Křivanovou) čerpá z detailních znalostí regionu, získaných dlouhodobým terénním výzkumem. Zatím poslední publikaci vydal L. Štěpán spolu s kolektivem spolupracovníků pod názvem *Chrudimsko. Utváření venkovských sídel* (Chrudim 2001). Chronologicky členěná prá-

ce prochází jednotlivá staletí a ukazuje, jak se v regionu Chrudimsko jednotlivá stylová období podílela na formování architektury - vede panské a církevní i vesnické - v celé její funkční diferenciaci.

Přejeme jubilantovi hodně zdraví i elánu do dalšího konání. Obojí nepostrádá, jak jsme s radostí mohli pozorovat na valném shromáždění Národopisné společnosti v Sedmihorkách u Turnova v září letošního roku.

Miroslav Válka

AMARI EVA (K ŽIVOTNÍMU JUBILEU EVY DAVIDOVÉ)

Závěrem tohoto roku si obec domácích a zahraničních romistů připomene význačné osobní výročí, které bude oslavovat etnografka, socioložka a fotodokumentaristka PhDr. Eva Davidová, CSc. V romských osadách na Slovensku mají pro ni oslovení, které je uvedeno v záhlaví a v překladu znamená totéž, co Naše Eva.

Dnem a místem jejího narození je 28. prosinec 1932 a Praha. Otec byl zaměstnán jako právník na ministerstvu dopravy a bydlel s rodinou nejprve na Vinohradech, později v Dejvicích. V těchto pražských čtvrtích prožila jubilantka své dětství a mládí.

Po maturitě uvažovala o studiu textilního návrhářství na Vysoké škole uměleckoprůmyslové, pak se však rozhodla studovat národopis a dějiny umění na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Zájem o Romy a jejich problematiku ji provází od závěrečných studentských let, kdy poprvé navštívila romskou osadu Dolinka, kde byla srdečně přijata. Na základě toho požádala pak o změnu v zadání diplomového úkolu z původní „Tradice slovenského Horehroní na příkladu Polomky“ na nové téma „Způsob života a kultura Cikánů v Trebišově“. Po úspěšné obhajobě diplomové práce, která byla prvním diplomovým úkolem s romskou tematikou, a absolvování filozofické fakulty působila nejdříve jako tajemnice komise pro cikánské obyvatelstvo na Středočeském KNV, pak se stala metodickou pro cikánskou problematiku na Východoslovenském KNV, dále samostatnou odbornou pracovníci v Osvětovém ústavu při ministerstvu kultury a Ústavu filozofie a sociologie ČSAV, a nakonec etnografkou v Okresním vlastivědném muzeu v Českém Krumlově a od roku 1991 v Muzeu romské kultury v Brně, kde stála u založení tohoto jedinečného ústavu a byla jeho první ředitelkou.

Na všech odborných pracovištích se zabývala okruhem národnostních a etnických otázek se zvláštním zaměřením na tradici, proměny života a folklor romské minority. Zvládla dialektky romštiny, takže plynně komunikuje s Romy a oni ji považují za svou. Spolupodílela se na založení Svazu Cikánů-Romů v ČR a spolupracovala s touto společenskou organizací po celou dobu jejího trvání. Je dále členkou International Romani Union a aktivně působí také v nejstarší romistické společnosti Gypsy Lore Society. Externě přednáší o romské problematice na univerzitách v Olomouci, Nitře, Plzni a rovněž i v Českých Budějovicích.

Výsledky svých terénních etnografických a sociologických výzkumů publi-

kuje v domácích časopisech a sbornících, stejně jako v zahraničním odborném tisku (ve Velké Británii, Francii, Bosně, Polsku a v Maďarsku). Ze samostatných knižních titulů patří k nejzajímavějším *Bez kolíb a šiatrov* (Košice 1965), *Cikánské (romské) etnikum v Ostravě. 1-2.* (Praha 1970), *Čhajori Romaňi* (Praha 1990), *Folk Music of the Sedentary Gypsies of Czechoslovakia* (Budapest 1991 - spolu s J. Žižkou), *Romové ve fotografii* Evy Davidové (Praha 2001) aj.

Dosavadním vyvrcholením její vědecké činnosti je obsáhlá a vzorně vybavená kniha *Romano drom - cesty Romů 1945-1990* (Olomouc 1995), jejíž cizojazyčná vydání chystá Centre de recherches tsiganes při pařížské Université René Descartes. Monografie zachycuje změny ve způsobu života, kultuře a postavení Romů v českých zemích a na Slovensku, ke kterým došlo v době od konce druhé světové války v květnu 1945 do obnovování demokratického vývoje po listopadu 1989. Shromážděná faktografie je provázena autorčinou fotografickou dokumentací a ukázkami romského písňového a slovesného folkloru.

Romistika jako multidisciplinární obor shromažďuje, třídí a zprostředkovává nezbytné znalosti o sociálně-politické, etnokulturní a historické determinaci etnické skupiny Romů. Zájem badatelů se nejdříve soustřeďoval na romský jazyk a postupně se šířil také na oblast antropologickou, historickou, sociologickou, etnologickou a folkloristickou. Zásadou četných výzkumů, které organizovala a realizovala Eva Davidová, máme dnes poměrně širokou škálu informací o způsobu života našich romských spoluobčanů. Jejich Evě za to patří projev vděčnosti, k němuž připojujeme i naše přání dalších úspěchů v jubilačních tvůrčích aktivitách.

Čtibor Nečas

VÁCLAV MAŇAS MLADŠÍ SE POTATIL

Rod Maňasů ze Sehradice, vesnice ležící v údolí říčky Štávnice asi sedm kilometrů severovýchodně od lázní Luhačovice, patří bezesporu k nejvýznamnějším muzikantským rodům nejen tohoto regionu. Jeho historie sahá nejméně do roku 1874, kdy si František Maňas založil hudbu mladých hráčů (vedle od nepaměti zde existující kapely „La-žiků“) a začal ji říkat „Sehradanka.“ Vedl ji až do roku 1928, kdy zemřel. Zajímavé je, že František Maňas již v té době pro svoji kapelu skládal nové skladby. Kapelu po něm převzal nejstarší z jeho tří synů, opět František. Ten ovšem skladatelské vlohy neměl, ty se projevily až v další generaci u jeho synů Václava a Františka, kteří významně ovlivnili repertoár dechové hudby minulého i tohoto století. Pokračovatelem tradice se pak stal zejména Václavův syn Václav Maňas mladší, který se v Sehradících narodil 31. prosince 1942, v závěru tohoto roku tedy oslaví šedesáté narozeniny.

Symbolické sudičky se nad jeho kolébku dlouho nezdržely. Za několik okamžiků odbijí hodiny půlnoc, na dveře klepe další z nejistých válečných roků, a tak se všechny tři v okamžiku shodnou na jediné jistotě, kterou synkovi mohou do kolébky dát: Budeš pokračovat v tom, co začal praděd, rozvinul děd a s láskou pěstují otec a strýc - budeš muzikantem a hudebním skladatelem...! A tak malý Vašík již brzy bere do rukou housle. Otec, který touží mít ze syna nejen muzikanta, ale také hudebního skladatele, jej vede také ke hře na klavír, ale Vašek pokukuje ze všeho nejvíc po dědově nástroji, po klarinetu. A tak nejdříve na konzervatoři v Kroměříži, pak v Brně studuje hru na klarinet a absolvuje u Antonína Doležala. Právě nad ním tráví v posledních letech veškerý volný čas.

Jako dvacetiletý „legrut“ dělá zkoušky do AUSu, kde se v té době vytváří kapela „a la Vlach“ a on usedá do sekce saxofonů. Místo dechovky v řádu rodinné tradice tak dva roky dělá jazz, taneční muziku, jezdí po vojenských estrádách a spolu s ním například také Jan Slabák a další dnes známí muzikanti.

Po čtyři pokolení se u Maňasů muzicíruje a vypadá to, že Vašek se stane vysokoškolsky vzdělaným muzikantem. Zkoušky na JAMU pro něj nejsou žádným problémem, ale po roce ze školy utíká... Za Václavem Zahradníkem, který dělá kapelu pro Hanku Zagorovou, Viktora Sodomu, Jiřího Štědrone. Znovu je tedy v Praze, znovu u taneční muziky, do které vnáší kus valašského naturelu. Václav Zahradník o něm říká, že byl nejveselejší člověk, jakého znal. Ochotný muzicírovat kdekoli a kdykoliv. Po dvou letech „komediantského života“ však hledá zakotvení a nachází je na rodném Valašsku, ve Valašských Kloboukách; stává se učitelem na LŠU a žení se. Ale pokušení se vrací, znovu volá Václav Zahradník a zve svého valašského jmenovce do televizního orchestru Zdeňka Marata. Pět krásných muzikantských roků, ale bez bytu... A tak V. Maňas odchází z Prahy, a opět za dětmi, tentokrát do LŠU v Malenovicích a do Napajedel. A také do Valašských Klobouk, kde se zrovna vytváří malá dechová hudba Valaška. V. Maňas se stává před ním, připravuje ji na vystoupení a už mu to zůstává. Otec v Sehradících si spokojeně mne ruce, zůstane to v rodě, ta dechovka... A možná netrpělivě čeká na první synovu skladbu.

Komponovat? ohlíží se Václav ml. do těch muzikantských let, o *tom jsem vlastně ani nepřemýšlel. Snad úpravy nějakých tanečních melodií, aranžmá písniček pro Hložka, z dechovky jedna polka ve dvaceti a pak nic...! Až ve Valašce, muzice s nádhernými zpěvy, co roste do krásy, si okusí lidovku a už ho to drží. Dokonce tak, že se o něm*

FESTIVALY

- asi právem - začíná říkat, že je neplodnějším a nejhranějším autorem nejen regionu. Muzikantská veřejnost si ovšem brzy všimá, že Václav Maňas umí nejen původní líbivé valčíky (*Cestíčkou od Dubí, Podzimní valčík, Klekání...*), polky (*Děvčice z Moravy, Počkej synečku, Voňavá...*), ale také moderní skladby tolik žádané na nejrůznějších soutěžích a přehlídkách. Jeho schopnost aranžovat moderní skladby má samozřejmě svůj počátek právě v pražských tanečních orchestrech, ve kterých se vnímavý valašský muzikant tolik naučil. Těžko dnes někdo spočítá, v kolika amatérských i profesionálních kapelách hrají Maňasovy skladby. Když ale sama Valaška spustí pod jeho taktovkou některou z jeho písničkových směsí, srdce se zatetelí. Z každého jeho gesta i písničky číší slavnostnost okamžiku. Potvrdí to spousta hudebních nosičů, ale také třeba vánoční koncerty, které mají jeho zásluhou neopakovatelnou vůni.

Až 31. prosince odbijí hodiny půlnoc, budou nesmrtelné sudíčky postávat někde v povzdálí a těšit se z toho, že vsadili na dobrý rod. A jestli si moho dovolit ještě špetku mystiky: ve čtyřicátých letech Stvořitel věděl, že po kruté válce bude tato země potřebovat novou muzikantskou krev. Dal jí Karla Bělohoubka, toho argonauta z Moravy, který také v ty dny oslaví šedesátku, dal jí Josefa Ištvánka, co pokračuje v tradici těch, co učí mladé muzikanty milovat dechovou hudbu, dal jí Václava Maňase, mladšího toho jména, co se potatíl k radosti nás mnohých...

Stanislav Pěničák

FESTIVAL FOLKLORE BIZIAN

Letošní léto bylo opět velmi bohaté na folklorní festivaly, a to nejen u nás, ale také v zahraničí. Ve španělské části Baskicka se ve dnech 19. - 25. července uskutečnil festival s názvem Folklore

Bizian. Pořadatelským městem se jako tradičně stalo Galdakao v oblasti zvané Euskadi.

Pro návštěvníky festivalu ze země, kde se prolínají vlivy západní a středomořské kultury, byla kombinace účinkujících jistě poněkud netradiční. Hostitelský soubor Andra Mari z Galdakaa si letos pozval hosty z Bulharska - skupinu Rosna Kitka Sofia a Soubor valašských písní a tanců Radhošť z České republiky. Divákovi byly předloženy lidové tance tří kulturně naprosto odlišných regionů. To mohlo místy působit až exoticky, ale zároveň přinést velké obohacení jak divákovi, tak interpretům samotným.

Folklore Bizian měl pro nás trochu netypickou koncepci. Osm dní tance, hudby a především milovníků folkloru bylo slavnostně zahájeno 18. července ve zdejším kulturním centru přehlídkou hudebníků jednotlivých zemí. V dalších sedmi dnech následovalo sedm vystoupení všech účinkujících v různých městech Baskicka: Gornitz, Sodupe, Sopelana, Galdakao, Usansolo, Bilbo a Arrigorriaga.

Pořadatelé si při takovéto organizaci mohli dovolit neobměňovat program či pořadí vystupujících, změny se děly pouze uvnitř jednotlivých vystoupení. Výjimkou byl večer, ve kterém vedle Andra Mari vystoupil rovněž baskický soubor Aratz.

Baskové jsou známí hrdostí na svou identitu a netají se ani láskou k folkloru, který v této oblasti vznikl za působení několika kulturních vlivů. Andra Mari předčila oba hostující soubory počtem tanečníků a pestrostí krojů, u kterých samozřejmě nemohly chybět červené barety - pomyslný symbol baskické národnosti. V národním duchu probíhalo celé vystoupení a i nezásvěcený divák pocítil nadšení všech účinkujících i jejich velmi vážný postoj ke všemu, co se na jevišti odehrává.

Bulhaři po celou dobu, snad s výjimkou jednoho tance, předváděli svůj temperament. Scéničnost některých

tanců a propracovaná choreografie se nedala popřít. Nechyběl jim výraz, rytmus a dynamičnost. Přes téměř perfektní provedení byla již při několikátém vystoupení znát únava. Na jevišti se pohybovalo většinou asi dvanáct párů, přičemž sólisty byly jediné u tohoto souboru i děti.

Souborem písní a tanců Radhošť snad není třeba dlouze představovat. Předvedl nejen tance (od valašských točených, přes starou uherskou, tance o řemeslech, hrách a pracích na poli až ke svátečnímu starodávnému), ale i sváteční a všední kroje. Ze všech účinkujících nejvíce program svého vystoupení obměňoval. Každé své vystoupení zakončili národní písní Basků Agur Jaunak, při které s nimi povstalo celé hlediště.

Úplný závěr vystoupení patřil všem účinkujícím, kteří se za zvuků baskických píšťal společně objevili na jevišti. Na reakci diváků i pořadatelů bylo znát, že jsou s festivalem spokojeni. Není divu, neboť ten byl výborně zorganizován a také výběr představitelů jednotlivých zemí se zdál být úspěšný. Během toho týdne, kdy se tanečníci a hudebníci scházeli, aby obohatili diváky i sami sebe navzájem, vládla v Galdakau i ve všech ostatních městech velmi přátelská atmosféra v duchu sblížování jednotlivých kultur. Šanci shlédnout výběr tradiční baskické kultury se naskytne příznivcům folkloru již v příštím roce při jejich příslíbené návštěvě v Rožnově pod Radhoštěm.

Eva Románková

FESTIVAL LUDOVEJ KULTÚRY V KOKAVE NAD RIMAVICOU - KOLIESKO 2002

Minulý rok sa do druhej desiatky ročníkov prehupol festival ľudovej kultúry v Kokave nad Rimavicou, ktorý sa tohto roku konal v dňoch 9. - 11. 8. Na „stretnutí mladých folkloristov“, ako znie

FESTIVALY

podtitul festivalu, je ešte stále viditeľná snaha dramaturgického hľadáčstva.

Divadelnícke, hudobné i súborové tradície Kokavy sú známe a v ostatnom čase i publikačne spracované perom miestneho historika a upravovateľa ľudovej slovesnosti Štefana Repčoka. Jeho publikácia *Kronika organizovaných foriem folklóru v Kokave nad Rimavicou* (Bratislava 2001) podáva komplexný obraz o histórii, repertoári i o osobnostiach, ktoré tvorili dejiny inscenovaných foriem folklóru v lokalite.

Tohoročné leto aj na Slovensku výrazne poznačilo počasie a aj na Koliesku 2002 sa podpísalo dosť zreteľne. Keď kompetentní činovníci obce bedlivo sledovali stav Rimavice, pretekajúcej v tesnej blízkosti domov, návštevníci festivalu si uvedomili, že k pocitu pohody na Koliesku doteraz vždy patril i presilený pohľad na zelený veniec hôr nad Kokavou. Ani jeden program sa kvôli prehánkam tohoto roku teda nekonal v miestnom amfiteátri a aj taký atraktívny program, ako je nočné vyhrávanie či spev zo striech nad námestím, sa konal v uzavretom priestore. Toto stručné konštatovanie však pre organizátorov znamenalo „premiestniť“ programy do sály kultúrneho domu, s nutnosťou režijske improvizovať, ale prinieslo to aj finančnú stratu. Zohratý organizačný a autorský tím však len overil svoju pohotovosť a rokmi získané skúsenosti.

Štruktúra programov Kolieska 2002 nadviazala na predchádzajúce ročníky, i keď podtitul festivalu by viac naplnil aj návrat k odborným debatám študentov kateder so zameraním na etnológiu a folkloristiku, a to dokonca i z zahraničia tak, ako si ich pamätáme spred niekoľkých rokov, keď svoje príspevky predniesli a zápalito diskutovali študenti z Nitry, Bratislavy, Brna, Budapešti a z Opole. Náhodný prechádzajúci Kokavou si mal v pouličných stánkoch a v priestoroch knižnice možnosť kúpiť pre potechu tela i duše: knihy, mg-kazety, CD s tematikou tradičnej kultúry, drobné upomienkové predmety, ale aj

celkom praktické výrobky z dreva, drôtu, kože, prútia, tkané koberce, perníky aj s osobným venovaním, „jarmočné“ sladkosti. Organizátori festivalu nepustili burzový tovar, čo im slúži ku cti. Najesť a napiť sa bolo kde - v tradičných „dvoroch“, ktoré ponuku jedál i otváracích hodín prispôbili festivalovým hosťom Kokavy.

Návštevník Kolieska 2002 sa v slede na seba nadväzujúcich programov mohol poučiť, zabaviť, ale i aktívne prejsť - otázkou na besede, spevom či tancom na javisku v centre obce či naučiť sa novú pieseň a tanečné motívy v školách spevu a tanca, ktoré bolo venované regiónu Novohrad. Vo Dvoroch remesiel si mohol napríklad pozrieť výrobu hudobných nástrojov, tak ako ju v jej jednotlivých etapách predvádzali študenti a pedagógovia Strednej priemyselnej školy drevárskej zo Zvolena. Na škole sa študijný odbor výroba hudobných nástrojov vyučuje od roku 1995 a už o dva roky neskôr sa konal krst prvej série huslí vyrobených študentmi školy. V štýlových podmienkach gánku miestneho domu sme zase mali možnosť obdivovať zariadených reštaurátorov starých vrát, brán či dverí.

S regiónom či tradičnou kultúrou súviseli aj výstavy: bornovsky ladené obrazy Jany Bialovej, absolventky ateliéru D. Kállaya na VŠVU boli inštalované v synagóge, E. Bebčáková - Chvojková sa prezentovala súborom olejomalieb *Skvosty ľudovej architektúry* a lokálnu atmosféru umocňovala výstava fotografií R. Schilla *Pamäť pamätí*. Bola akýmsi vizualizovaným doplnkom rovnomennej knihy miestneho učiteľa J. Výrosteka a jeho vnučky - spisovateľky V. Handzovej, ktorá vyšla pred temer dvadsiatimi rokmi. Kvalitné reprodukcie dobových fotografií spreádzali úryvky textov spomenutej knihy a vo foyer Domu kultúry pripomenuli každodennú kultúru a dejiny obce.

Je dobré, ak sa organizátorom darí pokračovať v tradícii mladých autorov programov. Na Koliesku 2002 sa inven-

ciou svojho prístupu o to pokúsili: čerstvá absolventka Katedry folkloristiky a regionalistiky FF UKF v Nitre D. Javorská a „nedávni“ absolventi: I. Murín, sestry A. a M. Jágerové a externý študent R. Timko. D. Javorská a I. Murín v programe *Premeny tanca* predstavili rôzne vplyvy na tanečnú kultúru vidieka na Slovensku v ostatných päťdesiatich rokoch. Program vytvorili na základe hĺbkového terénneho výskumu, predovšetkým v regióne Zemplín, a diváci mali možnosť vidieť pokus o montáž filmových záberov, audionahrávok, tanečných ukážok a spomínania tanečného majstra A. Žatka a muzikanta J. Pupalu. Sprievodný text autorov programu priniesol informácie o historicko-spoločenských súvislostiach zmien tanečného repertoáru na slovenskom vidieku: odchody za prácou do mesta, vplyv populárnej hudby cez rozhlasové vysielanie, rastúca obľúba dychovej hudby, obľúba šlágrov a spoločenských tancov ako charleston, fox ai., nuž a od 70-tych rokov aj nové typy zábav mládeže - diskotéky.

Na Koliesko 2002 zo zahraničia prišli muziky zo Starej Pazovy a z Veľké nad Veličkou. Hudba Slovenského kultúrneho spolku J. Čmelíka zo Starej Pazovy, ktorú viedol M. Opavský, a Horňácka cimbálová muzika Petra Mičku mali vystupovať v nočnom programe pri fontáne v centre Kokavy, no kvôli počasiu hrali v kultúrnom dome a ich temperamentné vystúpenia sa stretli so živým ohlasom publika.

Ďalší program, ktorý by som vyzdvihla z Kolieska 2002, je pravidelný program *Stretnutie s...*, ktorého hosťom bol dlhoročný redaktor Slovenského rozhlasu Ondrej Demo. Beseda, ktorú viedla M. Kakašová z banskobystrického štúdia SRo, predstavila O. Demu ako skúseného profesionála, ktorý ani po odchode do dôchodku nezložil ruky do lona a pokračuje v práci s hudobným folklórom, predovšetkým publikačne. O. Demo odpovedal pútavo a hne o svojom vzťahu k ľudovej piesni, k jej

FESTIVALY

nositeľom i k histórii takých podujatí a telies, pri zrode ktorých stál, ako sú Klenotnica ľudovej hudby či Prix de musique folklorique de radio Bratislava a Orchester ľudových nástrojov. Hovoril tiež o plodnej a inšpiratívnej spolupráci so sesterskými rozhlasovými štúdiami v Čechách a na Morave, hlavne pri príprave súťaže nahrávok hudobného folklóru Prix de musique...

O. Demo sa dobre bavil a ocenil program sestier Jágerových - mladých folkloristiek a výborných speváčok, ktoré pod názvom *Tichá voda do Dunajka padala, keď do družstva prihláška sa písala...* venovali tzv. družstevným piesňam alebo častuškám s tematikou kolektívizácie. Z odborného hľadiska na Slovensku tento špecifický druh piesní spracovala popredná folkloristka Soňa Burlasová. Autorky programu využili dobové filmové týždenníky, prejav na dožinkovej schôdzi JRD, živé rozprávanie pamätníkov, recitáciu poézie i dobové pionierske a budovateľské piesne. Ich ambíciou nebolo hodnotiť obdobie, kedy vznikali a žili tieto piesne, teda predovšetkým 50-te a 60-te roky, ale ich zámerom bolo priblížiť obdobie, na ktoré mladá generácia hľadá často s neznalosťou a nepochopením. A. a M. Jágerové program pripravili skutočne premyslene - dali si záležať na dobových detailoch oblečenia, rekvizít, no v snahe povedať čo najviac, program v poslednej tretine stratil spád. I tak však treba vysoko hodnotiť tematickú a dramaturgickú javnosť a inscenačnú poctivosť autoriek.

Tradične sa na kokavskom Koliesku zvykne tešiť veľkému záujmu divákov nočný program v miestnej synagóge. Komorný priestor vytvára zvláštnu atmosféru a v nej sa darí experimentu. Tohto roku sa oň pokúsil R. Timko v programe *Reminiscence*, v ktorom priblížil ukážky barokových tancov, ktoré pripravil s priateľmi, členmi folklórneho súboru Skalicaň. Za prispenia Skalického kvarteta, ktoré vedie primarius P. Michalovič (muzikológ, muzeál-

ny pracovník a muzikant), dobových kostýmov a sprievodného slova, ba dokonca svetelného efektu sviečok, sa diváci preniesli o pár storočí do minulosti a uvedomili si, ako funkcie tancovania pretrvávajú, i keď sa ich forma časom mení.

Z autorského kolektívu „mladých“ sa vymyká skúsený a dlhoročný vedúci folklórnej skupiny z Chrenovca - E. Trgiňa. Pripravil komorný program *Hore vstávajte, valasi*, v ktorom odznali pastorely zo zbierky Gašpara Drozda, učiteľa z Chrenovca, kde v 19. storočí pôsobil 42 rokov. Program v špecifickej atmosfére katolíckeho a potom i evanjelického kostola v nedeľné dopoludnie navodil divákovi výnimočný umelecký zážitok, keď precitujúcu interpretáciu pastorel členmi folklórnej skupiny Hájiček obohatili verše Milana Rúfusa.

Aj ostatné programy - nedeľný poobedňajší, v ktorom sa predstavili popredné folklórne súbory Vršatec a Rozsutec, Detský dvor, scénická mozaika svadobných zvykov z Novohradu, či *Kokavské podoby* - *Kokavci v tanci*, priniesli divákovi a účinkujúcim nové poznatky i pohodu. Dokladom toho bolo i spontánne vyhrávanie muziky pri raňajkách v miestnej škole. Nedostatky v ozvučení sály kultúrneho domu sa hľadám v budúcom ročníku vyriešiť, i počasie možno zase bude priať, lebo autori programov a organizačný štáb iste už teraz rozmýšľajú čím obohatiť Koliesko 2003.

Hana Hlôšková

STRAKONICE 2002

Ve dňoch 22. - 25. srpna 2002 se opět sjelo do jihočeských Strakoníc několik set dudáků z daleka i blízka na XV. Mezinárodní dudácký festival. Z daleka, tj. ze zahraničí, přijelo 21 dudáckých hudebních těles či sólistů ze 13 států (Bulharska, Francie, Holandska,

Itálie, Maďarska, Německa a irského Dua pipeline, působícího v Mnichově, Nového Zélandu, Polska, Rakouska, Španělska, Velké Británie a z Turecka). Z blízka, tedy z České republiky, to bylo 11 dudáckých muzik a souborů dospělých a 8 dětských. Kromě uvedených bylo letos do Strakoníc pozváno také 43 dudáků jednotlivců od Aše až po valašské Zubří, a tak podmínky k tomu, aby o festivalových dnech dudy ve Strakonících opravdu pořádně hučely byly Přípravným výborem a Programovou radou MDF 2002 vytvořeny naprosto odpovědně.

Samotný program festivalu probíhal i letos podle osvědčeného a zaběhnutého scénáře od čtvrtletního večerního průvodu účastníků od Městského domu kultury na hradní nádvoří k provedení dudácké kasací (připravila je E. Dresslerová a tradičně osobitým způsobem konferoval P. Jančařík), které jako vždy vrcholilo žádostí dudáckého mluvčího na pana starostu o povolení

MDF Strakonice 2002. Muzika bulharského souboru Trakijce ze Slivenu. Foto Z. Mišurec.

FESTIVALY

dudáckého muzicírování po městě, přes denní tematicky koncipované programy a večerní festivalové koncerty až po nedělní závěrečný galakonzert.

Páteční *Zahajovací matiné* v působivém prostředí hradního nádvoří bylo režisérem Z. Vejvodou koncipováno jako úvodní festivalový pořad představující divákům soubory ze všech zúčastněných zemí. Zdařilo se mu to nejen promyšleným řazením jednotlivých vstupů, ale i vlastním pečlivě připraveným a osobně reprodikováním průvodním slovem. Totéž lze konstatovat o sobotním koncertu s názvem *Zdaleka přišli, dudy si nesli*, který byl společným pořadem českých a zahraničních účinkujících. V obou případech je nutno vyvednout režisérskou a moderátorskou práci Z. Vejvody, který tak úspěšně zahájil svou aktivní uměleckou činnost v programu strakonického festivalu.

V pořadu zkušeného režiséra Z. Bláhy *Dudparáda pod rumpálem* - s nápaditým průvodním slovem jeho a V. Rozsypalové - se pak divákům představili sólovou hrou nejlepší domácí i zahraniční dudáci. A hráli opravdu skvěle.

V páteční podvečer zahájil v Domě kultury *Dudáckými kontrasty* svou obdivuhodnou a náročnou sérii pořadů zakladatel MDF (1967), dudák, sběratel a náš přední badatel v oblasti dud i dalších hudebních nástrojů J. Režný. Tento na slovo vzatý znalec vývoje evropských i vzdálenějších typů dud seznámval posluchače odborným výkladem i ukázkami „hry na dudy různého vývojového stupně a původu, v kontrastních seskupeních s hudebními nástroji charakteristickými pro jednotlivé národy a regiony, jak se dochovaly v jejich tradicích a jak se uplatňovaly v proměnlivém prostoru a času od pradávných dob až do současnosti“. (J. Režný)

Na festivalovém koncertu *Všechny krásy světa* režiséra K. Krasnického přivítal hostitelský Prácheňský soubor písní a tanců na jevišti letního kina reprezentativní výběr zahraničních souborů, jejichž hudební i taneční vstupy uváděla

profesionálním způsobem V. Rozsypalová. Průběh a výsledek jinak působivého večerního, avšak v podmínkách neustálého silícího chladu a větru neúnosně dlouhého koncertu (21,00 - 0,30 hod), kdy někteří účinkující podstatně překračovali určený čas, ovlivnily též některé nedostatky v ozvučení a osvětlení.

V sobotu dopoledne začala hlavní etapa pořadového maratonu J. Režného programem *Klenotnice ze středoevropské dudácké zóny*. Jeho spolupracovníkem v tomto i následujícím pořadu *Jihočeské proměny* byl Z. Bláha. Cílem obou autorů bylo umožnit publiku nahlédnout do vývojového procesu lidové hudební kultury sousedících středoevropských etnik - česko-německo-rakouského a polského. Pokusili se o to konfrontací hudebního folkloru západních Čech a bavorského přhraničí, jižních Čech a Horního Rakouska, a též Jablunkovska s lidovou hudbou přilehlé malopolské oblasti ištebňanské, a tak si posluchači mohli sami porovnávat případné podobnosti či odlišnosti. Mým osobním nezapomenutelným zážitkem byl nádherný zpěv chodských písní sester Kuželkových za vskutku mistrovského dudáckého doprovodu Z. Bláhy.

Regionální pořad *Jihočeské proměny* byl letos (jak už z názvu vyplývá) věnován folkloru jižních Čech. Úvod obstarali jihočeskými písněmi jednotliví dudáci z různých českých regionů. Následovaly pak jihočeské soubory, které prezentovaly písně, tance a obyčeje z vlastních národopisných oblastí: Doudlebska, Veselského Blat, Pošumaví a z Prácheňska. Zářící perličkou celého pořadu bylo trojhlasné zpívání halekavých písní členkami Prácheňského souboru. I v tomto pořadu se ukázalo, že napříště bude třeba věnovat podstatně více času přípravě zvukové techniky, resp. ozvučení muzik i zpěváků.

Sobotní podvečer rozezněly ve strakonickém Domu kultury ozvěny dávných časů. Stalo se tak při vyvrcholení již zmíněného maratonu J. Režného, režiséra a moderátora velmi vydaře-

ného „poznávacího“ pořadu nazvaného *Z keltských pramenů*. Zasloužily se o to dvě instrumentální skupiny, hrající též hudbu blízkou hudbě keltské. Bylo to jednak Duo Pipeline (irské dudy a harfa), které představilo jak irské taneční melodie, tak balady a písně milostné, jednak bretaňský soubor Kevren de Brest Sant Mark, věnující se také tradicím bretaňské duchovní hudby s množstvím keltských prvků. Pro tento pořad soubor připravil celou řadu písní s náboženským obsahem i skladby současných autorů. Doprovodnými nástroji byly vedle dud, harfy a houslí také dvoje elektrofonické varhany.

Do nedělního dopoledního pořadu *Děti dětem* pozvala režisérka S. Němejcová osm českých dětských souborů a jeden zahraniční z bulharského Slivenu. A děti - z větší části postavou a zřejmě i věkem již dosti odrostlé - si zpočátku sice i trochu hrály, většinou však hlavně tancovaly párové i kolové tance dospělých, které jim někdy pochopitelně i vzdorovaly (např. rytmika poskočných kroků). S obdobně odrostlými dětmi přijel i uvedený soubor bulharský. Věkovou výjimkou byl jeho asi jedenáctiletý chlapec-bubeník, jehož hra na „tupan“ v gajdošské muzice souboru byla navzdory značné rytmické složitosti obdivuhodně dokonalá. Závěrem snad jen všeobecné konstatování, že mně osobně ve většině našich dětských folklorních souborů scházejí mladší věkové skupiny, které by sebe i diváky těšily nejružnějšími formami tradičního, vskutku dětského folkloru, jako jsou nejružnější říkadla, písně, dětské hry se zpěvem ad.

Závěrečný nedělní *Galakonzert*, režirovaný J. Režným (průvodní slovo J. Režný a J. Tříska) a K. Krasnickým (průvodní slovo V. Rozsypalová) připomenul návštěvníkům nejkrásnější a nejzajímavější programové vstupy reprezentantů dudácké hudební kultury ze všech zúčastněných států, doplněné děkovným vstupem domácího Prácheňského souboru písní a tanců.

A úplně na závěr chci jen konstatovat, že navzdory nedávným děsivým záplavám, které se nevyhnuly ani Strakonici a ještě několik dnů před zahájením festivalu přiváděly jeho organizátory k úvahám, zda jej realizovat nebo jeho konání odvolat, proběhl letošní XV. Mezinárodní dudácký festival Strakonice 2002 na odborné, umělecké i organizátorské úrovni, kterou znovu potvrdil, že statut festivalu CIOFF i statut mezinárodní organizace pro lidové umění IOV získal oprávněné a zaslouženě.

Zdeněk Mišurek

PÉČE O TRADIČNÍ LIDOVOU KULTURU V ČESKÉ REPUBLICE

V pořadí již 18 strážnické sympozium, které se uskutečnilo ve dnech 24. a 25. září 2002, bylo již tradičně věnováno aktuálnímu problematice péče o kulturní dědictví. Tentokrát se jeho organizátoři (Ústav lidové kultury ve Strážnici) a přihlášení účastníci věnovali dvěma výrazným tematickým okruhům: institucionální péči o lidovou kulturu a jejímu zařazení do výchovně-vzdělávacího procesu. V rámci prvního tématu byla největší pozornost (a diskuse) věnována Koncepci účinnější péče o tradiční lidovou kulturu v České republice a jejímu využití do roku 2010 (referáty J. Krista, J. Jančáře a K. Pavlíštila). Dokument, na jehož přípravě se mj. podíleli etnologové z nejrůznějších institucí, by měl přinést řešení otázek spojených s péčí o lidovou kulturu v nových podmínkách v ČR a zároveň reflektovat projekty UNESCO, zejména Doporučení k ochraně tradiční a lidové kultury, přijaté v roce 1989. Zdůrazněno bylo rovněž specifikum péče o nehmotné kulturní dědictví. Jednotlivé následující referáty byly věnovány dokumentaci lidové kultury (audio a videodokumentace, budování kolekcí hmotných dokladů, katalogizace), proměňám je-

jích forem, přínosu etnografie na poli státní péče o kulturní dědictví, životnosti lidové kultury a procesu globalizace. Několik příspěvků představilo konkrétní pracovní náplň institucí zaměřených jednak na studium lidové kultury, jednak na její uchování a péči o ni. Velmi výrazně se projevil význam muzeí, které se již po řadu let věnují propagaci lidové kultury na poli výchovně-vzdělávacího procesu - ať už formou tematických výstav, přednášek, kroužků, předvádění rukodělných technik, nebo zapojením se při revitalizaci některých jevů lidové kultury. Zdá se, že právě tudy vede cesta, jak poučeně a zároveň přístupným způsobem seznamovat veřejnost, a zejména školní mládež s lidovou kulturou jako významnou součástí národních kulturních tradic. Zavedení podobného předmětu či rozdělení tématu do několika předmětů v rámci běžných školních osnov, tak jak je tomu v řadě evropských zemí kolem nás, se totiž jeví v českých podmínkách nerealné. Cesta k tzv. regionální výchově bude zřejmě ještě hodně dlouhá a trnitá. Jednotlivé příspěvky o výchovně-vzdělávacích aktivitách muzeí ukázaly jejich vysokou úroveň, zároveň ale upozornily na nutnost koordinace činnosti a zvýšení vzájemné informovanosti. Konstatována byla také potřeba změn v oblasti legislativních podmínek. Ty totiž v řadě případů brání rozvinutí možností práce a vzájemné spolupráce na poli péče o lidovou kulturu.

Příspěvky z 18. strážnického sympozia budou v tištěné podobě k dispozici na konci kalendářního roku, kdy ÚLK pravidelně vydává sborníky ze svých konferencí.

Lucie Uhlíková

MÁLO ZNÁMÉ MUZEUM LIDOVÉ KULTURY V SUDETECH

Počtem staveb zatím nevelké muzeum v přírodě se rozkládá na strmé

stráni západního okraje Stolových hor ve vesnici Pstrážna v cípku Kladska, vklíněném mezi dnešními polskými a českými hranicemi a nesoucím příznačné historické pojmenování České Zákoutí. Horská lokalita Pstrážna administrativně náleží k nedalekému podhorskému lázeňskému městu Kudowa Zdrój. Původně se jmenovala Pstružný a kolem roku 1461 ji založili husité. České obyvatelstvo reformního náboženského vyznání, živící se převážně tkalcovstvím, zde žilo až do konce 2. světové války, po ní byli čeští osadníci nahrazeni polskými. I nyní tu však lze potkat starousedlíky, kteří si rádi promluví česky. Spádovost tohoto území do Čech naznačuje ještě dnes v terénu patrná a v mapách vyznačená zpevněná cesta do Hronova.

Roku 1984 bylo v Pstrážně založeno Muzeum lidové kultury v Sudetech jako pobočka Regionálního muzea ve Walbrzychu a v následujícím roce se začalo budovat. Zakladatel tohoto muzea v přírodě, dr. Euzebiusz Gil, je jeho ředitelem dodnes. Podle jeho projektu zde má po dobudování stát celkem 17 objektů obytných, hospodářských a sakrálních, reprezentujících lidové stavitelství zdejší horské oblasti. Konstrukčně se jedná o stavby roubené, bedněné, zděné i kombinované. Doposud bylo dokončeno 8 objektů.

Jedinou stavbou zachovanou in situ je cihelný dům s kamennou kovárnou. V roce 1856 jej postavil J. Jansa, jak lze vyčíst z klenáku nad vchodem do síně. Rodina Jansů dům vlastnila a kovárnou provozovala - nejprve jako doplňkové řemeslo, později jako hlavní zdroj obživy - až do konce 2. světové války, kdy se poslední majitel Jindřich Jansa vystěhoval do Kolína nad Rýnem. V kovárně je umístěna stálá výstava regionálního kovářství a zámečnictví ze 17. až 19. století.

Vstupnímu prostoru muzea dominuje kromě zmíněné kovářny zájezdní hostinec přenesený z lokality zvané Szalejowo Dolne. Upoutá roubeným

patrem s pavlačí, nesenou dřevěnými sloupy, a s dochovaným polychromovaným záklopovým stropem z počátku 19. století. Z lázni Kudowa Zdrój byl do muzea přenesen trojřadý roubený dům chlívového typu z přelomu 18. a 19. století. Obec Nowá Łomnice přispěla roubeným chalupnickým obydlím č. p. 29 z první poloviny 19. století s funkční pecí, v níž se při zvláštních příležitostech peče chléb. Všechny objekty jsou zařízeny nábytkem, vybavením domácnosti a hospodářským nářadím z 19. a z počátku 20. století. Roubená příčně průjezdná stodola na kamenné podezdívce, přenesená z lázeňského města Kudowa Zdrój, seznamuje návštěvníky s různými vývojovými typy mlátiček. Iluzi reálné vesnice navozují drobné stavby jako bedněná zvonnice z Gołaczowa, kopie zděných trojbokých božích muk z Barda Sl., dřevěný reliéf sv. Floriána na sloupu, datovaný rokem 1859, a na pasece umístěný figurální úl v podobě sedícího horala, který v roce 1974 vyřezal horník Józef Wronka z lokality pojmenované Sczawno Zdrój.

Všechny stavby jsou volně přístupné a v každé z nich jsou zájemcům na volně položených informačních listech dostupné údaje o historii stavby i o vystavených předmětech. Zdrojem základních faktů z historie obce i muzea je tištěný Informator z pera ředitele muzea E. Gila, doplněný barevnými fotografiemi, kresbami a schematickou mapkou, ukazující cestu do muzea. Pomineme-li okouzující přírodní scenérii, stojí v horách zapadlé muzeum za návštěvu již proto, že je v něm prezentována kultura na pomezí etnika českého, německého a polského. Otevřeno je od 1. 5. do 31. 10., tel. 748 662843, webové stránky: www.muzeum.walbrzych.com.pl/mp/straz/pstr.htm.

Jitka Matuszková

VALNÉ SHROMÁŽDĚNÍ NÁRODOPISNÉ SPOLEČNOSTI 2002

V lázních Sedmihorky u Turnova se ve dnech 17. - 18. září 2002 konalo valné shromáždění Národopisné společnosti a bylo spojeno s konferencí, věnovanou 70. výročí úmrtí Čeňka Zíbrta, kulturního historika a národopisce, který formoval obor zejména jako jeden ze zakladatelů a redaktorů Českého lidu. Jednání se účastnilo na padesát národopisců z akademických pracovišť, muzejní sféry i mnozí členové společnosti, kteří jsou mimo aktivní službu; za slovenské kolegy jednání pozdravila Hana Hložková z Ústavu etnologie Slovenské akademie věd z Bratislavy, za Radu vědeckých společností Ivo Hána. Předsedkyně NS Jiřina Veselská seznámila přítomné s činností hlavního výboru za uplynulé volební období, kdy se podařilo konsolidovat členskou základnu a rozvinout další činnost na poli vydavatelském (Národopisný věstník, Zpravodaje NS), výzkumném (se zapojením studentů etnologie), dopisovatelské sítě ad. Tajnou volbou byl zvolen nový devítičlenný hlavní výbor a členové společnosti odsouhlasili i nový název - Česká národopisná společnost. V návrhu usnesení se ukládá novému výboru pokusit se aktivovat činnost komisí, které v rámci společnosti působí.

Zíbrtovská konference přinesla řadu nových poznatků zasazením národopisného i historického díla této osobnosti do širších společenských souvislostí i detailním pohledem na některé jeho málo známe aktivity. Referáty budou otištěny v letošním Národopisném věstníku, proto se jim podrobněji nevěnujeme.

K příjemné a přátelské atmosféře během celého jednání přispěla jistě návštěva Dlaskova statku a turnovského muzea, jež v čele se svou ředitelkou Vladimírou Jakoubčovou neslo podstatný díl organizační odpovědnosti za zdar celé akce. Všichni členové společnosti

vyslovili absolutorium J. Veselské, která společnost po dvě volební období vedla a která svým agilním přístupem a neutuchající pílí vytvořila novému výboru snadnější startovací pozici, než kterou měla ona sama.

Miroslav Válka

TĚŠÍNSKO 3 a 4. Uspořádali Jaroslav Štika (3-4) a Ivo Stolařík (3). Šenov u Ostravy: Tilia 2001, 240 stran, 155 čb. vyobraz., příloha 26 barev. foto; 368 stran, 82 čb. vyobraz., příloha 71 barev. foto, polské, anglické a německé resumé.

Po prvních dvou svazcích, jimž jsme už v Národopisné revui věnovali pozornost (2001, s. 65-67), objevil se třetí díl obsahující kapitoly o rodině a obci (O. Skalníková), obyčejích (J. Tomeš) a lidovém léčitelství (P. Kulendík a V. Vrllová) a čtvrtý díl věnovaný lidové písni a hudbě (J. Gelnar a O. Sirovátka), lidovému tanci (Z. Jelínková), prozaické ústní slovesnosti (A. Satke a G. Sokolová) a lidovému výtvarnému umění (Z. Vachová).

Poměrně stručná, nicméně obsažná stať o rodinném a společenském životě se opírá o autorčiny zkušenosti z terénních výzkumů v hornických a průmyslových oblastech, mj. na Ostravsku, i z badatelské práce v ostravských a opavských archívech, z nichž ukázky v originále nebo v přepisu cituje. Kapitola o obyčejích, ale i obřadech, k nimž se pojí velká část obyčejů, zvláště rodinných, navazuje na předchozí publikované práce a je dokladem dobré orientace v této tematice, jak tomu navesvědčuje i značně přebujelý a tím také trochu nefunkční poznámkový aparát: 520 poznámek na 130 stran textu proloženého však 119 vyobrazeními a četnými notovými ukázkami. I přes nenáročnou poetiku lze označit stručné pojednání o lidovém léčitelství za přínos k naší skrovné produkci prací o této

tematice. Kapitola o lidovém umění zůstala omezena na výklady o malbě na skle a plastice, ač právě tato odvětví tvorby lze stěží označovat za lidová, když právě ona jsou charakteristickými příklady umění v pravém slova smyslu zlidovělého. Notorické zaměňování těchto dvou základních pojmů vede i přes dlouholeté a vytrvalé úsilí o jejich rozlišování k setrvalým nedorozuměním; rovněž novodobá produkce amatérských a naivních řezb nespádá ani přesto, že je z větší části dílem příslušníků lidových vrstev, pod pojem lidového umění, nýbrž do kategorie tvorby amatérské či naivní. S podivem zjišťuji, že autorka opomenula citace některých prací věnovaných tradičnímu i novodobému řezbářství a malířství, jako například katalogy sbírek lidové plastiky a obrazů na skle ve Vlastivědném ústavu ve Frydku-Místku od J. Veselské, která dokonce sestavila obrazový doprovod k její kapitole. Užitečné jsou také přílohy 4. dílu obsahující soupisy archivních záznamů hudebního folkloru v ostravské rozhlasové stanici, popis zbojnického tance, slovníček nářečních výrazů a synoptickou tabulku vývoje malby na skle, jakož i polské, anglické a německé souhrny.

Na několika místech monografie Těšínska se objevuje zbojnická tematika a je na ni kladen větší důraz, než si vskutku zaslouží. Vyzdvádá se přínos Aloise Sivka, který se koncem padesátých let obíral ondrášovskou tradicí ve Slezsku a napáchal tím víc škody, než užítu. Záhy jsem zpochybnul úroveň jeho nakládání s prameny a literaturou, jakož i závěry, k nimž dospěl (R.J.: *Dvě zbojnické bagately*. Český lid 52, 1965, s.1-13). Znovu jsem se pokusil nabourat tento svůdný mýtus rozbořen vyobrazení vydávaných za doklady beskydského zbojnictví (*Ikonoografie moravskoslezského zbojníka*. Národopisné aktuality 26, 1989, 239-247), na jehož loupeživý charakter poukázal ve znamenité studii historik Milan

Šmerda (*K otázce zbojnictví jako formy třídního boje*. Sborník prací filosofické fakulty brněnské university 10, 1961, C 8, s. 313-332).

Většina kapitol je zpracována na standardní úrovni současných krajo- vých monografií, podávají barvitý obraz o příslušném odvětví lidové kultury, a to spíše popisným, než analytickým způsobem s příležitostnými odkazy k jinonárodním paralelám, což je z hlediska širšího čtenářského okruhu vítanější a většinou i potřebnější; za tímto účelem ostatně idea monografií ustáleného typu a struktury vznikla a po celé 20. století se tak naplňovala.

Fotografie provázející texty přesvědčivě dokumentují časný a pronikavý vliv městské módy a etnograficky indiferentních faktorů v ženském, hlavně však v mužském svátečním i pracovním odívání. Je zřejmé, že také rodinné i společenské slavnosti, byť provázeny archaickými praktikami, se na větší části Těšínska odbývají už více než sto let v poměstěných oděvech. Tradiční mužský a částečně také ženský kroj se v monografii prezentuje skoro převážně jako rekonstruovaný souborový nebo divadelní kostým. Nadto je většina záběrů pořízena při souborových vystoupeních na podíích folklorních festivalů a slavností. Pokud se spíše výjimečně prezentují krojovaní lidé v přirozeném prostředí, jde o zjevnou stylizaci: například tančícího páru na horské louce použitý jako frontispice čtvrtého dílu působí naprosto nevhodně, stejně tak jako fotografie č. 10 ze salaše na Kozubové, č. 63 z vendryňského pastviště aj.; když je známo jméno časově zařaditelného autora, bylo snad lze aspoň přibližně určit dobu vzniku. Jde o autentický nebo aranžovaný výjev? U mnoha fotografií tohoto dílu postrádáme aspoň přibližné datování, např. u zmíněných archaizujících snímků č. 10 a 63, podobně č. 44, kde je bylo možno doplnit podle snímku téže osoby na snímku č. 48. - Velmi nízká je fotografická

i technická úroveň celé barevné přílohy ke kapitole o lidovém tanci. - Škoda, že mezi všedními amatérskými záběry nezařadily výraznější znamenité fotografie hrčavských typů od K. O. Hrubého, jejichž negativy jsou nepochybně uchovány v pozůstatosti v Moravském zemském muzeu v Brně.

Většina fotograficky zdokumentovaných aktivit souborů a jednotlivců spadá do sféry folklorismu, což přirozeně oslabuje míru jejich autenticity. I leckteré z projevů lidové hudební a taneční kultury se už ocitají na rozhraní mezi přezíraví tradici a její revitalizací. Je tedy s podivem, že v této souvislosti není citována příručka *Od folkloru k folklorismu. Slovník folklorního hnutí na Moravě a ve Slezsku* (Strážnice 1997) přinášející množství podrobných informací o hlavních aktérech, ať už jednotlivcích nebo ansámblech, popřípadě o národopiscích, kteří k rozvoji folklorního hnutí v uplynulém století vydatně přispívali.

V textu, v popisech vyobrazení, ale hlavně v poznámkách narážíme na poměrně četné mezery a chyby, bohužel hlavně v citacích polských prací. Nelze je vypočítávat všechny, uvedeme jen nejčastější a nejkřiklavější, například chybně psaná znaménka v polštině (s. 265, pozn. 2, s. 266, pozn. 13, s. 306, pozn. 91 aj.), název sborníku zkomolený vynecháním podstatného jména ... *folkloru muzycznego* .. (s. 269, pozn. 107), zdeformovaná citace práce B. Hoffa, která má znít *Lud Cieszyński, jego właściwości i siedziby* (pozn. 66), tamtéž chybné psaní na Śląsku místo *Śląsku*, *Folklor taneczny* místo *tameczny* (s. 280, pozn. 61, s. 283, pozn. 93), J. Liegęza místo *Lięgęza* (s. 265, pozn. 5), Chybinski místo *Chybiński* (s. 280-281, pozn. 66 a 77), za elementární chybu lze označit citaci jednoho ze stěžejních děl evropského národopisu jako *Handwörterbuch der deutschen Aberglauben* místo *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens* (s. 295, pozn.

285 a 288), a tamtéž neúplnou citaci základního díla *Motif-Index of Folk Literature*. K chybě došlo také v křestním jméně autora práce o pasteveckých hrách v Karpatech: místo G. má být *B/runo/ Schier* (díl III, s. 215, pozn. 515). Opravit je třeba i název publikace *Śląska rzeźba ludowa w drzewie w świetle zbiorów Muzeum Śląskiego w Katowicach*. Chyba je u obr. 49 ve jméně J. Jeżowicze, které je správně psáno až u obr. 64. V osobním rejstříku postrádáme odkazy k autorům citovaným jmenovitě v poznámkách (E. Hoffmann-Krayer, H. Bächtold-Stäubli, J. S. Bystron, S. Jarecki aj.), ač jde namnoze o významné osobnosti.

Protože monografie Těšínska vychází na pokračování a uzavře ji - doufejme - poslední svazek, bylo by právě v něm namístě rozmanité nedostatky a chyby prověřat, popřípadě napravit.

Richard Jeřábek

JANA ČECHUROVÁ: ČESKÁ POLITICKÁ PRAVICE. Praha: Nakladatelství Lidových novin 1999, 123 stran.

Strany na pravé části politického spektra se vyznačují důrazem na co nejmenší zásahy státu do hospodářské a sociální oblasti a požadavkem odpovědnosti každého člověka za vlastní osud. Knížka mladé pražské historičky Jany Čechurové - Šetřilové se pokouší o stručný a přehledný nástin české pravice v období první Československé republiky, pro niž je v tomto období typický ještě jeden znak - vyzdvihování nacionálního citění.

Autorka se ve svém výkladu zaměřila především na hlavní pravicovou sílu - Československou národní demokracii a úlohu strany při formování nového státu. Její čelní představitelé se hráli v prvním období roli přímo klíčovou - předseda Karel Kramář byl prvním premiérem a místopředseda Alois

Rašín se ve funkci ministra financí zasloužil o přechod od rakouské koruny k československé. Přestože volební výsledky strany nepřesáhly nikdy 6%, byla většinou zastoupena ve vládě. V polovině třicátých let vytvořila spolu s dalšími seskupeními Národní sjednocení. Čechurová se také věnuje názorovým proudům uvnitř národní demokracie, podává podrobný přehled organizační struktury strany a jejího tisku. V kapitole nazvané Česká pravice zdola se dovidáme o činnosti jindřichohradecké pobočky strany.

Další výraznější pravicové seskupení v meziválečné ČSR neexistovalo, pouze křídla strany agrární a lidové. Tyto frakce se stavěly především proti pozemkové reformě - agráři z pozice velkostatkářů a lidovci kvůli katolické církvi. Krajní pravici představovalo fašistické hnutí, které se u nás postupně formovalo od Mussoliniho puče ro-

ku 1922. Jeho zastánci se rekrutovali z různých stran a názorových proudů, jeho rozvoji napomáhala nejprve hlavně nepřehlednost vnitřní politiky, později hospodářské problémy a zhoršující se mezinárodní situace. Na závěr své práce J. Čechurová vysvětluje, proč v levicově zaměřeném Československu našly své uplatnění i pravicové strany. Jedním z důvodů bylo i to, že v „Masarykově republice byly někdy až okázale akcentovány prezidentovy filozofické, náboženské a politické zásady. Ne všichni se však s nimi byli ochotni ztotožnit.“

V národně demokratické straně vykrystalizovaly v průběhu 20. let dva odlišné názorové proudy: první z nich - Demokratický střed - měl blízko k mnohým idejím prezidenta Masaryka. Druhý - Mladá generace - se seskupil kolem periodika Národní myšlenka a na jeho stránkách se snažil rozněcovat vlastenecké citění a poukazovat na prohršky proti němu. Vedle toho bylo pro Mladou generaci typické silácké požadování pořádku a to ji přibližovalo fašistům. Významným představitelem nacionalistického křídla ve straně byl i básník Viktor Dyk, který své postoje důsledně zastával už před válkou. Jako poslanec patřil při projednávání československé ústavy k nejvášnivějším bojovníkům za národní charakter státu. Národní demokracie si tehdy za pomoci ulice vymohla alespoň kompromisní řešení v otázce uzákonění státního jazyka. Okřídleným se stalo její heslo „Němci do vlády, my do revoluce“.

Nebývá zvykem psát na stránkách etnologického tisku o takových knihách, jakou je Česká politická pravice. Jestliže byla v tomto případě učiněna výjimka, pak to bylo právě proto, že si náš obor stále více všímá i nacionalismu, fašismu či xenofobie. Tyto jevy je třeba sledovat nejen z pohledu současnosti, ale hledat také její kořeny. Jsem přesvědčena, že práce J. Čechurové k tomu může přispět.

Andrea Zobačová

Viktor Dyk (kresba H. Boettingera).

KARIN RIBENIS: EESTI RAHVALUULE BIBLIOGRAAFIA (1993-2000). Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, Folkloristika- osakond 2002, 612 s.

Titul, o níž máme v úmyslu zpravit čtenáře, je nám v jednom z ugrofinských jazyků severovýchodní Evropy jen stěží srozumitelný: jde o dílo vydané oddělením folkloristiky Estonského literárního muzea, jenže pod pojmem folkloru se v něm skrývá mnohem širší zájmové pole zahrnující mimo jiné lidové vědění, kosmické, astrální a solární představy, lidový kalendář, léčitelství, obchodování, lidovou mytologii, demagogii, náboženský synkretismus, magické praktiky, obřady, obyčeje apod., ale také vztah folklorních druhů k výtvorným projevům, zejména k ikonografii, ornamentice, zdobnosti, symbolice aj., a do rozsáhlé biografické části jsou pojaty též četné práce některých významných estonských, popř. severovýchodních autorů o rozmanitých odvětvích lidové kultury, a to nejen z domácího, ale také z mimoevropského prostředí. Bibliografie navazuje na předchozí retrospektivní svazek za léta 1918-1992 (Tallin, Eesti Keele Instituut, 1997, 612 stran) od téže autorky a obsahuje 4500 záznamů přehledně utříděných do ucelených oddílů; naprostá většina záznamů byla pořízena přímo z předloh, převážně z fondů Národní knihovny Estonska, knihovny univerzity v Tartu, archivní knihovny Estonského literárního muzea a Akademické knihovny Estonska, jen zcela výjimečně se vyskytují záznamy z druhé ruky opatřené hvězdičkou. Rychlou orientaci v rozsáhlém soupisu umožňuje obšírný aparát - seznamy autorů, osob, sestavovatelů a editorů, zemí a jejich obyvatelstva, toponymů, věcný rejstřík, anglicko-estonský a rusko-estonský oborový slovníček, seznam sborníků a periodik; tato část tvoří čtvrtinu rozsahu knihy a poskytuje základní informace též v angličtině a ruštině. Třídění je podřízeno tematickým zřetelům, takže obsahově příbuzné údaje

jsou semknuty do ústrojných a přehledných celků a vnitřně pak uspořádány podle abecedního pořadí autorů.

Za pozornost stojí technika bibliografického záznamu, která spočívá v maximálních možnostech popisu: kromě obligatorních údajů obsahuje cizojazyčný název práce podle anglického, ruského aj. resumé, v mnoha případech je připojeno i mezinárodní standardní číslo (ISSN, ISBN), sloužící k bezchybné identifikaci citované práce. Obdiv zasluhuje neobyklá míra korektnosti citací v mnoha cizích jazycích a vzorná typografie.

V posledních desetiletích jsme mohli mít k dispozici jen dílčí, časově omezené bibliografie estonského národopisu (např. *Eesti nõnkogude etnograafia bibliograafia 1967-1970*. Sestavila Ellen Karn. Tallin 1974; *Bibliografija estonskoj sovetsoj etnografii 1971-1975*. Tallin 1977), popřípadě ještě soupisy prací estonských emigrantů, z nichž někteří vyvíjeli obdivuhodnou vědeckou aktivitu (Helmut Hagar: *A Bibliography of Works published by Estonian Ethnologists in Exile 1945-1965*. Stockholm 1965; Aino Rank: *Ethnology 1945-1975*. Stockholm 1975), o níž jsme se dovídali prostřednictvím recenzí v německém a rakouském odborném tisku. O to větším překvapením je tedy systematická domácí bibliografie zpracovaná na mimořádně vysoké profesionální úrovni, která posunuje laťku do výšin stěží dosažitelných i v zemích s mnohem starší a zformovanější badatelskou tradicí. Radí se k nejrozsáhlejší a nejvyšší národní soupisům národopisné produkce v celosvětovém měřítku.

Richard Jeřábek

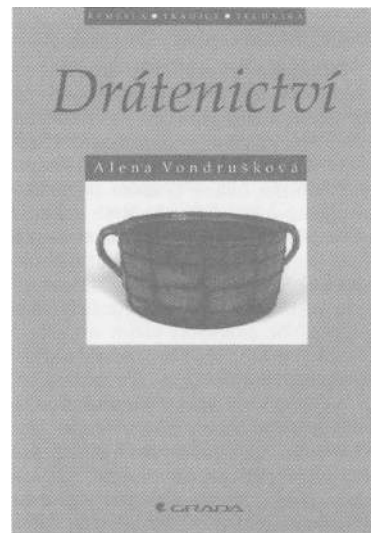
ALENA VONDRUŠKOVÁ: DRÁTENICTVÍ. Edice: Řemesla - Tradice - Technika. Praha: Grada Publishing 2002, 104 stran, 8 stran bar. příloh.

Současné procesy globalizace, provázené světovou komunikační explozí,

vyvolaly v život nový zájem o projevy tradičních kultur, které jsou zatlačovány soudobými kulturními produkty, jež se často jeví jako průmyslové výrobky s omezenou trvanlivostí. Tento zájem dokládá i důležitý dokument UNESCO z roku 1989, nesoucí název Doporučení k ochraně tradiční kultury a folkloru.

Česká republika reagovala na tento dokument podporou několika projektů, věnovaných lidovým řemeslům. V současné době obohacuje vydávané dokumentace tradičních lidových technologií i nakladatelství Grada Publishing a.s. založením ediční řady Řemesla - Tradice - Technika. Prvním svazkem této edice je *Drátenictví* od známé badatelky v oboru lidových řemesel Aleny Vondruškové.

Ta již v úvodu konstatuje, že i přes všechny pesimistické prognózy v lidech stále zůstává touha po tvůrčí práci, a jednou ze znovu oživaných ruko-dělných technologií jsou práce z drátu. Je to dobře tvarovatelný materiál pro řemeslné i umělecké zpracování nejrůznějších předmětů. Autorka stručně popisuje historii drátenictví od pravěku

do novověku (s. 9-45), a poté sleduje počátky drátenictví, které se rozšířilo v 19. století na severozápadním Slovensku. Všimá si způsobu života dráteníků, sleduje doklady o jejich cestách po Evropě až po postupný zánik tohoto lidového řemesla v první polovině 20. století, a jeho novodobou obnovu.

Zájem o zhotovování drátěných předmětů vzrostl zejména v devadesátých letech minulého století i v Čechách, kde bylo v roce 1999 zaregistrováno i občanské sdružení Cech česko-moravských dráteníků. Autorka pak v další části knížky popisuje druhy výrobků z drátu, používané nářadí a materiál, techniku drátování, a závěrem přináší výkladový slovníček se seznamem vybrané literatury.

Zdařilá publikace, doprovázená černobílými i barevnými fotografiemi a velkým počtem technických výkresů, nepochybně zaujme nejenom zájemce o techniku drátování a hotovení předmětů z drátu, ale i široký okruh zájemců o rukodělnou výrobu a lidová řemesla.

Josef Jančář

PETER SALNER: (MŮJ) ŽIDOVSKÝ HUMOR. (ŽIDOVSKÝ VTIP AKO FAKTOR IDENTITY.) Bratislava: ZING-PRINT 2002, 152 stran.

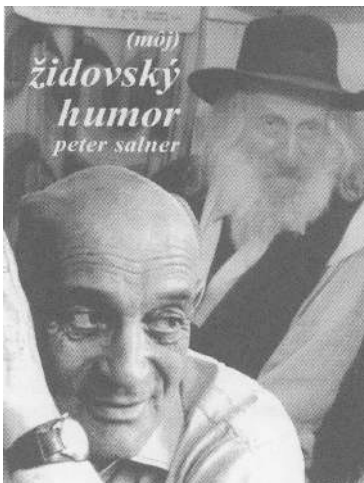
Autor, jak známo, podle vlastních slov nepatří k těm vědeckým pracovníkům, kteří mají smysl pro humor, ale zato dovede svůj názor interpretovat typickými glosami nebo otázkami, na něž by si měl poučený gój umět sám odpovědět... Což obratně dokazuje ve své nejnovější práci.

V prvních kapitolkách probírá Peter Salner identitu židovského etnika a židovského vtíp (s. 11-24), vyhledává, cituje a částečně i komentuje (s. 25-36) pokusy o definici židovského vtípu (je to všeobecně to, „čomu gój nerozumie a každý Žid už pozná“, s.31),

sleduje tradici a identitu (s. 37-40) a problémy vnímání „Kto, kedy, komu, ako...“ (s. 41-46). Při výkladech nezapomíná, že vyšel jako etnograf a sociolog také z folkloristické školy (školy), zajímá ho znakovost židovského vtípu, jeho obsah a nezbytná specifičnost podání a příslušná reakce posluchače a ještě... a... Vyjdeme-li z obecné představy, že anekdota je krátké vyprávění s nečekaným závěrem, který zaútočí na bránici, pak za vtíp můžeme považovat např. glosu s podtextem, tvořenou třeba dialogem o dvou větech nebo tvrzením typu „Pane, prodám vám tak rychlého koně, že když ho zapáhnete o půlnocí ve Vídni, je ráno o šesti v Bratislavě!“ Překvapený kupec se věcně zeptá: „A co bych měl podle vás dělat o šesti ráno v Bratislavě?“ Takže ne anekdoty, i když jich řadu také najdeme, ale zejména vtípy převažují v židovském humoristickém repertoáru. Specifiku židovských vtípů tvoří kromě tematicky způsob interpretace, tj. mimiika, intonace, gestikulace. Židovský vtíp nemůže vyprávět řidič při jízdě, protože k nim zpravidla potřebuje obě ruce. Teprve zde mně došlo - a že mluvím v ich-formě, za to může sugestivní Sal-

nerův text - že židovský je přece i ten vtíp o Oděsanovi, nesoucím v každé ruce těžký kufřík. Na otázku „jak se dostaneme na náměstí?“ odpovídá „moment!“. Položí oba kufříky, rozpáhne široká ruce a říká: „A kak mně eto znat?“ Tento vtíp ovšem u Salnera není. Zato mu „sedí“ právě ty v mluvené formě a písemným záznamům „cosi chybí“. Dostáváme se tím do málo probádané oblasti „divadla jednoho herce“ ve folkloru, ať již se provozuje v rodině nebo v kavárně či při prostém posezení. Současně se autor zamýšlí nad vhodností příslušného vyprávěcího jazyka. Jidiš není obecně srozumitelný, němčina jen ve zvláštních případech a slovenština ve srovnání s češtinou údajně někdy méně výrazná. To se ovšem netýká této situace: Povídá Kohn Roubíčkovi: „Čím se teď živíš?“ „Ale,“ říká Roubíček, „dělám našemu zázračnému rabinovi cícra.“ „Jaká je to práce?“ „Když rabin dělá ty své zázraky, já stojím opodál a dělám obdivně: c...c...c“ (s. 63). Jenže: Jak to vypadá - bez ohledu na použitý jazyk - napsané a vytištěné, když zmizela ta správná intonace. Navíc někdo dělá „c...c...c“, jiný „ts...ts...ts“ nebo jinak - ale napište to! Další, vlastně podstatnou část knížky tvoří „dvorana slávy židovského vtípu“ (s. 47-70), tedy především recenze řady publikovaných sbírek našich a cizích, dále „Právo prvního vtípu“ (s. 71-90), tj. kdo-co-kde uveřejnil nejdříve, rozčlenil, vyčlenil a označil. Tady jsou už větší - jen texty, k nimž autor občas přidá marginální poznámku. Následují „Vtípy (z) hrůzy“ (s. 91-96) čili ten nejčernější židovský humor, pak řada aktuálních vtípů „Do Izraela (a tam)“ (s. 97-106) a konečně podstatná sbírky „Moje najmilšie“ (s. 107-136).

Sbírka obsahuje v již uvedené vyprávěcí formě žánry a žánrové celky, tj. vtípy, anekdoty, světsky a nábožensky orientované poučné epizody, komentáře, glosy, groteskní fámy, aktuální nebo aktualizované epizodky historického a politického obsahu, životní rady a od-

povědí na nejrůznější filozofické otázky a známé texty i jiné s poznámkami - někdy formou pomyslného Kínoauto-matu s variantami. Autorovo přiznání o židovském vtípku, který „vnímám v prvom rade ako adekvátnu reakciu na konkrétnu situáciu a nie ako folklórny zábavný prvok, ktoré sa prezentuje na objednávku“ (s. 115), je snad více než výmluvná. Tím, že uvádí texty zkratkou „např.“, dává najevo povědomí o existenci daleko většího množství vtípů a současně jako obratný tvůrce ví, že výběr (v tomto případě inteligentní) znamená pro čtenáře často víc, než prostý, i když tlustý sborník. Zkrátka, abych zopakoval kvintesenci židovských vtípů, „chytřému napověz...“.

Mezi antologiemi židovských vtípů vyniká Salnerova práce způsobem podání jak vtípů samotných, tak i prostředí jejich existence, charakteristikou zpětné vazby a odpovídajícím výběrem. Sleduje vtípy vlastním pohledem, vyplývající z prožitku. Výborný je výběr ilustrací a rodinných fotografií. Portrét samotného autora, pohodlně rozloženého v Mrtvém moři (zadní strana obalu) nakonec patrně znamená, že ten se, třeba jen vzhledem k vlastní dosavadní vědecké tvorbě, nepovažuje zrovna za potopitelného, ale ani - abych tak zdráv byl - nepovažuje za zničitelnou moudrou židovskou vtípnost a její produkty. Pochopil jsem to jako řadový gój správně?

Bohuslav Beneš

Z ČECH DO VÍDNĚ. ŽIVOTNÍ VZPOMÍNKY KOVÁŘE JOSEFA PŠENÍČKY/ VON BÖHMEN NACH WIEN. LEBENS-ERINNERUNGEN DES TSCHJECHISCHEN SCHMIDES JOSEF PŠENÍČKA. Do tisku připravil Gero Fischer. Doplněk: Brno 2001.

V několika posledních letech se s průnikem nových metodologických

postupů v rámci historické vědy stále více poukazuje na hodnotu subjektivních výpovědí autobiografické povahy, napomáhajících osvětlit poměry každodenního života jednotlivce či určité skupiny, jejich myšlenkový i hodnotový svět. Jsou to přitom především dokumenty vzešlé nikoli z rukou tvůrců velkých dějin, ale běžného člověka prožívajícího a tvořícího své vlastní malé osobní, rodinné či místní dějiny. Zatímco historie pod vlivem zvláště francouzských metod teprve prochází periodou jejich objevování, národopisné bádání tyto „ego-dokumenty“ úspěšně užívá již několik desetiletí, ostatně v letošním roce jubilující Čeněk Zíbrt tomu v mnohém díky skladbě svého Českého lidu napomohl.

V loňském roce rozhojnila jejich počty památné zápisy vídeňského kováře českého původu Josefa Pšeničky

Z *Čech do Vídně*, kterou ve spolupráci s brněnskými etnologickými pracovišti a rakouskou stranou vydalo brněnské nakladatelství Doplněk. Cesta rukopisu, psaného Josefem Pšeničkou koncem první poloviny 20. století, vedla přes jeho dědice a Institut pro sociální a hospodářské dějiny Vídeňské univerzity až k tamnímu slavistovi prof. Gero Fischerovi, který se zasloužil o jejich ediční zpracování i zpřístupnění do tištěné podoby. Specifickou stránku v tomto případě sehraje dvojjazyčnost rukopisu. Zápisky byly původně psány jen česky a až následně byly přeloženy jednou z Pšeničkových dcer do němčiny. Čtenáři se tak jeho prostřednictvím naskýtá možnost studia procesu jazykové integrace původně české rodiny s německým prostředím.

Vlastní text je možné rozdělit do třech větších bloků - životních period: dětství a rodinné poměry - vandrovní léta - život ve Vídni. Dětství prožil Pšenička v kraji kolem Roudnice a již zde odhaluje svízelnost a existenční nejistotu rodin na české vesnici poloviny 19. století. Pocity jsou přitom vnímány z pozice dítěte, kterému natolik utkvěly v paměti (stejně jako např. složité poměry společného bydlení či sváteční okamžiky poutě a posvícení), že je schopen si je barvitě vybavit i jako dospělý muž s odstupem několika desetiletí. Vzhledem k tomu, že zápisky vznikaly až na sklonku Pšeničkova života, je pochopitelné, že jeho vzpomínky jsou mnohdy spíše útržkovité a jistě ve své šíři nepostihují celý životaběh tohoto kováře. Jsou tím ale zároveň dokladem hierarchičnosti uspořádání životních okamžiků a jejich relativnost pro vlastního nositele, jemuž utkví v paměti mnohdy spíše drobnosti a z celkového pohledu i zbytečnosti. Přesto si je schopen na ně díky silné emocionální vazbě s nimi spjaté vzpomenout i s velkým časovým odstupem. Krásným dokladem je Pšeničkova vzpomínka na pobyt u jednoho mistra nedaleko Liberce, kde měli chleba vždy s máslem!

Realita učednického a vandrovního života nebyla nijak veselá, Pšenička se musel potýkat s mnohými nástrahami, probouzet se se sněhem na příkrývcu a bojovat s obtížnou zvěří v herbercích (mnohé zážitky jsou ne nepodobné těm, které ve svých vzpomínkách zaznamenal o něco dříve Východočech Alois Beer). Přesto i tato životní perioda je naplněna zajímavými okamžiky, ať již je to popis profesních tovaryšských zvyklostí, hierarchičností uspořádání obyvatel herberku, stejně jako popis cesty na voru. Že si český člověk vždy poradí, dokládá autorovo přiznání k dvojí simulaci nemoci, což jej nejdříve uchránilo od delšího nuceného pobytu u nepřijemného mistra, napodruhé od politického vypovězení z Vídně.

Zápisky vydávají přitom svědectví zamýšlené, jehož prostřednictvím pisatel chtěl vydat o sobě i světě kolem náležité svědectví. Dokládá to sám pisatel, osvětlující podnět, který ho k sepisování vedl. Obrátila se na něj dcera Anna, *...bych totiž sepsal nějaké úpomínky a údalosti z mého života a naší rodiny*. Vedle toho skrývá pro nás tento typ psaných dokumentů i svědectví skrytá, spíše jen bezděčně zmíněná, mající pro nás však stejnou hodnotu (ne-li ještě větší, např. jako doklad jeho vzdělanosti i poměrně dobrém přehledu o německé literatuře). Odhalí nám tak i roli, jakou hrálo v životě Josefa Pšeničky národní povědomí. Ač se aktivně účastnil českého spolkového života ve Vídni, ve chvíli, kdy vzniká Československá republika, jsou pro něj mnohem důležitější sociální důsledky rozpadu mocnářství. Vznik samostatného státu proto přijímá z pozice vídeňského Čecha spíše coby jakési svévolné odtřzení od Rakouska.

Má-li být recenzovaná publikace zhodnocena skutečně komplexně, je zapotřebí pozastavit se ještě nad vlastním editorským zpracováním. Při „mladosti“ takového textu se naskýtaly dvě alternativy - ponechání zcela v autentické podobě, nebo klasické

ediční zpracování, včetně potřebných zásahů, byť takový krok vždy vede k jisté míře setření autentičnosti textu a jeho zvláštností. Recenzovaná publikace bohužel zůstala v půli cesty mezi oběma variantami - a to je k její škodě. Příčina v tomto případě tkví v osobě editora, který, ač respektovaný slavista, nemá asi příliš zkušeností s edičním zpracováním českých textů. Jeho zásahy jsou mnohdy vedeny spíše z pozice rakouského čtenáře, zatímco pro Čecha nejsou téměř potřeba, a naopak tam, kde by byl ediční vstup nutný, zcela chybí. Přistoupil-li Gero Fischer k edičnímu zpracování, pak je nezbytné, aby sjednotil užívání interpunkce, velkých písmen, hláskosloví i tvarosloví atd. Rukopis je v originále psán novogotickou kurzívou, kde je zvykem odlišovat graficky podobná písmena „u“, „n“ a „i“ vlnovkou na „u“. Jeho následné přepisování v podobě „ů“, jak se s tím setkáváme v tomto textu, je tedy zcela nelogické. Jedná se o pomocnou ortografickou značku nemající s délkou samohlásky nic společného a do edičního přepisu nepatří. Naopak pozitivem je ponechání dialektismů v jejich původní podobě. V souhrnu jsou tedy bohužel ediční zásahy pro čtenáře spíše znesnadňující, což je úplný opak hlavního poslání všech editorských zpracování.

I přes tyto výtky, které spíše upozorňují, že i takovýto novodobý psaný pramen nelze při edičním zpracování podcenit a že vyžaduje stejnou péči jako jakýkoli jiný starý písemný materiál, zůstává edice Pšeničkových životních vzpomínek jedinečnou sondou do života řadového obyvatelstva českého venkova i průmyslového velkoměsta z perspektivy jednoho z nich. Věřme, že bude i v budoucnu přibývat zpřístupnění obdobných „lidských dokumentů“.

Daniel Drápala

NA BESEDĚ VE SLOVÁCKÉM KRÚŽKU. Výběr nejoblíbenějších písní a tanců Slováků krúžku v Praze (Praha: Eskira 2000, 381 stran, 400 písní a nápěvů).

V roce 1936 vydal brněnský Slováků krúžek první díl Slovákůkých písniček, který sestavil člen krúžku Jan Poláček. Vycházel přitom z toho, co se zpívalo na besedách krúžku, kde se tehdy setkávali zpěváci a tanečníci doslova z celého Slovácka, kteří na besedě přinášeli ze svého rodiště v té době mnohde ještě živou lidovou píseň, a zpěvník tvořil ve snaze, jak sám píše v předmluvě k prvnímu dílu, *zachovat písně dosud z převážné většiny vůbec nezaznamenané*. Sbirka se během let rozrostla do sedmi svazků, obsahujících několik tisíc písní a nápěvů, a stala se tak vlastně, vedle edicí Sušilových a Bartošových, na dlouhou dobu jedinou směrodatnou a autoritativní sbírkou slovákůkých písní, z níž čerpaly vznikající folklorní soubory. Zůstává v podstatě podnes nepřekonanou, byť, zejména po roce 1989, vyšlo nových a často velice precizních slovákůkých zpěvníků celá řada. Vždy však šlo pouze o díla zaměřená na užší slovákůké regiony, nikoli na Slovácko jako celek. Pravda, Poláčkova sbírka by k dokonalosti potřebovala nové a především nově redigované vydání, v němž by písně byly řazeny podle jednotlivých slovákůkých podoblastí a v rámci nich pak ještě podle žánrů, k tomu však zřejmé, vzhledem k obecnému nedostatku finančních prostředků pro takovéto účely, těžko kdy dojde.

Cestou J. Poláčka se po více než šedesáti letech rozhodl jít pražský Slováků krúžek, jehož dlouholetý člen a multiinstrumentalista Leo Neumann sestavil ze svých notových zápisů, které vytvářel při přípravě muziky krúžku na nejrůznější vystoupení, zpěvník *Na besedě ve Slovákůém krúžku s podtitulem Výběr nejoblíbenějších písní a tanců*

Slováckého krúžku v Praze (Praha 2000, vyšlo však až v roce 2001). Neumann ve svých zápisech vycházel z toho, jak jednotlivé písně slyšel v krúžku zpívat a hrát v posledním čtvrtstoletí. V předmluvě ke sbírce přitom tvrdí, že zpěv pražských krúžkařů má svůj osobitý charakter či jednotný styl, který si vůdčí skupina zpěváků v průběhu doby vypracovala, jenž však *dovoluje odlišovat písně i podle jejich původu*, s tím, že na vytvoření tohoto stylu mají hlavní podíl dvě největší krúžkařské osobnosti posledních desetiletí, totiž Kliment Navrátil, původem z Kyjova, a Jura Hudeček, původem z Velké nad Veličkou, kteří shodou okolností také formovali muziku jako primáši. Jako základ, z něhož tento krúžkový styl roste, označuje Neumann účtu k písni, která v krúžkovém projevu vždy stojí nad zpěvákem. Krúžkový zpěv charakterizuje jako emocionální, hluboce prožitý, vždy však bez náznaku sentimentu. Rytmizace melodie je v něm podřízena přirozenému spádu mluvené řeči, kterému odpovídají i uměřené používání rubata. Zpěv krúžkových zpěváků má podle Neumanna také své stálé tempo a výrazně rytmický charakter. Autorova předmluva ke sbírce a zejména k oddílu Písně je, obecně vzato, vysoce odbornou studií krúžkařského zpěvu i hry muziky, respektive stylu jednotlivých primášů - k oběma jmenovaným ve studii přistupuje i nejmladší a zároveň současný hlavní primáš Martin Sochor, původem Strážnicán.

Neumanovy zápisy jsou vlastně partiturami, v nichž sběratel uvádí notové vedení obligátu, tercu, basy, obvyklými značkami nad notovou osnovou pak dodává i harmonické konter, vyhýbá se však melodickým ozdobám primu, které by ovšem, vzhledem k působení více primášů (navíc z různých regionů), bylo i obtížné směřodatně zachytit. Nehledě na to, že, jak sám autor píše, nejsou melodické ozdoby v pražském krúžku ani příliš používané.

Zpěvník, představující čtyři sta písní, je svým způsobem velice účtyhodné dílo, je to však, jak hned na počátku Neumann upozorňuje, pouze menší část krúžkového repertoáru, a také jen asi polovina zápisů, které autor pořídil. Snažil se při tom do výběru zařadit i ty, které v poslední době z repertoáru nenávratně mizejí. Předkládaný zpěvník je tedy, jak ostatně zní i jeho druhý podtitul, zároveň *Příspěvek jedné z generací pražských krúžkařů svým následovníkům a milovanému Slovácku*.

Zpěvník rozdělil Neumann do několika částí, z nichž první a zřejmě nejzastadnější, čítající sto dvacet melodií, patří víceméně táhlým písním, zpívaným muži před muzikou (z této části ovšem autor vyděluje dvacítku „ženských“ písní). Sestavovatel přitom podotýká, že se na besedách krúžku zpívají při každé písni většinou pouze dvě až tři sloky, a protože se při své práci přidržoval živé krúžkařské tradice, více slok u jednotlivých písní ani nezaznamenával. To je ovšem, zejména u balad, které jsou v této části zpěvníku poměrně hojně zastoupeny, ke škodě věci. Navíc ve zmíněném přístupu ani není autor důsledný - tak např. v baladě *Janko sem já, Janko* (č. 36), zaznamenává všech devět slok, v jiných, např. *Můj koníčku ryzovaný* (č. 56) či *Pod Slavkovem, pod tú horú* (č. 71) uvádí pouze sloky dvě, ač obě jsou čtyřslokové a jádro děje je soustředěno právě v těch dvou nepublikovaných. Příklady takto zkrácených balad bychom v celém oddíle Písní před muzikou našli asi deset.

Nejrozsáhlejším oddílem jsou samozřejmě písně taneční, jež autor dělí podle jednotlivých typů. Před každým pododdílem pak uvádí, při jaké příležitosti se ten který točivý tanec v krúžku tančuje, jak (někdy i v jakém pořadí) se obvykle hrává a co při něm patří k dobrým „mravům“ a co naopak k prohřeškům. Tam, kde je to obvyklé, uvádí Neumann i dohrávky, zakončující taneční sérii. Samozřejmě nepřekvapí,

že nejvíce je ve zpěvníku zachyceno horňáckých sedláckých a kyjovských skočných, které se v pražském krúžku nejčastěji hrávají, co do četnosti pak za těmito tanci jen mírně zaostávají verbušky a čardáše a dále danaje, vrtně a hošíje. Ostatní regionální typy točivých párových tanců jsou ve sbírce zastoupeny marginálně, a zatímco výše zmíněné nápěvy k tancům jsou uvedeny pouze výběrově, u bílovských (4), boršických (4), hrozenských (5), hluckých (6), korytňanských (9), straňanských (8) a vnorovských (3) je zřejmě zaznamenán víceméně kompletní krúžkový repertoár. Jak ale autor poznamenává, malá četnost těchto regionálních tanečních variant je dána i tím, že v krúžku v současnosti nejsou *věrohodní nositelé a energičtí propagátoři* těchto tanců z té které oblasti.

Kromě písní k točivým tancům uvádí Neumann ve sbírce i několik nápěvů ke straňanskému masopustnímu obchůzkovému tanci pod šable, a co lze skutečně výrazně ocenit, nevyhnul se ani polkám a valčíkům s jejich variantami (třasáky, vyhazovaný), které obvykle zpěvníky vynechávají. V posledním oddíle zaznamenává také různé taneční hry (např. Holúbek, Kdo má ženu, Trefu, Hojačky), pochod Bánovce a Trnavu.

Neumannův zpěvník přináší v některých případech verze písní v dílčích detailech se lišících od běžně zpívaných variant - např. jiné je frázování střední části písně č. 5 *Až já smutný půjdu*, jak melodických či rytmických, slovních odlišností od jinde zpívaných či zaznamenaných písní obsahuje zpěvník ještě mnohem více, to je však samozřejmě výsledkem pěveckého stylu a přístupu pražského Slováckého krúžku i specifického života a vývoje písně v různém prostředí. Neumann ovšem nevztahuje na denní světlo nějaké dávno zapomenuté nápěvy. To nebyl jeho cíl. Tím bylo zachytit repertoár (resp. jeho část) pražského Slováckého krúžku poslední tře-

tiny 20. století. A to činí s neobyčejnou minuciózností a seriózností. A nejen to. Díky mnoha komentářům, vysvětlivkám a zasvěceným rozborům hudebních či pěveckých zvyklostí krúžku také velice plasticky a barvitě přibližuje (a tak vlastně budoucím generacím „zvěčňuje“) běžné dění krúžkového života a stává se tak vlastně i dobovým dokumentem, podávajícím obraz o stavu nejstaršího folklorního sdružení v České republice.

Václav Štěpánek

CD VLACHICKA DJILA. NEJSTARŠÍ NAHRÁVKY PÍSNÍ OLAŠSKÝCH ROMŮ Z ČESKÉ A SLOVENSKÉ REPUBLIKY. Praha: Academia 2001.

Za půlstoletí své badatelské práce nashromáždila mezi usedlými i olašskými Romy naše přední romistka Eva Davidová více než tisíc záznamů různých folklorních projevů. Zásadou vydavatelství Akademie věd České republiky a Phonogrammarchivu Rakouské akademie věd ve Vídni se k nám dostává v podobě CD nazvaném *Vlachicka Djila* sice nepatrný, zato po žánrově stránce dostatečně informativní vzorek hudebního folkloru olašských Romů.

Uvedené zvukové nahrávky v počtu 24 byly pořízeny v letech 1959-1962 na třech místech - v Ostravě, v Hlučíně a ve východoslovenských Kendicích (okr. Prešov), a to u osmi informantů (pěti žen a tří mužů), jejichž data narození vykazují poměrně velké časové rozpětí (1898-1942). Kompaktní disk zpřístupňující dokumentaci uloženou jako „Sammlung Davidova“ ve výše uvedeném archivu by se jen stěží obešel bez obsažnějšího doprovodného textu. Graficky ho doplňují dobové fotografie některých informantů tak, jak je zachytila v době svých terénních výzkumů právě Eva Davidová. Teoretického úvodu textové části, jehož německou mutaci pořídil Milan Pospíšil, se kromě sběratelky ujala i etnomuzikoložka Zuzana Jurková. Druhou část pak představují kromě romských písňových textů a jejich překladů do češtiny (Margita Lakatošová) a němčiny (Christiane Fennesz-Juhász a Mozes Heinschink) přepisy melodické složky uvedených záznamů, doplněné odkazy na další nahrávky romského folkloru (*Gypsy Folk Songs from Hungary*, ed. R. Víg., LP, Hungary 1976; *Püspökladányi Cigány Népdalok*, ed. K. Kovalcsik, MC, Budapest 1993; *Romane gila*, ed. E. Davidová a J. Gelnar, LP, Praha 1974) či sbírky romských písní (M. Hübschmannová - M. Jelínková: *Cikánské písně*. B.m., b.d.).

V úvodní studii Jurková poukazuje na itinerantní charakter života olašských Romů, který v době Rakouska-Uherska, ale i později po jeho rozpadu, po němž ještě nedošlo k tak prudkému uvolnění vazeb uvnitř romské komunity, zapříčinil poměrně neměnnou repertoárovou skladbu. Autorka vyslovuje domněnku, že nejstarší repertoárová vrstva bude zřejmě pocházet z období před rokem 1918. V poměrně žánrově různorodosti a interpretační pestrosti olašského folkloru se snaží posluchače orientovat pomocí klasifikace, v níž rozeznává tři skupiny. Ty podle ní představují i jednotlivé historické vrstvy.

Jako první Jurková uvádí zpěvy psalmodického typu, tvořené pouze několikátónovou, leč bohatě zdobenou melodickou frází. Poukazuje na jejich blízkost s písněmi dvoufrázovými (např. nářek nad zemřelým), jejichž melodická kostra je složitější, což pak interpreta omezuje v bohatší improvizaci. Zde je zřejmě obtížné stanovit dělítko, jež by tyto dvoufrázové písně odlišilo od druhé skupiny „pomalých písní“, zjevně nejrozsáhlejšího a v povědomí běžného posluchače také nejznámějšího žánru romského hudebního folkloru. Pomalá píseň však není vymezena pouze pomalým tempem, ale také descendentní melodikou a kadencí charakteristickou pro každou z obvykle se vyskytujících čtyř frází, které odpovídají strofickému textu. Třetí skupinu tvoří taneční písně a popěvky s jednoduchou melodií, výraznou rytmikou a vokální improvizací, probíhající zpravidla v nejvyšším hlase. Příznačné je dále sudé metrum, jakoz i bohatý rytmický doprovod, snažící se imitovat hudební nástroje, v němž je - a to zpravidla na lehkých dobách - v několika pásmech využito různých hrdelních zvuků, tleskání či lusknání na prsty. Autorka také neopomenula zdůraznit aspekt interpretační, a sice zvláštní, od majority odlišný způsob přednesu, který romskému folkloru dodává „nezaměnitelné zdání stylové jednotlosti“.

Nápěvy se autorka snažila zapsat v původní poloze, upozorňuje však na nejednotnost v použité transkripci, způsobenou odlišnými písňovými typy. Hovoří tedy spíše o snaze postihnout „hudební koncept“, jenž u písní psalmodického typu představuje zachycení hudebního jádra, u písní pomalých zápis základní melodické kostry, u tanečních melodií pak základní, v mnoha variacích neustále obměňovanou melodii.

Šedesátiminutový výběr může pouze navodit základní představu o bohatství hudebního folkloru olašských Romů. Asi těžko uspokojí romanticky orientovaného posluchače, podléhající-

ho iluzionismu „učesaných“ nahrávek, zato vzbudí zvědavost badatelů a zájemců z řad širšího publika, kteří budou uvedené nahrávky chápat jako zajímavou dokumentaci, dobově podmíněnou jak způsobem interpretace, tak i technickými možnostmi badatele.

Marta Ulrychová

TEAGRASS - „VEČÍREK“

Kompaktní disk vyšel na impuls vydavatelství INDIES RECORDS jako živá nahrávka z koncertů ve Staré Pekárně v Brně ve dnech 13. a 14. dubna 2002. Jeho realizátorem je Jiří Plocek - muzikant, hudební teoretik, producent. Skupina Teagrass - tedy hudba k čaji - je ve výrazu odpočinková, v provedení vysoce profesionální i když její členové se nevidí příliš často a bohužel čím dál vzácněji. Jsou roztroušeni od Prahy po Bratislavu a sjíždějí se na zavolání, když nazrál čas. Teagrass hraje v různých seskupení už dvanáct let a „prohřává se ke stylu, který obsahuje vše to, co milujeme: lidovou hudbu, pulsaci nejrůznějšího typu ... a improvizaci“ - upřesňuje Jiří Plocek. Ke koncertu se sjeli od Bratislavy Stanislav Palúch (housle) a Michal Vavro (kytara), od Prahy Michal Zpěvák (klarinet, tárogató) a Luboš Malina (banjo, velká irská píšťala, tárogató). Doma v Brně se připojili Petr Surý (kontrabas) a duše celého projektu Jiří Plocek (mandolína, koncovka). Zpěvačky Jitku a Taťánu Málkovy sžité s tradiční moravskou písní doplnila Kateřina Garcia, která - jak psáno - „stejně pěkně jako anglicky zpívá i Španělsky a česky“. O děvčatech Málkových (pardon! od září 2002 již oběma provdaných) to víme už dlouho. Šestnáct snímků vychází z inspirace etnický různě. „Všechny skladby jsou původu lidového (kromě 6. a 13. - autor Michal Vavro). Všechna aranžmá Teagrass!“ -

stvrzuje se na kazetě. To je neobvyklé! Dnes, v době zbytnělého autorství, kdy tři podložené akordy k melodii ani ne vlastní považují někteří aranžéři za tvůrčí čin, Jiří Plocek a jeho „melodyboys“ naplní Večírek kolektivním muzicírováním! Připomíná mi to filozofii Joženy Kubíka, horňáckého primáše a jeho slogan: *Pchajte sa, gde sú place*. Miloval živé muzicírování. *Oni nerádi hrajú?* - divil se kdysi při nahrávání s BROLNEM, když někteří „notáristi“ pauzivovali... Kolektivnost žádá nápaditost a um, a to obojí na Večírků bylo. V každém tónu tohoto malého seskupení, které neotřelým způsobem nabízí tradiční píseň širšího spektra - ale s převahou moravsko-slovenské duše - současnému posluchači.

Jaromír Nečas

NA HRUBOU DÍRU HRUBÁ ZÁPLATA

S krajním odporem reaguji na duchaprázdny, ale tím zlovinnější blábol I. Lázníckové (Odpověď R. Jeřábkov. NR 2002, s. 186-187), který se už vůbec netýká toho, co bylo předmětem mé kritiky dvou prací vydaných Muzeem romské kultury, a v němž bychom opět marně hledali jasné stanovisko k množství konkrétních námitek vyslovených už v mé první glose (NR 2001, s. 75-77). Jednou z hlavních výhrad bylo přece od samého začátku to, že obě jejich inkriminované publikace trestuhodně ignorují práce D. Holého týkající se romské problematiky, především společnou knihu D. Holého a C. Nečase *Žalující píseň*, která se bezprostředně týká likvidace Romů za nacistické okupace českých zemí. Přestože jsem tuto zásadní výtku ještě jednou důrazně zopakoval „Potrefené“ romistky se ozvaly... Národopisná revue 2002, s. 60-62), Láznícková ji důsledně ignoruje: zesměšňuje sebe samu tvrzením, že

práce těchto autorů mají v knihovně a že je (dokonce !) i četli, jenže nezdůvodňuje, proč jejich existenci úporně tuluji před čtenáři publikací Romského muzea. Po celou dobu tohoto sporu jsem elaboráty obou znepřátelených stran s předstihem dával k dispozici kolegovi Holému a posléze i kolegovi Nečasovi. Leč ani tito utajovaní autoři se k tomu zatím v NR nevyjádřili, snad proto, aby nevzbudili podezření, že se jich počínání Lázníckové a spol. dotýká nějak osobně.

Nebyl jsem to ovšem já, kdo zavedl možnou a žádoucí diskusi na falešnou kolej, nýbrž Láznícková, když od samého počátku všechny mé výhrady zlehčovala a překrucovala, popřípadě zamlčovala, odváděla pozornost od jádra věci a činí tak dosud. Na okraj tu musím podotknout, že k ordinární praxi zpochybňování protivníka uvozovkami („kritik“ R. Jeřábek) se uchylují jen nezvědlanci. U Lázníckové to nijak nepřekvapuje.

Nevím, proč se ona tak vehementně a obšírně ohrazuje proti mému údajnému označení za průměrnou posluchačku, když jsem to o ní nenapsal a když moje zmínka se týká celé této kategorie studentů, o něž nikdy není a nebude nouze. Vždyť studijní průměr nevysvětluje míru talentu, nemusí - snad kromě jisté pile - věstit nic mimořádného, natožpak geniálního, jak se to už po celá desetiletí jasně projevuje právě v případě Lázníckové, a naopak je dost obvyklé, že někteří z posluchačů vykazujících během studia výsledky méně výrazné, se v praxi k naší radosti velmi dobře uplatní či dokonce vyniknou. Určující je totiž intelektuální výbava ve spojení s cílevědomou snahou efektivního využití ve prospěch vědy, jenže těchto vlastností je Láznícková zcela prostá, jak o tom svědčí její takřka nulová publikační činnost: po vyčerpávajícím hledání jsem přece jen našel ještě jednu citaci, a to titul *O dnech sovětské kultury* (Směr 6.11.1987, s. 4). Jako

předseda komise pro státní závěrečné zkoušky i jako předseda rigorózní komise abych se dnes styděl za to, že jsme v roce 1973 schválili přiznání absolventského diplomu a v roce 1981 ještě akademického titulu profesionálně tak nezpůsobilý, odborně sterilní a nadto ještě arogantní osobě.

Lázničková se zjevně řadí k početné části naší populace trpící ztrátou paměti: tvrdí, že její zájem o místo na fakultě spadl do první poloviny osmdesátých let, že nebyl spojen s žádnou aspirací na vědeckou funkci, natož na brzkou docenturu, a že spojení s rokem 1989 (?) je její konstrukcí. Musím připomenout, že její kariéra se přece jen měla vyvíjet poněkud jinak: už 1.12.1972 se V. Frolec na našem pracovišti pozastavoval nad úmyslem K. Fojtíka přijmout Láznickovou do Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV. Znovu ji jako kandidátku KSČ

v naší přítomnosti označoval za budoucí pracovníci v brněnské pobočce akademického ústavu 6. 3. 1973, tedy ještě před ukončením studia. Na schůzi někdejší Katedry historie a etnografie FF UJEP byl dokonce 29. 11. 1985 na základě rozhodnutí stranické skupiny schválen návrh na vědeckou výchovu Láznickové jako perspektivní náhrady za B. Beneše po jeho odchodu do důchodu; V. Frolec přede mnou 26. 2. 1986 Beneše ostře napadl, že za sebe tak vehementně prosazuje Láznickovou, o níž nikdo nic neví. I přesto ještě 18. 1. 1988 figurovala Láznicková v personálním výhledu Filozofické fakulty. Je s podivem, že jí samé se to všechno vykouřilo z hlavy. Lživost jejího tvrzení, že jde o mou konstrukci, by bylo snadné prokázat z dalších archivovaných dokladů, pokud nebyly krátce po listopadovém převratu skartovány. Z Láznickové zkrátka mluví funkcionář-

ská svrchovanost, již si osvojila za svého výsadního postavení v době tzv. normalizace a která ji zřejmě na doživotí opravňuje k vyslovování jakýchkoli soudů či rozsudků.

Způsob, jakým se Láznicková ujímá hodnocení mých postojů a mé činnosti, musím - ač nerad - označit za hulvátství. Je snad ona, která uvízla na nejzazší periferii národopisu, přesvědčena o tom, že je povolána k hodnocení rozsahu, forem a kvality mé celoživotní práce? Nemám žádného důvodu právě před ní skládat účty ze své odborné, popřípadě vědecké činnosti. Kůži na trh - ovšemže vědecký - nosím celý život. Čas, který mi zbývá, musím využívat k tvůrčí činnosti a nemíním jej už dál marnit neplodným korespondováním s individuí, která za to nestojí.

Richard Jeřábek

ROČNÍKOVÝ OBSAH

OBSAH XII. ROČNÍKU

Studie a články

Laško, Kravaňsko a Hřebečko - národopisné oblasti na etnických a kulturních rozhraních (<i>Richard Jeřábek</i>)	5
Národopis Hřebečska (<i>Karel Severin</i>)	16
Příspěvek k etnografické rajonizaci západní Moravy.	
Zpráva o „Horácích“ ze 16. století (<i>Miroslav Válka</i>)	27
Svatební pláštěnka jako relikt renesančního oděvu (<i>Alena Jeřábková</i>)	32
Dítě a práce (<i>Jana Pospíšilová</i>)	68
Tendence ve vývoji dětského herního repertoáru. Příklad sociálně stratifikačních her deseti až jedenáctiletých dětí (<i>Dana Bittnerová</i>)	72
Okamihy. Zo života mladých Rómov v Čajakovciach (<i>Zuzana Palubová</i>)	79
Neplatičí daní z dědičstva (kulturního) (<i>Juraj Hamar</i>)	85
Susedky - bosorky (<i>Tatjana Bužeková</i>)	123
Kartášství jako fenomén současné duchovní kultury (<i>Zdenka Machálková</i>)	129
Nadprirodzené bytosti v súčasnom vidieckom prostredí (na príklade postrehov zo študentského výskumu v obciach na okolí Žiliny a Zvolena) (<i>Zuzana Galiová</i>)	134
Romské poutě jako jedna z podob účasti na oficiálním náboženském kultu (<i>Hana Dvořáková</i>)	141
Vyprávění ve městě jako specifický druh narace (<i>Marta Šrámková</i>)	195
Dovoľujeme si Vám oznámit... (K novobým svadobným tradiciám) (<i>Jolana Darulová, Katarína Košťalová</i>)	203
Ústní tradice trochu jinak aneb Jak se Honzík učil latinsky (<i>Dagmar Klímová</i>)	208
Gašparko ešte žije. K tradičnému bábkovému divadlu na Slovensku (<i>Juraj Hamar</i>)	213

Fotografická zastavení a fotopříloha

Hřebečko (<i>Helena Beránková</i>)	37
Výchova jinouchů na Moravě (<i>Helena Beránková</i>)	88
Jaroslav Pulicar: Poutě (<i>Antonín Dufek</i>)	148
Královničky v podání frekventantek Vesny (<i>Helena Beránková</i>)	218

Proměny tradice

Loketský zlidovělý šperk (<i>Alena Křížová</i>)	40
Některé obyčeje jarně novoročního cyklu u českého a německého etnika v oblasti Hané a Nizkého Jeseníku (<i>Vladimír J. Horák</i>)	43
O práci v dětském folklorním souboru (kroužku) (<i>Karel Pavlišťík</i>)	90
Pěvecká soutěž „Zazpívej, slavíčku“ (<i>Anna Maděričová</i>)	92
Jak se rodí festival (<i>Romana Habartová</i>)	93
Prázdniny roku 1914 (<i>Marta Ulrychová</i>)	95
O dudáckých muzikách na Chodsku po 2. světové válce (<i>Vladimír Baier</i>)	220
Modrotiskové formy z Holančovic barvitry v Ivanovicích na Hané (<i>Jarmila Pechová</i>)	224

Ohlédnutí

Po stopách židovského dědictví (<i>Petr Kaleta</i>)	165
Svůj jedinečný verbuňk vyšíval (vzpomínka na Miloše Janulíka) (<i>Dušan Holý, Josef Kobzík</i>)	170

Společenská kronika

Jaromír Nečas osmdesátníkem (<i>Jiří Plocek</i>)	47
Miloš Štědroň má šedesát let (<i>Jan Blahůšek</i>)	48

45 let souboru Šumava z Klatov (<i>Zdeněk Vejvoda</i>)	49
Hrajte, že mně hrajte (Josefu Benešovi k pětasedmdesátinám) (<i>Josef Jančář</i>)	98
Jaromír Štrunc a sedmdesátka (<i>Jaroslav Štika</i>)	99
Sedmdesátiny Vladimíra Baiera (<i>Zdeněk Bláha</i>)	99
Jubilantka Věra Kovářů (<i>Helena Beránková</i>)	100
Věra Svobodová, dáma českého folklorismu (<i>Zdeněk Vejvoda</i>)	101
Horácký furiant z Prahy (k pětasedmdesátinám Jiřího Pospíšila) (<i>Michaela Benešová</i>)	171
Janu Miroslavu Kristovi „tu a žijivo“ (<i>Karel Pavlišťík</i>)	172
Václav Bárta - 65 let (<i>Zdeněk Vejvoda</i>)	173
Zdravice Josefu Vařekovi (<i>Miroslav Válka</i>)	226
Životní jubileum Ludka Štěpána (<i>Miroslav Válka</i>)	227
Amarí Eva (K jubileu Evy Davidové) (<i>Čtíbor Nečas</i>)	228
Václav Maňas mladší se potatil (<i>Stanislav Pěničák</i>)	229

Konference, semináře

Konference Tradice lidové kultury v kulturním vývoji České republiky (<i>Marta Toncrová</i>)	49
Škola folklorních tradic podruhé (<i>Alena Schauerová</i>)	102
Tanec - záznam, analýza, pojmy (<i>Zdeněk Vejvoda</i>)	102
Poznávací cesty brněnských etnologů k Lužickým Srbům a do Rakouska (<i>Miroslav Válka</i>)	103
Péče o tradiční lidovou kulturu v České republice (<i>Lucie Uhlíková</i>)	234

Výstavy

Sláva barokního venkova (<i>Daniel Drápala</i>)	51
Aniččiny šátky. Šátky a ženy na konci 20. století (<i>Miroslava Ludvíková</i>)	53
Lidové motivy v tvorbě Karla Svolinského (<i>Daniel Drápala</i>)	104
Huculščyna na fotografiích (<i>Daniel Drápala</i>)	174

Zprávy

Etnofilm Rožnov 2001 (<i>Jana Tichá</i>)	50
Poznávací exkurze mladých etnologů ve Strážnici (<i>Klára Kašparová, Pavel Cíсарík</i>)	54
Nové projekty UNESCO (<i>Josef Jančář</i>)	62
Málo známé muzeum lidové kultury v Sudetech (<i>Jitka Matuszková</i>)	234
Valné shromáždění Národopisné společnosti 2002 (<i>Miroslav Válka</i>)	235

Festivally, přehlídky, koncerty

Vánoční pohlázení - Hradišťan v Plzni (<i>Zdeněk Vejvoda</i>)	53
„Druhý život“ lidové písně na koncertním pódiu, a to jako komorní hudba (<i>Blanka Hemelíková</i>)	105
Rokytky, Rokytky, Rokytky, Sluníčko, Hejhálek... zkrátka rokycanští slaví 35 let (<i>Zdeněk Vejvoda</i>)	107
Mladé Hornácko potíkáte (<i>Lenka Nováková</i>)	107
Folklorní slavnosti Myjava 2002 (<i>Anna Maděričová</i>)	174
Střípy ze Strážnice 2002 (<i>Alena Schauerová</i>)	175
Brněnsko tančí a zpívá (<i>Lenka Nováková</i>)	177
Rožnovské slavnosti v roce 2002 (<i>Martin Šimša</i>)	178
Selské slavnosti v Holašovicích (<i>Josef Jančář</i>)	179
Festival Folklore Bizian (<i>Eva Románková</i>)	230
Festival ľudovej kultúry v Kokave nad Rimavicou - Koliesko 2002 (<i>Hana Hlášková</i>)	230
Strakonice 2002 (<i>Zdeněk Mišurec</i>)	232

ROČNÍKOVÝ OBSAH

Recenze

L. Kybalová: Dějiny odívání - středověk (<i>Martin Šimša</i>)	54
M. Csáky - E. Mannová: Kolektivní identity v střednej Európe (<i>Jana Nosková</i>)	55
J. Pajer: Novokřtěnské fajánse ze Strachotína (<i>Miroslav Válka</i>)	56
Acta musealia 2001/2 (<i>Josef Jančák</i>)	57
J. Copans: Základy antropologie a etnologie (<i>Jana Tichá</i>)	108
Lidová architektura v Čechách, na Moravě a ve Slezsku (<i>František Bahenský</i>)	109
Maďarské lidové umění. Magyar népművészet (<i>Miroslava Ludvíková</i>)	110
Letanovce. Odkaz Maroša Madačova (<i>Andrea Zobačová</i>)	110
Museumsdorf Cloppenburg, Niedersächsisches Freilichtmuseum (<i>Vladimír J. Horák</i>)	111
M. Zeman: Hornácké písně (<i>Věra Thořová</i>)	112
P. Jurkovič: Lidová píseň ve škole (<i>Marta Toncrová</i>)	112
Ke knize Sešlost u Nečasů ... (<i>Karel Pavlišťík</i>)	113
Díky za každé dobré CD (<i>Jana Šváblová</i>)	114
Krásná jízba 2001 (<i>M. Šimša</i>)	115
O. Danglová: Dekor symbol. Dekorativní tradícia na Slovensku a európsky kontext (<i>Alena Křížová</i>)	180
I. Štěpánová - L. Sochorová - M. Secká: Ženy rodiny Náprstkovy (<i>Alena Křížová</i>)	182
Sborník Chebského muzea (<i>Andrea Zobačová</i>)	183
J. Balogh - T. Horváth: Gyűrűk (<i>Miroslava Ludvíková</i>)	184
J. Hodek - J. Šumbera: Suchovské ľudové piesničky (<i>Karel Pavlišťík</i>)	184
Nová CD Jarmily Šulákové a Luboše Mála (<i>Jaromír Nečas</i>)	185
CD Primášké legendy (<i>Jaromír Nečas</i>)	185
První CD Karlovarské dudácké muziky (<i>Michaela Benešová</i>)	186
Těšínsko 3 a 4 (<i>Richard Jeřábek</i>)	235
J. Čechurová: Česká politická pravice (<i>Andrea Zobačová</i>)	237

K. Ribenis: Eesti rahvaluule bibliograafia (1993 - 2000) (<i>Richard Jeřábek</i>)	238
A. Vondrušková: Drátenictví (<i>Josef Jančák</i>)	238
P. Salner: (Můj) židovský humor. Židovský vtip ako faktor identity (<i>Bohuslav Beneš</i>)	239
Z Čech do Vídně. Životní vzpomínky kováře Josefa Pšeničky (<i>Daniel Drápala</i>)	240
Na besedě ve Slovákém krúžku (<i>Václav Štěpánek</i>)	241
CD Vlachicka djila (<i>Marta Ulrychová</i>)	243
Teagrass - „Večírek“ (<i>Jaromír Nečas</i>)	244

Polemiky, diskuse

ETNO 2001. Lidové zvyky na přelomu století (<i>Miroslav Válka</i> , <i>Helena Mevaldová</i> , <i>Jana Vojtková</i>)	170
Poznámka k diskusi ETNO 2001 (<i>Martina Pavlicová</i>)	57
K recenzi R. Jeřábka Romisté by neměli cigánit (<i>Ilona Lázníčková</i> , <i>Jana Horváthova</i>)	58
K recenzi Life in Black and White (<i>Eva Davidová</i>)	60
„Potrefené“ romistky se ozvaly (<i>Richard Jeřábek</i>)	60
Odpověď R. Jeřábekovi (<i>Ilona Lázníčková</i>)	186
Na hrubou díru hrubá záplata (<i>Richard Jeřábek</i>)	244

Errata 15

Do vlastního hnízda aneb Nad Lidovou kulturou na Moravě (<i>Richard Jeřábek</i>)	187
---	-----

Soupisy literatury

Seznam knih a časopisů z mezinárodní výměny publikací ÚLK ve Strážnici za rok 2001 (<i>Věra Zezulová</i>)	118
--	-----

RESUMÉ

NÁRODOPISNÁ REVUE 4/2002

(Volkskundliche Revue 4/2002)

Herausgegeben vom Institut für Volkskultur

696 62 Strážnice, Tschechische Republik

tel. 00420-518332090, 518332092, fax 00420-518332101

E-mail: ulk@brn.pvtnet.cz, info@ulk-straznice.cz

NÁRODOPISNÁ REVUE 4/2002

(Journal of Ethnography 4/2002)

Published by the Institute of Folk Culture

696 62 Strážnice, Czech Republic

tel. 00420-518332090, 518332092, fax 00420-518332101

E-mail: ulk@brn.pvtnet.cz, info@ulk-straznice.cz

Die Národopisná revue (Volkskundliche Revue) 4/2002 wird der breiteren Problematik der Folkloristik, vornehmlich den narrativen Äußerungen gewidmet. Marta Šrámková charakterisiert die städtische Erzählung und ihre Position im Rahmen der mündlichen Überlieferung (Erzählung in der Stadt als eine spezifische Narrationsart). Jolana Darulová und Katarína Košťálová bringen das Thema der Heiratsanzeigen und der Glückwunschtelegramme als eines neuen Phänomens, das den Brauch der mündlichen und persönlichen Hochzeitsladungen ersetzt hat (Wir erlauben uns Ihnen anzuzeigen.../Zu neuzeitlichen Hochzeits-traditionen/). Die persönlichen Bemerkungen zur Darstellung der Sprachbildung in der mündlichen Äußerung bestimmter Einwohnergruppen bearbeitete Dagmar Klímová (Mündliche Überlieferung etwas anders oder Wie der Hans Lateinisch lernte). Juraj Hamar skizziert die historischen Grundmomente des slowakischen Puppentheaters (Der Kasperle lebt noch. Zum traditionellen Puppentheater in der Slowakei.).

Die Rubrik „Fotografische Aufhaltungen“ bringt einen Rückblick auf die Fotoaufnahmen aus der Vorführung des zeremoniellen Mädchentanzes „Die Königinnen“ in der Darbietung der Frequentantinnen des Vesna-Vereines in Brünn aus dem Ende des 19. Jahrhunderts. In der „Tradition im Wandel“ erscheinen Beiträge über die Dudelsackmusiken im Chodenland nach dem II. Weltkriege (Vladimír Baier) und die Blaudruckformen aus Ivanovice na Hané (Jarmila Pechová). Die „Gesellschaftschronik“ erinnert an die Jubiläen des Volksbaukunstkenner Luděk Štěpán (geb. 1932), der Ethnologin und Roma-Forscherin Eva Davidová (geb. 1932) und des Blasmusikkapellmeisters Václav Maňas (geb. 1942). Weitere regelmäßige Rubriken bringen Berichterstattungen aus den Folklorefestivals, des Fachgeschehens, die Bücher- und CD-Besprechungen.

Schlüsselworte:

Folkloristik, mündliche Tradition, städtische Erzählung, Hochzeitsanzeige, Hochzeitsgratulation, Puppentheater

The Journal of Ethnography 4/2002 deals with broad questions of folklore, specially oral folklore. Marta Šrámková in her article defines urban narrative and its position within oral folklore (Urban Narrative A Special Kind of Narration). Jolana Darulová and Katarína Košťálová focus on marriage announcements and congratulation wires. They perceive them as a new phenomenon, which has replaced an oral custom of personal invitations to wedding ceremonies and receptions („We Are Happy To Announce....“, or, On Modern Wedding Traditions). Dagmar Klímová used her own experience to comment on reflection of language education as it is found in oral expression of certain groups of people (A Different View on Oral Tradition, or, How Little Johnny Learnt Latin). Juraj Hamar shows basic historical issues of the Slovak puppet theatre (Punch Has Been Still Living. On Traditional Puppet Theatre In Slovakia).

The photography supplement goes back to the late 19th century: it introduces pictures of the „little queen“ girl's dance as performed by participants in Vesna Club in Brno. The Transformation Tradition column offers articles on bagpipe bands in the region of Chodsko after WWII (by Vladimír Baier), and on blueprint forms of Ivanovice na Hané (by Jarmila Pechová). Social Chronicle remembers anniversaries of Luděk Štěpán (b. 1932), researcher of folk architecture; Eva Davidová (b. 1932), ethnologist and Romanist; and Václav Maňas (b. 1942), bandleader of a brass band. Other regular columns offer news from folklore festivals, academic activities, and book and CD reviews.

Key words:

Key words: folklore, oral folklore, oral tradition, urban narration, marriage announcement, marriage greetings, puppet theatre

